Digitized by Google

Digitized by Google

DISCEPTATIONES CHOROGRAPHICÆ DE RHENI DIVORTIIS ATQ. OSTIIS EORVMQVE ACCOLIS POPVLIS.

in quibus,

PRAETER CAETERA, GEOGRAPHORVM atque hiſtoricorum præſtantiſſimi, Cæſar, Strabo, Mela, Plinius, Ptolemæus aliique, & omnium maximè CORNELIVS TACITVS, *paſſim vel illuſtrantur vel explicantur, & à pravis inſuper ac ſiniſtris, quod ad hoc argumentum, interpretationibus, præſertim* PHILIPPI CLVVERI, *vindicantur,*

per

IOHANNEM ISACIVM PONTANVM,

AMSTELRODAMI

Ex officinâ HENRICI LAVRENTII Bibliopolæ Amſterodamenſis,

Anno 1614.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ad illuſtriſſimos, Nobiliſſimos, ac Præpotentes

FOEDERATARVM BELGII PROVINCIARVM ORDINES GENERALES,

PRÆFATIO.

OMNIVM, quæ circa Rhenũ colunt, gẽtiũ vix ullæ apud veteres, cum Græcos tum Romanos ſcriptores vel laudatiores vel crebriores occurrunt, quam hæ ipſæ, quibus vos, illuſtriſſimi ac potentiſſimi proceres, felici imperio præeſtis. Poſtquam enim enumeraſſet Tacitus Treviros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetes, Vbios, qui è Germania in Gallias migraverant, eorum omnium hos in Rheno infraq; divortia Rheni populos virtute præcipuos eſſe ac celebra-

lebratiſſimos teſtatus eſt. Quin & iidem, ut priſca habent marmorum & hiſtoriarum monumenta, AMICI & FRATRES & pars imperij Ro. habiti, exempti ſcilicet oneribus & collationibus, & velut tela quædam atque arma in uſum præcipuè præliorum reſervati. Nec gentis tantum, ſed ſitus quoque ac regionum ratione aſpectuque ità æſtimavêre quondam Romanorum ipſi Imperatores ac Duces, dum *faciles hîc appulſus accipiendisq; copijs & tranſmittendum ad bellum*, ut Taciti verbis dicam, *oportunitatem* animadverterent. Quod nimirum Rhenus apud agri Batavi principium in duos veluti amnes divideretur, quorum alter per Vahalim in oceanum occiduum & Gallos; alter ſervans nomen & violentiam curſus obvio atque expedito in oceanum Borealem Amiſiamque & ipſas denique in gentes Germaniæ deſcenſu duceret. Vnde & Druſus olim per Rheni hunc Boreum alveum, Iſalam nunc dicimus, & Flevum ingenti claſſe oceanum ingrediens in Amiſia fluvio, priuſquam ad ulteriores Germanias pergeret, pugnam navibus conſeruit vicitque Bructeros. Et eundem mox idemque ſecutus iter Germanicus filius, fabricata mille navium claſſe, *quarum aliæ*, ut nobis autho-

authores deſcribunt, *breves anguſtaque puppi proraque & lato utero, quo facilius fluctus tolerarent; quædam carinis planæ, ut ſine noxa ſiderent; plures appoſitis utrimque gubernaculis, converſo ut repente remigio huc atque illuc appellerent; multæ pontibus ſtratæ, ſuper quas tormenta veherentur, ſimul aptæ ferendis equis aut commeatui, velis habiles, citæ remis auctæque alacritate militum & legionum, quas vehebant, in ſpeciem & terrorem*, proximæ ſe Germaniæ intulit. Quæ aliaque cum ad gentem ipſumque gentis veſtræ territorium pertinentia & obvia ac decantatiſſima habeãtur, hodie tamen vix uſpiam magis apud Geographos laboratur, quã in enodando ac finiendo fluminum horum flexu ac poſitu populique nobiliſſimi ac bellicoſiſſimi antiqua ac vera ſede certis ſuis limitibus ac terminis conſtituenda. Nam licet olim, ut Plinius finivit, duo extima Rheni oſtia eſſent, Helius & Fleuus, oſque tertium intermedium modici alvei; hodie tamen vix vola aut veſtigium intermedij illius oris, & quonam loci in mare ſe exoneraverit, apparet, cum circa Rhinolurgum nunc ſtagnet eiuſdem, quodcunque fuerit, oſtij alveus, Lecca ex adverſo aquis inſigniter aucto. De quo ſi certo conſtaret aut conſtituere liceret, potiſſimam argu-

menti huius difficultatem ſublatam haberemus. quamvis interea probabilibus coniecturis, & quantum authorum veterum aſpirans aura permittat, rem per agere annitimur. Alias verò, & extimum illud Boreale, Flevum hodieque appellatum, Rheni oſtium, qui inducto neſcio quo novo Nabaliæ fluento controverſum nunc facere inſtituunt, & eludere aut evertere quod antiquitati hac parte firmiter traditum; hi aut nodum in ſcirpo quærere, aut cornicum nobis oculos configere voluiſſe videntur. Sanè inter ceteros, Hadrianum Iunium Hornanum, alterum illud poſt Eraſmum Hollandiæ decus, quod pleraque huc ſpectantia aut imperite aut maligne & in obliquum contortis authorum ſenſis intellectum protuliſſe Philippus Cluverus ante hoc nuper biennium, & quod excurri, ad veſtrum etiam, illuſtriſſimi proceres, tribunal depoſitum voluerit, & veluti Germanus Batavo hunc eripere plauſum ſategerit, fidem in eo & candorem deſiderare coacti fuimus. Nam Rhenum ex Melæ, Plinij & Ptolemæi delineatione, qui nunc Iſalæ nomine notior, cum circa Flevum in Oceanum Boreum

reum deduxiſſet Iunius , ſimul & illud oſtendit, huius aſpectu *Tranſrhenanos Friſios* itemque *maiores* appellaſſe Tacitum , *minores* vero , quos *in Rheno* inſulanos agnoſcit Plinius. Vt ita, dum medium hic Rhenum ex Tacito iidem urgendum , & ultra eundem omne Rhenanum nomen deletum contendunt , non Tacito tantum & veteri Chorographiæ ex adverſo contraria tradidiſſe , ſed multa ſimul abſona atque ἄτοπα incurriſſe deprehendantur. Quæ tamen ipſa cum veterum fide ac teſtimoniis, quibus præcipuè hic ſtandum , ità explicaſſe ſe exiſtiment , ut ſimul confutaverint quæ recepta hucuſque fuerint , præcipuus & neceſſarius labor fuit , auctorum præſertim, quæ huc faciebant , loca ac monumenta quàm diligentiſſime excutere ac retractare , eaque recto ſuo ſenſu reddere atque interpretari. Ne dum ſuo commento nimium tribuunt iſti , priorum diligentiàm aut obſcuraſſe , aut effeciſſe ut ſuperiores nihil ſciſſe, nihil vidiſſe videantur. Non quod diſſentiri à quoquam , aut inventis maiorum aliquid addi

 aut

aut certiora quoque ac meliora receptis dari quiſpiam improbet, ſed quod modus hic & modeſtia commendari, contrarium, etiamſi à vero haud diſſentientia ſæpenumero adferantur, nequaquam ſemper eandem laudem apud eruditos præſertim, & candida ingenia, mereri ſoleat. Nunc cum etiam à vero prorſus devia, & quod ad gentis antiquum decus ſedemque ac fluminum flexum ſpectat, perplurimum aberrantia producantur, occurrendum confidentiæ ac malo graſſanti obviandum exiſtimavi. Ne dum fabuloſis narrationibus hiſtoriam & Patriæ res liberatum imus, ſubrepere illis ac ſuccreſcere deteriora multò permittamus, decepti nimirum ſpecioſis promiſſis eorum atque interpretationibus, qui ſe hic ſolos eſſe Lynceos omniaque curva correcturos tanta cum ſerietate ac ſupercilio pollicentur. Acceſſit & fidentiores fecit, qui noſtras iam olim in manus venit, Cornelius Haemrodius Amſterodamenſis aliaque ad idem hoc argumentum pertinentia anonymorum quorundam fragmenta. Quos ad calcem Diſceptationum additos atq; emendatius poſt Amſterodamenſium noſtrorum editionem cum obſervatis nonnullis & quoſdã etiam nunc primum publicatos

Digitized by Google

haud minimam lucem, etiamſi balbutientes ſubinde atque in tenebris quaſi micantes, hiſce amphisbetematis ac controverſijs, alijſque à memoria noſtra remotis ac Chronologorum ſilentio involutis rebus, addidiſſe, ubi præſertim ſana ſequuntur, noſtra hæc lecturi deprehendent. Nam aliàs, ubi à vero diſcedunt ac ſeculi ſui nænias adferunt, Caſtigationibus & monitis noſtris, quæ ſuis quæque locis oportunè poſita ſunt, errorum non modò fontes atque occaſiones aperuimus, ſed deviantes quoque reducere in viam liberali manu conati ſumus. Quæ omnia, ſive origo atque antiquitas gentis, ſive ipſa etiam chorographica ſpectentur, propriè ad hiſtoriæ noſtratis illuſtrationem referenda veniunt; eoque aliquando ſuum uſum ac fructus refundent. Vnde & ſingulari nobis cura incumbendum fuit, ut veritati non minus, quàm Patriæ ſuum decus redderetur: Et ità denique noſtra ſuperiorum adderemus inventis ac ſagacitati, ut ſimul iuvaretur ſequentium diligentia. Quod in locorum ac lacuum fluminumque thematibus ac ſitu conſtituendo, vel maximè elaborandum atque elaboraviſſe nos exiſtimamus, illud nimirum perpetuo ratum ſtatutumque habentes,

hiſtoriarum univerſam tractationem evanidam ac cæcam eſſe abſque chorographiæ hoc lumine.

Vobis autem, viri maximi, & ad veſtra ſubſellia manuſque veſtras quod hæc qualiacunque deferimus, haud ſimplex cauſa impellit. Nam cum annos ante complures clariſſimus ille Bataviæ alumnus Hadrianus Iunius, Herculeo labore ad hoc iter & illuſtrandam Batavorum gloriam gentiſque originem è ſitu vindicandam, conquiſitis undecunque ex vaſto illo cum primæ tum mediæ antiquitatis oceano, quæ huc pertinebant, primus facem extuliſſet, haud aliis quam vobis earum vigiliarum fructus deberi exiſtimavit: Eumque ſecutus nunc nuper, quem dixiſſe ſuperius puto, tanti authoris antagoniſta Philippus Cluverus, doctum ſcilicet docere cupiens, nec veſtrum quoque refugit iudicium. Quapropter eodem & nos eundum putavimus, idque tanto iuſtius quanto cauſam noſtram cum Iunio coniunctam æquiori iure iniri exiſtimamus. Non quod defendenda omnia, ac ſingula quæque albâ ſignanda lineâ cenſeamus: Scimus multa excidiſſe maximo illi viro ac δευτέραις φροντίσι opus
eſſe

eſſe; ſed quæ recte tradita, & quæ Rheni, metatoris noſtri, exitum curſumq; ſpectant, hæc, inquam, aſſerenda, ac veritati patrocinium ulterius hic deſiderari patriæ dedecus eſſe, ac manibus tanti viri indignum exiſtimavi. Et licet in tanto ætatis noſtræ doctiſſimorum hominum choro, non defuiſſent fortaſſis alij, qui nobis melius hanc ſpartam excoluiſſent, nos tamen, occaſione authorum ac præſidiorum, de quibus iam modo iniecimus, apud æquos omnes arbitros ſatis excuſatos & ſaltem voluntatem non improbatum iri perſuaſum nobis habemus.

Vos itaque, V V. A A. æquis hæc animis accipite; in qubus non Epaminondæ alicuius bella aut Miltiadis victorias, ſed veſtrarum provinciarum ſitum ac fluminum antiquos curſus exituſque, veſtræque genis illuſtria facta trophæaque, etiam ab hoſtibus, immortalibus elogiis ac divite ingenij venâ ad poſteritatem trâſmiſſâ legetis. Inter cetera Caninefates Batavoſque recognoſcetis gentem, ſi Galliam totam videamus, eius, ut habet Tacitus, exiguam portionem, intra Flevum & Moſam conſtitutam, additis in auxilium trâſrhenanis Friſijs, univerſum Romano-

manorum imperium laceſſere ac quindecim eorum legiones provocare haud veritam, profitente ſe popularibus ducem Claudio Civili, regia Cattorum ſtirpe celebri ac ſplendido: Belli autem & irarum cauſa exiſtente præcipuè tributo & delectu Legatorum ac præſidum præter ius & morem gentis inſolentioribus: Adeo ut claro ſub exemplo imaginem ævi noſtri, & belli adverſus Hiſpanum annos propemodum quadraginta, veſtris ſub auſpiciis, Ordines potentiſſimi, duce ac ſtratego illuſtriſſimo ac invictiſſimo principe Mauritio Naſſavio, fortiſſime geſti, & nunc induciis duodecennalibus feliciſſime compoſiti, ſimulachrum in illo veteri intueri liceat. Nam Albani, Hiſpaniarum regis legati ac præſidis, ſuperbum imperium cum armis occaſionem dediſſet, quænam aut opes aut regna, aut Rex longe lateque dominus tantum valuerit ut vobis libertatem eriperent? Decertatum eſt potius, & ità decertatum ut tereſtribus non tantum victoriis, ſed navalibus etiam veſtris trophæis in alio apud Indorum gazas, orbe defixis, id obtinueris, ut ipſe olivæ ramum prætenderit adverſarius, & de tam diuturno componendo bello provincias

vincias ſponte ſollicitarit. Sed hæc Annalium duraturis monumentis conſignata, nulla unquam ignorabunt ſecula. Quapropter, quod ſupereſt, iterum iterumque rogo ut hæc veſtra veſtrique territorij benignis ac lætis mentibus accipiatis, noſtrumque ſtudium ac voluntatis honeſtæ conatum eſſe vobis & gratum acceptumque ſinatis: Deum Opt. Max. & venerans obteſtanſque ut veſtra porro conſilia, facta, cogitata omniaque ſtudia ità dirigat ſecundetque ut Patriæ univerſæ ſalutaria feliciaque perpetuo eveniant. HARDOVICI, ipſis Kal. Iunij.

VV. ILLVSTRISS.
D D.

dedititiſſimus

IOH. ISACIVS PONTANVS
Med. & Philoſophiæ profeſſor.

LECT.

LECTORI.

Ecce tibi, benigne Lector, Diſceptationes noſtras Chorographicas, in quibus, præter cetera, id operam dedimus ut ſingulis Capitibus Commentarij, *quem edidit Philippus Cluverius* de tribus Rheni Oſtijs &c. *Diſceptationes noſtræ ex adverſo reſponderent: Cumque plura ſubinde & varia in unum Caput coniecta occurrant, factum ut uni aliquando Capiti plures Diſceptationes tributæ ſint. Quapropter etiam Capita diverſis numerorum characteribus diſtingui fecimus, ut nimirum Capita ex Latinis notis ſeu numeris; Diſceptationes verò ex cypherarum figuris diſtinctæ intelligerentur. Et ne quid, quod ad præſens inſtitutum ullo pacto iuvandum pertinere videretur, deeſſet; ſub calcem Diſceptationum adijci curavimus* Cornelium Haemrodium, *qui* Bataviam & Hollandiam, *id eſt, veterem & novum regionum harum ſitum, quantum fieri potuit, brevi quidem, ſed haud inelegant i commentariolo ad vivum quaſi expreſſit atque ob oculos poſuit. Quibus auctarij vice bina inſuper fragmenta accedunt anonymorum quorundam eodem pertinentia. Eaq; omnia etiam hunc in finem curata ſunt, imo poni atque addi neceſſario oportuit, quia non ſemel in ipſis Diſceptationibus Haemrodium & anonymum illum priorem ad teſtimonium citamus: quemadmodum & tota illa Diſceptatio quadrageſima*

prima,

prima, ubi de Batavorum origine & falſis ac fictitiis eorum regibus agitur, proprie ad Haemrodium ſpectat. Confutatur enim eo loci, univerſa ſtemmatum iſtorum ac genealogiæ ſeries, & unde fluxerit, aut potius ficta ſit, veluti digito intento commonſtratur. Sed cum hæc in ipſa præfatiuncula, quam ſuo inferius loco ſeriei iſti præfiximus, indicata ſint, hic repetere ſupervacuum puto. Illud tantum addam; plurima etiam ad urbes, quas intra Bataviam concludit Haemrodius, pertinentia, occaſione eiuſdem Haemrodii adieciſſe nos, quæ haud ingrata chorographiæ ſtudioſis futura ſperamus: præſertim ſi non modo hic, ſed paſſim in ipſis Diſceptationibus, ubi, ut plurimum, chorographica occurrunt, in conſilium tabulæ adhibeantur & pictus, ut ille inquit, Mundus etiam hac terrarum particula ediſcatur. Abſque enim hac luce, cæca hic atque invia fere omnia deprehendantur. Accipias itaque, benevole Lector, Diſceptationes haſce & ita accipias ut noſtrum ſaltem in iuvanda re literaria ſtudium ac voluntatem haud improbes. Sicq; nobis vale ac ſalve.

ELEN-

ELENCHVS RERVM, QVÆ IN DISCEPTATATIONIBVS ORDINE pertractantur.

BReve prolegomenon, cum excuſatiuncula Abrah. Ortelij. *Zelandos* quidem non eſſe Taciti *Mattiacos*, certo tamen aſpectu ad eam gentem referri poſſe. Diſcep. I. pag. 1.

Ager Maziacus Africæ, non *Mattiacus* Germaniæ intellectus Tacito lib. 2. Annalium. Diſcept. II. 3.

Coronis ſuperioris Diatribæ. 9.

Toxandros Schaldi, *Menapios* Rheno propiores fuiſſe. Ammiani *Toxandriam* non eſſe *Zelandiam*. Explicatur cum Cæſare Plinius & Ammianus. Diſcept. III. 10.

Cæſaris verba, quibus *ovis avium vivere nonnullos Rheni inſulanos* ait, non ad Zelandiæ aut *Rheni occidui*, ut vult Cluverus, ſed ad *Rheni Borealis* inſulas referenda. Diſcep. IV. 13.

Æstuaria in Taciti verbis Annal. 11. de Flevo, non de Zelandis aut Toxandris accipienda. Diſcep. V. 16.

Bataviæ nomenclaturam non eſſe, ut vult Cluverus, recentem. Defenditur Iunius & Zozimus

Digitized by Google

zimus. Diſcep. VI. 18.

Batavorum à Batava inſula etymon repetendum non à *Batone*, ut volunt; additumque de *Velavia* & *Richenavia*, Rheni item inſulis. Explicata atque emaculata Dionis verba. Diſceptat. VII. 20

Difficultates de *longitudine inſulæ Batavicæ* ex authorum diſſenſionibus indicatæ. Cæſaris & Plinij conciliatio tentata. Diſcep. VIII. 24

Confluens Moſæ & *Rheni*, ex Cæſaris Commentario adverſus Cluveri correctionem demonſtratus defenſuſque. Diſceptat. IX. 27.

Bifidam apud Tacitum Rheni diviſionem non eſſe de *Vahali & medio Rheno*, ſed *Vahali & extimo alveo Boreali*, accipiendám. Diſceptat. X. 34.

De *Rheni abactione* ac *Druſi mole*, eiuſque loco, aliaque diſceptata. Tacitus & Plinius explicati. Diſcept. XI. 34.

Occaſio *inchoatæ à Druſo in Rhenum molis abſolutæq;* exinde à Paulino Põpeio, ac *dirutæ* denique per Civilẽ, *& excitatæ ab eodem* ex adverſo *novæ*. *Abactio fluminis* quid. Diſceptat. XII. 37.

Coronis ſuperiorum. 39.

Corbulonis foſſam non quærendam inter Lei-

dam & Delphos. Leccam potius videri. Diſceptat. XIII. 40.

De *Batavorum inſula Pliniana*, ut eam vocat Iunius: deque Zozimi inſulæ eiuſdē diviſione. Hadrianus Iunius in loco & merito defenſus. Diſceptat. XIV. 34

Hadrianus Iunius & Ianus Douſa filius excuſati. Cattorum in inſulas Zelandicas coloniæ. Diſcep. XV. 49

Excutitur Melæ locus de Rheni oſtiis: præmiſſa defenſione Iunij. *Vahalis* & *Iſala* utrobique Rhenus Melæ. Diſceptat. XVI. 52

Plinium & Ptolemæum recte *Galliam Belgicam Flevo* finiviſſe, contra quam vult Cluverus, etiam ex Tacito indicatum. Diſceptat. XVII. 54

Non Batavos tantum, ſed in Rheno omnes, Batavis proximos, Belgicæ accenſos: eoſdem & Galliam & imperium ea parte terminaſſe, non, ut voluit Cluverus, medium Rhenum. Diſcept. XVIII. 56

Explicantur Taciti verba 4. hiſtor. ubi Batavi Gallia excludi videntur, Cluveri callida medii Rheni inductio. Diſceptat. XIX. 59.

Medium Rhenum circa Egmondam poti-

us

us quam Catvicum effluxiſſe ex ſententia Haemrodij, eaque excuſſa. Diſcep. XX. 90.

Caninefatum ſedes definitæ. explicati Plinius & Tacitus. Diſcept. XXI. 63.

Imaginaria Cluveri interpretatio verborum Taciti de *Friſijs tranſrhenano populo & Caninefatibus*, clare ob oculos poſita. Diſceptat. XXII. 69.

Plinianorum verborum reſcriptio Cluveriana non Plinio modò, ſed ſibi ipſi adverſa. *Friſij maiores minoreſque* quomodo *prætexi Rheno* intellecti Tacito. *Friſij in Rheno & trans Rhenum* Plinii. Diſceptat. XXIII. 37.

Lacus, quos ambiſſe Friſios memorat Tacitus, tantum de iis accipiendos, qui ab Iſala Boream verſus Flevum & illum tractum perfundunt. Diſceptat. XXIV. 78.

Hollandiæ lacus & ſinum præſertim Auſtrinum interiorem poſt ævum Romanorum, maxima ſui parte, enatum, Chronologorum teſtimoniis obiter oſtenſum &c. Diſceptat. XXV. 80.

Chauci, *Sturij* ſeu *Vrij* potius, & *Friſiabones* à Cluveri expunctione vindicati: eorumque & *Marſatiorum* quoque, ſedes ubi quærendæ, indicatum. Diſceptat. XXVI. 84.

Defen-

Defenſus & explicatus Strabo de *ſede cis & transrhenana* Menapiorum, aliaque ad lucem eiuſdem & patrocinium addita. Diſceptat. XXVII. 89.

Nabaliam in verbis Taciti 5. hiſtor. de Iſala accipi haud poſſe, nec Ptolomæi *Navalia* de flumine, ſed loco intelligenda, paucis oſtenditur. Diſcep. XXVIII. 95.

Nabalia apud Tacitum an de *Nava* flumine accipienda, diſquiſitio inſtituta. Diſceptat. XXIX. 98.

Coronis ſuperiorum. 102.

Oſtenditur, confutatis Cluveri exceptionibus, etiam *Rheni* vocabulo, *Iſalam* Tacito intellectum nominatumque. ubi & de claſſibus Romanorum & navigationibus per idem flumen. Diſceptat. XXX. ibid.

Auctarium antecedentis diatribæ. 116.

An *Sala* in verbis Strabonis lib. 7. de *Sala*, qui Albim influvit, an vero de *Iſala* ſit accipiendus. Diſcept. XXXI. 119.

Friſici littoris an olim, cuiuſmodi hodie facies eædemque inſulæ fuerint: deque *caſtello Flevo* additum nonnihil. Diſcep. XXXII. 124.

Vidrus pro *Viſurgi* apud Tacitum 2. Annal. nequa-

nequaquam legendum. *amnis* pro *Rheno* ἁπλῶς Tacito. Diſcep. XXXIII. 127.

De *Marſatijs*, eorumque occaſione de *Friſijs* item, qui *in Rheno*, &, *trans Rhenum*, paucula iteratum. Diſcept. XXXIV. 139.

Epilogus; cum Plinii, quæ pugnantia videntur, itemque Taciti verborum enodatione. Diſcept. XXXV. 139.

REGRESSIO,

AD ſuperius prætermiſſa Capita: & primo ad Caput XIII. de *Batavorum opidis*, *Caſtellis & vicis*, Diſceptat. XXXVI. 143.

De munimento, quod ad Rheni obſtructum os, freti undis abſconditum iacet, t'Huys te Britten hodie. Diſceptat. XXXVII. 147.

De *Lugduno Batavorum*. & an Taciti tempeſtate intra inſulam opida fuerint. Diſceptat. XXXVIII. 152.

An tabulæ itinerariæ *Arenatium* idem ſit cum Taciti *Arenaco*? *Sacrum nemus*, non eſſe Schakerboſch. Diſceptat. XXXIX. 154.

De *Neomago*: & *oppido Batavorum*, quod extra inſulam Tacitus collocat. Diſceptat. XL. 107.

De

De origine Batavorum, & falſis aut fictitiis aliquot eorundem regibus. Diſceptat. XLI. 161.

Quando primum in notitiam ac ſocietatem Romanorum venerint Batavi, aliaque diſquiſita. Diſceptat. XLII. 168.

An immemores libertatis ſuæ Batavi & impij in conſangnineos Germanos fuerint, poſtquam in ſocietatem & partem imperij adſciti ſunt? Diſceptat. XLIII. 173.

Inſula Batavorum nobiliſſima, in verbis Plinij quomodo accipienda? Diſcep. XLIV. 183.

Batavis præter *equitandi nandique artem*, etiam hoc militiæ inſigne fuiſſe, ut *cominus agerent*, &, *rem ad mucrones & manus adducerent*, ex Tacito demonſtratum. Diſceptat. XLV. 189.

Collatio ſupra dictorum cum præſentibus gentis moribus. 191.

Habitus & *ſpecies veterum Batavorum* ex authorum deſcriptione & ſimulacro, quod Hagę Comitis habetur, indicata. Diſceptat. XLVI. 191.

Hollandiæ, quæ pro parte *Batavia* antiquitus fuit, appellationis occaſio. Diſceptat. XLVII. 194

Hol-

Digitized by Google

Hollandiæ facies ac diſtrictus ante annos trecentos, & qualis exinde & quouſque porrectus fuerit, ex veterum & recentiorum monumentis demonſtratũ. Diſcep. XLVIII. 205.

Hollandorum adverſus maris & æſtuum exceſſus cura aliaqne opera, tum & commercia & ad bellicam quoque laudem, præſertim mari, ſpectantia nonnulla obiter, & veluti in comparationem priorum poſita. Diſceptat. XLIX. 208.

EXCVSATIO, Epilogum continens totius operis. 221.

ADDENDA ERRATIS AD CALcem poſitis.

ERratis, quæ ſub calcem Diſceptationum appoſita ſunt, Lector hæc addat. Pag. 2. verſ. 10. *imperatum* leg. *imparatum*. Pag. 54. verſ. 4. *occurreat* leg. *occurrat* Pag. 108. verſ. 4. *praecatus* leg. *precatus*. Pag 181. verſ. 9. *annis equiſque* leg. *armis equiſque*. Si quæ occurrant alia ſimilia, Lector per ſe facile reſtituet.

SCRIVE-

Digitized by Google

SCRIVERIVS ISACIO ſuo.

VEri patronus, ſævitiem & minas
Trado protervis in mare Balticum
Portare ventis. nec ferocem
Degener extimeo Philippum.

Quid moliatur Cluverus, unicè
Securus: O qui flumina, qui lacus,
Campoſque poſſeſſos Latinis,
Adſtruis, & Patriæ redonas!

Sic, Iane noſter, perge Philippicas
Ridere nugas, hunc calamo truci,
Hunc aſpero vexare morſu,
Teque tuaſque decet Camœnas.

DISCEP-

I.

DISCEPTATIONES CHOROGRAPHICÆ *DE* Rheni divortijs atque oſtijs eorumque occolis populis:

COLLATÆ

Cum Philippi Cluveri de ijſdem Commentario.

Breve prolegomenon: cum excuſatiuncula Abrah. Ortelij. Zelandos quidem non eſſe Taciti Mattiacos, certo tamen aſpectu ad eam gentem referri poſſe.

IN homine rarum jam bonum humanitas, *ait quidam.* CAP. I. I.
Nam licet ab homine potiſſimū derivetur humanitas, velut à parente ac fonte ſuo, tamen in eo omnia potius alia, quàm quæ eſſe debebant deprehendas ſæpenumero. Quod cum in alijs tum in ijs maximè culpa dignum, qui humaniorum inſuper doctrinarum ſtudijs, ut haberi volunt, operati, nihil, quod ad eam partem, à diſciplina traxère. Solet enim, quod in animo eſt ferum, optimis ar-

Digitized by Google

tibus, atq; ideo ab humanitate nomen habẽtibus, emolliri et excitari ex adverſo latens hæc virtus. Quã tamen ægrè & rarò id contingat, documẽto ſunt , qui hodie calamo ſæpe & ſtylo atrociora ſymmiſtis ſuis, quã gladio, bella indicunt gerũtq;. Nec id ob Græciæ aliquas opes, ſed errores, ut ipſimet vocant; aut , ſi graviſſimè dicere volumus, inſcitiã, quæ humanitus contingit. Optaviſſem ab hac nota immunẽ Philippũ Cluverũ, virum alias à meliori literatura haud imperatũ, idq; eo præſertim in argumento, quod tot illuſtria & elegãtia ingenia exercuit, quodq; à Græcis Romaniſque ſcriptoribus ita tractatum explicatũq; , ut Oedipo in multis nunc opus ſit. At contra evenit, & vix locus aut caput occurrit eo in Commentario, qui de tribus Rheni oſtijs Cluveri exſtat, in quo non Critici tantum perſonam, ſed pædagogi etiã vultum & objurgationes extimeſcas. Abrahamus Ortelius de Geographia præclarè meritus, qui Lemnij fortaſſe & Iunij aliorumq; opinionem ſecutus Zelandos Mattiacos facit , haud perfunctorie ipſo ſtatim in aditu vapulat, dum cerebrũ hominis imploratur, & vir à viris etiam laudatiſſimis ſemper laudatus infelix geographus
Pag. 205. Comm. *cenſetur. Sed cur ille ſolus crimen incurrit , cum & Meierus probatus hiſtoricus, non veritus jã olim Middelburgum, Zelandorum metropolim, Mattiacum interpretari , quaſi Mattiaburgum? Et opinione falſos & erraſſe concedamus , quid*

jam

jam, niſi error & opinio improbanda, & illa ab amore magis in patriam, omnia in maius tollere ſueto, quàm à pertinacia? Meliora docti, meliora certioraque ſecuti indubiè fuiſſent. Quamvis interea, cum in Germania, teſtante Tacito, Cattorum caput fuerit Mattium, cur diffitendum Zelandos, quatenus Catticæ proſapiæ ſunt (cujus Cattium oppidum ante annos jam plures aquis abſorptum, & turrim adhuc è fluctibus prominentē oſtentans non leve veſtigium relinquit) cur, inquam, præfractè diffitendum, referri ad eam gētem, hoc nimirum nomine & aſpectu, Zelandos inſulanos poſſe? ut ita non tantum contermini illi & ſocij, ſed etiam conſanguinei ſint fuerintque jam olim Batavorum. Verum de eo plura mox ad Cap. VIII. Diſceptat. 15.

Ager Maziacus Africæ, non Mattiacus Germaniæ intellectus Tacito lib. 11. Annalium.

DVm adeò ſeverè aliorum opiniones, vel, ut appellat, errores, notat ac caſtigat Cluverus, videamus an & ipſe ſupra caſtigationem omnem poſitus, & quidem eodem illo capite. Sanè ibi haud obiter, nec ut illi ſtudio quodam Deorum penatium, ſed pertinaciter, idque adverſus doctiſſimos non tantū ſeculi noſtri viros, ſed libros quoque tā cuſos quā ſcriptos cōtēdit Ibidem, 2.

contendit Mattiacum eſſe in Germania intelligendum illum agrum, cujus meminit undecimo annalium Tacitus his verbis: Nec multo poſt, Curtius Rufus eundem honorem *(inſignia triumphi)* adipiſcitur, qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis argenti: unde tenuis fructus nec in longum fuit. At legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæq; in aperto gravia, humum infra moliri. *Hæc Tacitus. Quibus continenter ſubijcit Cluverus:* Quis malũ! adeò imminuti cerebri ac demens fuerit, qui argenti metalla in Zelandia quærere inſtituat? *At in Zelandia non fuerint, ergo in Germania apud Mattiacos intra id ſpatij, quo nunc Francofurtum, Marpurgum & Confluentes deſcribunt, fuerint? Ita Cluverus aſſeverat: At illi quis credat aut concedat plenas Romanorum legiones ultra imperij limitem in hoſtico tã ſecurè egiſſe, ut, poſitis armis, ligones tractarint? At, inquiet, in obſequio Romanorum Mattiaci fuêre: in obſequio fateor, id eſt, ut alibi interpretatur ipſe Tacitus, reverentiam imperio detulerunt, liberi interim & ſui juris, oneribus deniq; & collationibus exempti: ut nihil alienius, quàm dicere cum totis legionibus legatum agris Mattiacorum incubuiſſe, eorumq;, ſi quod fuiſſet, argẽto ac ſubterraneis venis ecfodiendis eaſdem legiones fatigaſſe: Hoc enim eo loci Taciti verba de Rufo indicant cum ait,* legionibus cum damno labo-

no laborem oblatum, &c. *Quapropter nihil certius librorum veterum lectione, quam & docti viri, & inter cæteros, Juſtus Lipſius indicavit, legendum nimirum in* agro Mazyaco. *ut ſcilicet non apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtij foſſio peracta fuerit, ſed apud Mazyes Africæ populos, cui & ipſi provinciæ hic Curtius præfectus. Obnititur nihilominus repugnatq́ Cluverus, & Tacitum non Africam provinciam innuere, ſed Germanias, demonſtrare magno molimine, ſed accerſitis argumentis atq́ indicijs conatur: & inter alia, quia ſcilicet proximè, quæ præcedunt Taciti verba de Corbulone loquuntur, qui expeditionem in Friſios fecerat, iſta ſcilicet:* Inſignia tamen triumphi indulſit Cæſar, *(Corbuloni)* quamvis bellum negaviſſet. Nec multo poſt, Curtius Rufus eundem honorem adipiſcitur, qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longũ fuit. at legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæq; in aperto gravia, humum infra moliri, quîs ſubactus miles, & quia plures per provincias ſimilia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum precantium imperatorẽ, ut quibus permiſſurus eſſet exercitus, triumphalia ante tribueret. De origine Curtij Rufi, quem gladiatorem genitum quidam prodidêre, neque falſa promiſe-

rim & vera exſequi pudet. Poſtquam adolevit ſectator quæſtoris, cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumento vacuis per medium diei porticibus ſecretus agitat, oblata ei ſpecies muliebris ultra modum humanum, & audita eſt vox: *Tu es Rufe, qui in hanc provinciam proconſule venies.* tali omine in ſpem ſublatus, digreſſusque in urbem, & largitione amicorũ, ſimul acri ingenio, quæſturam, & mox nobiles inter candidatos, præturam principis ſuffragio aſſequitur. cum hiſce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velaviſſet; *Curtius Rufus videtur mihi ex ſe natus.* Longa poſt hæc ſenecta, & adverſus ſuperiores triſti adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, conſulare imperium, triumphi inſignia, ac poſtremo Africam obtinuit: atque ibi defunctus fatale præſagium implevit. *Quibus ex verbis primo loco de Corbulone poſitis evincere vult, de Germaniâ etiam in ſequentibus loqui Tacitum, quod Curtij inſignia triumphi, Corbulonis inſignibus continuo ſubjiciat. At illud quam ſubleſtæ fidei argumentum ſit, quivis videat, qui totam orationis ſeriem perſpexerit. Nam demonſtrato Corbulonem, qui Germanis oppoſitus Gallias curarat, ornatum triumphi inſignibus, eâdem occaſione Tacitus ad res Africæ ſermonem vertens eundem honorem adſecutum Rufum oſtendit,*

ſtendit, adjecta ſimul ejuſdem Rufi rerum & vitæ brevi hiſtoriola. in qua nihil de Germania; omnia ad Africam ſpectant. Cluverus nihilominus ex poſterioribus è Tacito jam modo citatis verbis, ſatis clarè perſpici poſſe putat Curtium Rufum jam ante conſulare imperium & triumphi inſignia conſecutum, quàm Africam obtinuerit. quippe, *inquit*, ſectator primum quæſtoris, dein quæſtor ipſe, mox prætor cum fuiſſet, provinciam proconſule obtinuit, in qua argenti fodinas recluſerit, triumphique inde reportavit inſignia: hinc Africam poſtremò adeptus, in qua obijt. *Quorum verborum fucum videbit confeſtim, qui modò meminerit in verbis Taciti ſuperius citatis, ubi vox audita dicitur*: Tu es Rufe, qui in hanc provinciam proconſule venies, *ibi, inquam, non ſimpliciter dici*, in provinciam proconſule venies, *ſed*, in hanc provinciam, *nempe Africam. Adrumeti enim in Africa cum ſectator quæſtoris eſſet, præſagium factum, atque inde per omnes illos dignitatum honorumq́ gradus circumlatus, poſtremò Africam obtinuit, atque ibi defunctus fatale præſagium implevit. Idq́ ita eſſe patet præterea ex Plinio Secundo, qui eandem hanc Curtij hiſtoriam enarrans, quod Tacitus* conſulare, *ipſe* ſummum imperiũ *vocat, & cum eo, non in Gallias aut Germaniam,*

ſed in Africam profectum addens: ita enim habet : Curtius Rufus tenuis adhuc & obſcurus obtinenti Africam comes hæſerat, inclinato die ſpatiebatur in porticu: offertur ei mulieris figura humana grandior pulchriorque: perterrito Africam ſe futurorum prænunciam dixit Iturum enim Romam honoreſq; geſturum atque etiam cum ſummo imperio in eandem provinciam reverſurum ibique moriturum.

Lib.7.Epiſt.27.

Et deniq; argenti ejuſmodi fodinas eo ſeculo Germanis fuiſſe, refutabit ipſe Tacitus, qui in Germania ſua dubitare ſe innuit, an ulla Germaniæ vena aurum argentumq; gignat, quia neminem ſcrutatum meminit. Sed ipſa verba ponemus: Argentum, *inquit*, & aurum propitij an irati dij negaverint, dubito. Nec tamen affirmarim, nullã Germaniæ venam argentum aurumque gignere. quis enim ſcrutatus eſt? *Si itaque, Taciti ipſius confeſſione, nemo adhuc eo ævo venas Germaniæ ſcrutatus fuerat, quomodo ergo hic, quaſi oblitus ſui, totas legiones agris Germaniæ Tranſrhenanis immiſſas dicat, ut, ſpecubus recluſis, venæ argenti quærerentur? Hunc nodum & reliqua, quæ in adverſum jam ſatis adduxiſſe exiſtimo, quomodo ſolvat, Cluverus viderit. Nos ad reliqua veniamus.*

Coro-

Coronis ſuperioris diatribæ.

Priuſquam ad ſequentia me confero, liberabo, ſi fortaſſe nec iſta jam dicta ſuffecerint, omni æſtu Cluverum; & teſtem exceptione majorem illi dabo, agrum Mazyacum in Taciti verbis, ut jam monſtravimus, non de Germaniæ aut Mattiacorum, ſed Africæ, ſolo accipiendum. Nam ecce Ammianus Marcellinus ejuſdem hujus agri diſertè meminit ſub fundi *nomine lib. 29. expeditionem & res Theodoſii enarrans adverſus Mazyces Africæ populum. Et licet fundum nominet, ut ejus eſt loquendi genius, agrum tamẽ intelligere hinc liquet, quod & alibi* fundum *quendam* Petrenſem *nominãs agrum intelligat, ubi inquit*, Plures agri populati ſunt & incenſi: inter quos clades eminuit fundi Petrenſis, exciſi radicitus. *Sed de* agro Mazyaco, *vel, ut appellare jam dixi*, Fundo Mazicano, *hæc ejus verba ſunt:* Exinde cum milites ducens incolumes Theodoſius ad fundum veniſſet nomine Mazycanum, exuſtis deſertoribus paucis aliiſque ad ſagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ ſunt, contruncatis, Tipatã menſe Februario venit. *Mazycanus autem formatum ab illa Africæ, ut innui, gente, quam* Mazyes *Stephanus; Ammianus & Ptolemeus* Mazyces *appellant; ſive etiam à dynaſtis & principibus olim gentis, quibus Mazycæ nomen*

Lib.29.

 fuit.

fuit. Vnde utrumq́; & Mazyacus *Taciti, &* Mazycanus *Ammiani recte deducitur. Pergimus itaque.*

Toxandros Schaldi, Menapios Rheno propiores fuiſſe. Ammiani Toxandriam non eſſe Zelandiam. Explicatur cum Cæſare Plinius & Ammianus.

CAP. II. 3. *QVod ait Cluverus trans Morinos Menapiosq́; quà nunc Zelandicæ ſternuntur inſulæ, populos olim incoluiſſe, quorum Cæſar meminerit his verbis:* T. Labienum cū legionibus tribus ad Oceanum verſus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet. *Et paulo ante de eadem adhuc re agens:* Sed certè clam dimiſſis per agros nuntijs, ſibi quemque conſulere juſſit *(Ambiorix Eburo)* quorum pars in Arduennam ſilvam, pars in continentis paludes profugi. Qui proximi oceano fuerunt, ij in inſulis ſeſe occultaverunt, quas æſtus efficere conſueverunt. *Sanè ijs ex Cæſaris verbis intelligi videntur inſulæ, quæ modo ob æſtum & maris receſſum (ſalaciam Varro vocat) ſupra aquas exſtarent; modò ob ejuſdem æſtus acceſſum (veniliam idem Varro dixit) infra undas contectæ laterent; cujuſmodi loca à populis non incoli, ſed ad breve tantùm tempus effugia incolentibus præbere poſſunt. Quin & priori teſtimonio tantum abeſt, ut ullam Cæſar mentionem faciat gentium, quæ ijs in inſulis eſſent, ut ne Menapiorum*

Lib. 6. de Bel.Gall.

rum

rum quidem ditionem ipſam, ſed partes tantum, quæ Menapios attingerent, à Labieno aditas innuat, cum verſus Oceanum in eas partes, quæ Menapios attingunt proficiſci *iuſſum dicat. Quod itaq; deinde ſubiungit Cluverus:* eadem regione, quâ nunc Zelandi ſunt, olim incoluiſſe Toxãdros, inde probatur, quod Cæſar ad Oceanum eos collocat. *Quos nam Cluvere ad Oceanum collocat Cæſar, Toxandroſne? At eos ne nominat quidem uſpiam. Nec id neſcire Cluverus potuit, qui iam ante ſcripſerat*, nomen ipſis Cæſarem non tribuiſſe. Plinius interim, *ſic porrò addit*, poſtquam dixiſſet, à Schaldi ad Sequanã eſſe Belgicam, ſubdit inde, à Schaldi incolunt extera Toxandri pluribus nominibus. *Quibus tamen Pliny verbis quid aliud efficiatur, non video, niſi Toxandros ſtatim à Schaldi Oceanũ et Menapios verſus egiſſe, Menapios, inquã, qui Moſæ & Rheno propiores tũc agebãt. quos et ideo Strabo, non hac tantũ parte, Rheni oſtiũ, ſed utrũq; attingere atque accolere facit, cũ inquit:* Menapii ex utroque oſtiorum Rheni latere paludes incolũt & ſilvas humiles denſæq, materiæ & ſpinoſæ. Lib. 4. *Vt ita Menapÿs magis quàm, quos nominat Plinius, Toxandris hæc Cæſaris verba competant: cum, ut dixi, Menapÿ ipſum illud occiduum Rheni oſtium aduſque Oceanum accoluerint, Toxandri autem, ut ex Plinio patuit, Schaldi propiores*

fuerint

fuerint nec Oceani & inſularum , niſi ex conjectura, incolæ. Ammianus, deinde Marcellinus Toxandriam quod indicet à Saliĳs Francis occupatam; eamq́ ipſam Selandiam quod faciat idem Cluverus, quomodo convenit? Ammianus enim eos ripam fluminis obſediſſe memorat , atque ibi à Severo, per Iulianum in eos ſubmiſſo, perculſos & deditos. Hanc fluminis ripam ſi Moſam dicimus, quod à vero non eſſe alienum plures ſtatuunt; vel, ut ipſe Cluverus, Vahalim; quomodo hinc tamen, utcunq́ acceperimus, Selandiam conficimus? in verbis autem Ammiani , ubi legitur, Auſos olim in Romano ſolo apud Toxandriam locum habitacula ſibi figere prælicenter , *non ita à re abhorret, ut putat Cluverus , ſi ipſos Francos Salios (de illis enim Ammianus agit) dicamus ad interiora, ubi hodieq́ non procul à Moſa* Teſſenderloo / *verſos, ſedes ſibi circumquaq́ fixiſſe; ac, Cæſare mox Iuliano adventante, juxta fluminis ripam caſtrametatos ibique oppreſſos. Nam Zelandia, ut vult Cluverus, ſi eo Ammiani loco intellecta fuerit, quomodo Cæſar terreſtri exercitu, & abſque navali ullo apparatu, cujus ne leviſſima quidem apud Ammianũ mentio , ingredi eam potuerit? De continente ergo, ubi & nominis , ut ſupra patuit, Toxandrorum veſtigium, quod in Zelandia nullum eſt , locutum omnino Ammianum certo certius ſit. Nec etiam temerarium puto , quod mihi vir doctus injecit, Ammianum fortaſſe volentem*

ntem exprimere vernaculum gentis vocabulū Teſſanderloum/ ſive, Toxandrilocum; oxandriam locum minus appoſitè protuliſ-,quia ſequitur continuo habitacula. Nam id iſi ſit, nonne concinnius multo dixiſſet, apud Toxandriam locum habitationis ſibi fiere prælicenter auſos?

Cæſaris verba, quibus ovis avium vivere nonnullos Rheni inſulanos ait, nō ad Zelandiæ aut Rheni occidui, ut vult Cluverus, ſed Rheni borealis inſulas referenda.

AIT *de Rheno loquens Cæſar:* ubi Oceano appropinquat in plures deffluit partes, multis ingentibuſq; inſulis effectis, quarum pars magna à feris barbariſque nationibus incolitur: ex quibus ſunt, qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimantur, multiſque capitibus in Oceanū influit. *Hic eos Cluverus notat, qui hæc verba non ad Zelandiam, huicque proximam Batavorum inſulam, ſed ad Hollandiam, quatenus Iſala flumine terminatur, pertinere autumant, Cæſaris ſcilicet hæc verba,* ex quibus ſunt qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimātur, *ad eam inſulam, quæ hodieque* **Eierlandt** *id eſt, ovorum inſula dicitur, referentes. Hoc, inquam, confutat Cluverus eo, quod Druſus demum poſt Cæſaris ætatem ducta ex Rheno in Iſalam foſſa, eam inter cæteras inſulā, quæ* **Eierlandt** *dicta, Rheno incluſerit. Verum haud opus eâ exceptione.*

Ibidem. 4.

ceptione. Nam etiamſi Druſi foſſa ævo Cæſaris nondum eſſet, tamen (niſi incomperta Cæſarem tradidiſſe dicamus, quo fere Cluverus inclinat) tamen, inquam, plures Rheni exitus, etiamſi minus celebres, ne ad Zelandiæ æſtuaria abeamus, invenientur, ſi præter legitimum & extimum Cæſari Rhenum borealem, Plinio poſtea mediũ, elices ex eodem plures ſive amniculos exitusq́; vadoſos ſimul fuiſſe ſtatuamus. quod & ſoli tractusq́; iſtius ratio aliaq́; non leviter ſuadere videntur, ut Amſtela & Ya nec non Vechta hodieque per Mudam & ſinum Auſtrinum labens aliiſque per Friſios minores & Friſiabones lacus & rivi, qui nunc profundiſſimi, ut Weſtvlie en Marſdiep/ *Marſatiorum gurges Iunio. Atque hinc fortaſſe eſt, quod dicat idem Cæſar,* Rhenus ubi Oceano appropinquat in PLVRES diffluit partes, *non ut Tacitus, in duos dividitur amnes; vel, ut Mela,* hinc atque illinc diffluit: *Ac poſt pauca continuo addat,* multiſque capitibus in Oceanum influit. *Vnde ſane perquam ſimile vero videtur, Cæſarem in oſtiorum Rheni deſcriptione & elices & lacus aliaque ejuſmodi ſpectaſſe. Quod & inde deducitur, quia ipſo ævo adhuc Cæſaris Aſinius apud Strabonem, certos & legitimos fortaſſe Rheni alveos & oſtia ſpectans, duo tantum admittat, reprehendens eos qui plura, ut loquitur quem dixi, Strabo. Iam autem Cæſarem, ut ad Cluverum redeam, citato loco accipiendum non*

de Rheni

Rheni alveo , quatenus Moſæ per Vahalim iſcetur, ſed de dextro præcipuè divergio, inde quet, quia jam ante Moſam cum Vahale confluen, in Oceanum occidentem, Zelandiam verſus, eduxerat. Sed hoc ſi integrum locum adſcripſero, manifeſtius erit. Ita enim Cæſar: Moſa proluit ex monte Voſego qui eſt in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni receopta, quæ appellatur Vahalis, inſulam efficit Batavorum, neque longius ab eo millibus paſſuum LXXX. in Oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui Alpes incolunt , & longo ſpatio per fines Ætuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricum, Tribociorum, Trevirorum citatus fertur, & ubi Oceano appropinquat in plures diffluit partes, multis ingentibuſq; inſulis effectis, quarum pars magna à feris barbariſque nationibus incolitur: ex quibus ſunt qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimãtur, multiſque capitibus in Oceanum influit. *Vbi notandum, præter quæ jam dixi , bis in Oceanum deduci Rhenum , primo à parte Vahalis cum Moſa ; atque inde à parte alterâ ſeorſim* multis capitibus; *ibique & inſulas illas et nationes ovis avium victitantes nominari : ut facile hinc pateat, ubi ovorum inſulæ, quas in Zelandiæ æſtuarijs, & circa Vahalis exitum, quærit Cluverus, veſtigari debeant.*

Æſtua-

Æſtuaria in Taciti verbis Annal. 11. de Flevo, non Zelandiâ aut Toxandris, accipienda.

Ibidem. 5.

A*D demonſtrandum Zelandiæ æſtuaria in verbis Cæſaris ſuperius allatis intellecta, hæc inſuper ex Tacito adducit Cluverus*: Per idem tempus Chauci nulla diſſenſione domi, de morte Sanquinij alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incurſavere, duce Gemnaſco, qui natione Caninefas, auxiliàris & diu meritus, poſt transfuga levibus navigijs prædabundus Gallorum maximè oram vaſtabat, non ignarus dites & rebelles eſſe. At Corbulo provinciam ingreſſus magna cum cura & mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium ut quæque habiles, per æſtuaria & foſſas adigit. lintribuſque depreſſis & exturbato Gemnaſco. *Hic monet et cavet ne ad Druſi aut Flevi foſſas aut lacus hæc quiſquam referat*, cum aliud ſint, *ita porrò ait*, æſtuaria, aliud lacus: *quaſi dicere vellet, Flevo lacus, non æſtuaria competere. Quod tamen quàm nõ verum, res ipſa loquitur. Quid? imo ipſe Cluverus contra ſe ſententiam dicit hoc ipſo capite pag. 16. his verbis:* Flevum unde appellatum fuerit, ſatis clarè infra patebit; nempe ab ipſis lacubus & æſtuarijs, in quæ

in quæ diſpergitur. *Obtinuimus itaq́; fatente vel ipſo Cluvero, Flevo etiam æſtuaria ſua eſſe, ut pote in qua diſpergitur. Quod cum ſit, quis non cenſeat potius Rheni æſtuaria, in quæ irrepſiſſe Chaucos levibus navigijs Tacitus refert, Flevum, non Zelandiæ æſtuaria fuiſſe, Flevum dico, Chaucorum terris quàm proximum, & facili ex Viſurgi Amiſiaq́; & illis vicinis oris deſcenſu obvium? Ideoq́; & Corbulonem intelligendum triremes alveo Rheni (nunc Iſalam dicimus) in lacus & æſtuaria ſe eo loci expandentis, naviumque ceteras huic rei aptas atque habiles per eadem æſtuaria & foſſas adegiſſe, hostiumque tandem lintribus eum in modum depreſſis, de imperij & Galliarum orâ ac limite, qui, ut mox patebit, hic ſtatuendus, exturbâſſe Gannaſcum? Hæc plana hoc pacto & perſpicua exiſtimo. At Cluverus longâ rerum verborumque ambage ad medium Rhenum, Galliarum, ut ſibi fingit, terminum, eadem ablegat. Vbi tamen cum æſtuaria non inveniat, Vahalim quoque & Moſam in partem trahit, ut ita ad Toxandrorum, quos, ut diximus, Zelandos nunc eſſe vult, æſtuaria deveniat. Quæ tamen ipſa facilimè (ut nihil jam de medio Rheno dicam, inidoneo huic rei, nec Galliarum, ut mox liquebit, termino) facillimè, inquam, confutabuntur, ſi ipſa ſaltem Taciti verba intueamur, in quibus non plurium alveorum Rheni, ſed unius tantum mentio, & cui æſtuaria iſta quàm proxima fuerint.*

Chaucos autem vicino, ut innui, & facili traiectu obvium Flevum habuiſſe, oſtēdit ipſe quoque Tacitus. Nam enarrans Germanici alteram in Cheruſcos expeditionem, ait, cum jam adultâ æſtate legiones ad Flevum & Rhenum eſſent reducendæ, alias terrâ remiſſas, plures claſſe impoſitas per flumen Amiſiam Oceano invectas, ſed exorta tempeſtate, diſiectas naves raptasque nōnullas in aperta Oceani. De Cæſare tandem ipſo addens, demonſtrat eum triremi ſua Chaucorum terram appuliſſe. Ita enim habet: Sola Germanici triremis Chaucorū terrā appulit, &c.

Lib. 2. Annal.

Bataviæ nomenclaturam non eſſe, ut vult Cluverus, recentem. defenditur Iunius & Zozimus.

CAP. III. 6.

H*Oc capite Cluverus eos recenſet, aut perſtringit potius, qui Batavorum agrum noſtro hoc ſeculo deſcribere aggreſſi ſunt. Inter ceteros Cornelius Aurelius Goudanus infelix illi ſcriptor, eoque neminem ineptius, puerilius, delirantius res ac Chorographiam Batavorum tradidiſſe putat: Hadrianus Iunius medicus, non geographus, veluti ſutor ultra crepidā hic ſapere voluit. Solus Gerhardus Neomagus hunc ei laborē præhaurire (ſunt Cluveri verba) prorſus omnem potuiſſet, ſi copioſius & pluribus argumentis rem demonſtraſſet. His & ſimilibus longo ſyrmate præmiſſis, rem auſpicatus arguit eos, interque ceteros, Iunium, qui Bataviam potius, quàm Batavorum agrū dicunt, cum ipſum Bataviæ vocabulum*

Digitized by Google

tum, *quod poſterioris ſeculi homines uſurpandi conſuetudine introduxerit*, *nuſquã apud quemquam vetuſtiſſimorum uſurpatũ reperiatur. Interim tamen ſi quis per analogiam*, *ut Panoniã à Pannonijs*, *Daciam à Dacis*, *Rhetiam à Rhetis*, *ſic Bataviam à Batavis uſurpare velit*, *non repugnaturũ ſe fatetur*, *modò ne quis lectori rudi ſeu imprudenti pervicaciter imponat*, RECENS *vocabulum pro antiquo venditando. At hic paucis interſerere liceat illudq́; unum quærere*, *an ergo quod Zozimus tradit*, *quod Dio*, *inter recentia habendum? Quorum Dio pluſquam integro ante Zozimum ſeculo ad Alexandrum uſq́; Mammeæ filium*, *ſub quo & militum in Pannonia præfectus claruit*, *Auguſtæam hiſtoriam magnâ curâ magnâque inter Græcos præcipuè*, *& fidei & prudẽtiæ laude deduxit: huncine*, *inquam*, *qui re Romana & imperio adhuc florente vixit*, *ſcripſitque à* Batua inſula Batavos *nominatos*, *ævi poſterioris*, *aut recentia prodidiſſe dicemus? Zozimus verò non* Batuam, *ut Dio*, *ſed Bataviæ nomen diſertè perſcripſit: Quod licet Cluverum non fugiat*, *ita tamen interpretatur*, *quaſi* Zozimus illo ſeculo *fuerit* (*ſunt iterum Cluveri verba*) quo jam multa imo pleraq; nomina regionum ac populorum pravè immutata fuerunt. *pravè inquit immutata*; *ut denuò jam quærendum ſit nobis*, *an ergo & Bataviæ vocabulum ab eodem pravè immutatum fictumque haud annalogus exiſtimet? Si*, *quod verba jã*

 poſita

poſita innuere videntur, affirmet atque aiat, reponemus quod jam ipſius quoque verbis ſupra retulimus, haud negare Cluverum rectè à Batavis Bataviam formari, imò analogicè id fieri, & eum in modum, quemadmodum à Pannonijs Pannonia, à Dacis Dacia &c. Horum meminiſſe, aut illa non ſcriptum oportuit.

Eodem deinde capite haud leviter ſugillat, quod ex Annalibus ſuis Iunius, à Batone Cattorum principe Bataviæ etymon venetur. At noviſſe Cluverus debuerat non tam ex annalibus, quàm à Gerhardo Noviomago, (quem unicum Batavorum ſcriptorem Cluvero æſtimari ſupra oſtendimus) illud de Batone hauſtum Iunio: Nam idem Noviomagus, dum neſcio quos Gelriæ aut Cliviæ ducum annales crepat, quiſquilias, ut ego exiſtimo, non annales aut hiſtorias, multis & magnis etiam viris errãdi anſam præbuit. Quod cum ita habeat, cur non Gerhardus Noviomagus, dux & author erroris, ſed ſolus vapulat Iunius? An quod dici vulgo ſolet hîc quoque locum habet, duo cum faciunt idem non eſſe idē, *præſertim ubi ira aut ſtudium præoccupant?*

Batavorum à Batava inſula etymon repetendum non à Batone, ut volunt: Additumque de Velavia & Richenavia Rheni item inſulis. Explicata atque emaculata Dionis verba.

Ibidem. 7. O*Ccaſione Batonis, cujus ſupra meminimus, hoc*

Digitized by Google

hoc adyciam. Gerhardus Noviomagus Batonem, Heſſum & ejuſmodi fictitia nomina reges & principes Batavicique nominis conditores ſtatuit. Eumque errorem non tantum, ut diximus, Had. Iunius erraſſe pro parte videtur, ſed Iuniũ quoque ſecuti alij, intuliſſe in Bataviam Batavicum nomen Cattos tradidère. Iunius quin etiam ejuſmodi Bataviæ etymon confinxit, ut ita nimirum dicta fuerit, quaſi **Batenshave** / *id eſt, quaſi Batonis exſtitiſſet peculium, cùm utrumque à Dione confutetur, qui diſertè ait*, à Batava, Rheni inſula, Batavos *appellatos. Quod ſi verum eſt, ut eſſe veriſſimum judico, ipſi ſanè Batavorum aborigenes Catti non intuliſſe in Batavos, ſed adſumpſiſſe hoc nominis ex ipſo Bataviæ ſolo dicendi. Atque ita Iunij ſimul etymon penitus concidat, veriuſque multo Bataviam ab ipſa re, idq; vernaculo gentis idiomate, nec hodie adhuc planè deſito, à* **Bat** *ſive* **Bet** *&* **ouwe** / *quod* bona & opima latifunda *notat, appellationis* **Betouw** *occaſionem accepiſſe; contentione obiter factâ ex ſimili vocabulo* **Velouw** / *quam Velaviam latinè dicimus, terram ab agro Batavo Rheni ſolius alveo diſtinctam. Cujuſmodi prætereanominis eſt exigua illa, vel, ut Tacitus loquitur, modica in eodem Rheno inſula, ſed longè ſupra Velaviam ac Bataviam poſita, infra nimirum Conſtantiam,* Richenavia, *vulgo* **Richenauw** *dicta, quòd* dite latifundium *notet. Nam ut habet Etymologicon Belgicum*

Digitized by Google

non tantũ ouwe/ *de quo dixi, ſed &* auwe *pro varietate dialecti,* pratum, paſcuũ & inſulã *olim ſignificavit. Hodie* Richenaviam *quamobrem* divitẽ Augiam *vertant Latineq́; appellent, ratio me latet. Sanè haud felicius id facere puto, quam ſi nos* Bataviã *noſtram* meliorem Augiam *dicamus. Quod tamen abſit. & vetat non tantum ipſa, cujus jam memini, nomenclaturæ illarum inſularum vernacula notatio, ſed & ſitus quoq́; & locus Richenaviæ præſertim, de quâ injeci, amæniſſimus profecto (quod oculati teſtamur) & Muſis quaſi debitus. Hac tempeſtate Benedictinis monachis & pauculis aliquot colonis pro modo complexus ſui habitatur, florens interea & frugũ optimarum ferax, ne quis ob ſiniſtram illam, ut iterum hoc dicã, et inconcinnam, licet receptã hucuſq́; nomenclationem, Augiæ ſtabulum aut imaginetur aut animo concipiat.*

Verum Dionis verbis, quibus à Batua Batavos nominatos *innuit, adverſari Tacitus videtur 4to hiſtoriarũ, ubi* Batavos, donec trãs Rhenũ agerent, partem Cattorum fuiſſe ait. *Quod tamen primo intuitu ita videatur, at nequaquam ſi de gentis, non nominis Batavici auſpicio, eo loci Tacitum, uti oportet, interpretemur Dionis autem verba integra apponã, ut mendum, quod inhæret & notationem hanc gentis ipſiuſq́; Dionis mentem veluti obfuſcat, eâdem hac occaſione eluam; ita enim habet, legionum Romanarũ numerum & nomina exſequens lib. 55.* Corpo-

Lib. 55.

ris au-

ris autem cuſtodes ſunt decem millia; in decem diviſi partes, & urbis præſidiũ ſex millia; quadrifariam hi diviſi: tum equites alienigenæ extraordinarij, qui Batavorum à Batua, quæ in Rheno eſt inſula, quod equitandi arte pollent, nomen habent, &c. *Quorum poſteriora hæc verba*, quod equitandi arte pollent, *manifeſti ſunt vitij, conformata tamen ex illis Græcis*, ὅτι δὴ κράτιστοι ἱππεύειν, *quemadmodum præferunt paſſim exemplaria typis excuſa, & illa inſuper emendatiſſima Henrici Stephani poſtrema editio. Tamen ſi, unicâ literulâ ſublatâ, juvemus legamuſq;* οἱ δὴ *pro* ὅτι δὴ *optimus ſenſus, parentheſi quaſi incluſus, exſurget hunc in modum:* Qui Batavorum à Batua, quæ in Rheno eſt inſula (hi autẽ equitandi arte pollent) nomen habent. *Et in mente habuiſſe Dionẽ, aut certe aſpexiſſe de ijſdem Batavis verba Plutarchi vix ambigendum exiſtimo, illa nimirum*: In gladiatores, qui peritia & animo ad aggrediendũ habebãtur inſignes, invexit Varus Alphenus Batavos. Hi equitum Germanorum ſunt præſtantiſſimi, inſulam incolentes Rheno circumfluam. *Quæ cum ita ſint, jure laborat & æſtuat Cluverus, Dionem ad formam & modum, ut habent libri vulgati, explicaturus Commentarij ſui 17. Cap. his verbis:* Hæc ſane verba Dio citra omnem curam diligentiamque protuliſſe videtur.

Plutarch. in Othon.

Quid enim hoc eſt dicere? Batavi ab inſu-la Batua dicti ſunt, quia equitandi arte pollent. inſulam à gente, non gentem ab inſula nomen traxiſſe quis dubitet? An vero hoc voluit Dio: gentem hanc, quæ Rheni inſulam colit, ab equitandi arte nomen accipiſſe Batavorum? Divinatio ſane eſt, forte fallax. *Hæc Cluverus; ſuſpectam ſcilicet ipſe habens divinationem ſuam & fallacem dictitans. Et meritò. quid enim eſt dicere,* gentem, quæ Rheni inſulam colit, ab equitandi arte nomen accepiſſe Batavorum? *Quapropter certa eſto, quam dedimus jã modo, adminiculante Plutarcho, Dionis emendatio. Nec impedit quod interea ad refellendum Dionem injicere quaſi Cluverus videtur, à gente inſulam, non ab inſula gentem appellandam edicens. Nam licet verum ſit, a gente & populis multas regiones nomen ſumſiſſe, perpetuum tamẽ id neutiquam eſt; Et refutant apud Cæſarem Morini Aremoricique, & hodie Hollandi ipſi, Zelãdique atque alij à ſolo & agro, quem incolunt, appellati.*

Difficultates de longitudine inſulæ Batavicæ ex authorum diſſenſionibus indicatæ. Cæſaris & Plinii conciliatio tentata.

CAP. IV. 8. Q*Varto capite ſitus itemque longitudo & latitudo inſulæ indicatur. In quo haud exiguum laboris nequidquam inſumſiſſe inquit viros doctos, qui eâ de re ante ſe commentati ſunt. Quæ*

tamen

tamen adferuntur nihil aut ſemotum aut arduum habent. Præcipuè & iterum Cornelius Aurelius notatur, qui inter Bataviam *&* Betuam *diſtinxiſſe viſus initium inſulæ circa Moſæ Vahaliſq́ confluentes accipiendum voluit. Qui error cum putidus ſit, & alijs quoque jam ſæpe notatus exploſusq́, non video cur in illius communionem aut viri docti, ad quos ille non pertinet, trahi, aut error tralatitius operosè adeò repeti aut refelli debuerit. ſaltem demonſtratum oportuit, quinam, præter Aurelium, eidem affines fuerint. Nam de Glareano, quod adducitur, inſulam Marſatiorum, alluſione nominis decepto, in oppido Cliviæ collocante, quod vulgò Moers dicitur, Rhenumq́ ibi quondam diviſum pro certo aſſeverante, levius eſt, utpote hominis Helvetij, & noſtra ignorantis, ſphalma, quam ut in eo arguendo abutendum otio fuiſſet. Hoc tantum voluiſſem Cluverus addidiſſet aut enodaſſet potius, cum Cæſarem & Plinium in longitudine inſulæ Batavorum finiendâ (Cæſar enim LXXX. paſſ. millia, Plinius prope C. M. habet) parum aut nihil differre velit, quomodo tamen accipiendus Strabo eſſet; cujus hæc verba ſunt:* Vterque & Sequana & Rhenus à meridie verſus ſeptentrionem fluit, & eſt eorum oſtijs objecta Britannia., Rheno vicinior, ita ut Cantium, quod eſt orientale inſulæ promontorium, apud oſtia ejus cerni poſſit. Strab. lib. 4. *Nam primo viciniorem Rheno, quam Sequanæ,*

facit Britanniam, aliud exhibentibus fere hodie Ptolemæi aliiſq; pinacibus Chorographicis; Deinde cerni vult apud Rheni oſtia Cantij promontorium, quod inter ipſaq́; oſtia ſuo ſeculo 900. ſtadia contineri putavit Zozimus. At hodie, cum interſtitium inter Britanniam & Rhenum circa Brielam in Oceanum ſe exonerantem ultra viginti milliaria Germanica ſit, quis, niſi Lynceus, oculorum obtutu id, quod inijcit Strabo, nunc poſſit? atq; ita ſi certa tradidiſſe eum velimus, quã multa paſsuum millia, cum unum miliare quaterna millia paſs. contineat, utriuſq;, & Cæſaris & Plinij, calculo, aut deeſſe; aut aliam fuiſſe olim Batavici littoris faciem, lõgeq́; quàm hodie verſus occidẽtem porrectiorem, concedere habemus. Et ſane quod tradit Iunius hac occaſione ſilentio involvere non poſſum, Nordvico maritimo integram domorum viciniam ſua ætate Oceanum mare attriviſſe: Et Scevelingiæ templum, quod ad bis ferme mille paſſus, ultra paucos ſupra centum annos, ubi jam mare eſt, ſtetit, fluctibus abſorptum nuſpiam comparere: Et illud ipſum, quod exinde magnificentius ibidem exædificatum tẽplum quàm remotiſsimè à mari, ſatis cum periculo ad littoris viciniam paulatim jam accedere: ſimilemq́; injuriam Kal. Novemb. anno 1570. ſenſiſſe lõge graviſsimam, complanatis & in fædam ruinam tractis ædificijs fere ſexaginta: ita ut interdum inter piſcatores, pagi incolas, agitetur de loco remotiori templi fabricæ diligendo.

Bat. cap. 10.

Cum itaque hæc ſit littoris & ſoli circa etiam Rheni oſtia indoles & lubrica ratio, ferè inclinem Cæſarem illis verbis; Moſa profluit ex monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Vahalis, inſulam efficit Batavorum. neque longius ab eo millibus paſſuum LXXX in Oceanum influit: *non longitudinem univerſæ inſulæ (quam integram nihilominus & rectè Cæſari intellectam acceptamque contra Aurelium Cluvero aliiſq; aſſentior) ſed ſpatium præcipuè inter Moſam, quâ Vahalim influit, & quâ Oceanum ingrediebatur, ſignare voluiſſe. Nam aliàs Plinius, integro propemodum ſeculo Cæſare poſterior, quomodo majorem longitudinem, id eſt, paſſus prope C. M. ut verba ejus habent, attribuiſſet, qui minorem potius debuiſſet, ſi ſolum, de quo dixi, fluxum, & quod ab Oceano, vicino & quaſi hoſte infeſtiſſimo, perpetuò adeditur, ſpectare libeat? Sed in re longi ævi, & ſcriptorum diſſenſu dubiâ, nihil hîc ponere, ſed animi tantum mei ſenſum aut vacillationẽ verius proponere placuit* Lib. 4. Belli Gall.

Confluens Moſæ & Rheni, ex Cæſaris Commentario adverſus Cluveri correctionem demonſtratus defenſuſque.

CAP. V. 9.

P*Oſt hæc ad lævum inſulæ latus deſcribendum progreſſus, illud, ſe excepto, omnes ignoraſſe ait. Vult enim, præter cætera, Moſæ flumen ab Mago oppido*

gooppido, uno certoq́ alveo , nullis in Vahalim ad S Andreæ munimentum aquis tranſmiſſis, deve ctum, eas terras antiquitus dextra ripa perfudiſſe, quæ nunc Hoſdemū oppidum ſuſtinent; ac tandem confluxiſſe Vahalim & Moſam ad Geroſletum. Cumque videat hoc ſe admittatur, immenſum proponi ſpatium quod Tenchteri, Vſipeteſque Germani à Iulio Cæſare in finibus Eburonum fuſi, fugiendo emenſi fuerint , dum eos ad Moſæ Rhenique confluentem perveniſſe memorat. Vt ergo evitet incōmodum, ait Cæſaris tempeſtate, ubi nunc eſt Vahalis & Moſæ concurſus, confluentem non fuiſſe , poſteriori autem ſeculo foſſas factas, ideoque in verbis Cæſaris, non Moſam, ſed Moſellam intelligendum. Quam ſententiam cum identidem ſæpiuſque inculcet videatque demōſtratione egere, nihil adfert, niſi obter, & per parentheſin illud: poſteriori ſeculo hic foſſas factas ratio infra convincet. *Rationē autem eam avidè cum exſpectarem , eòque jam totus animo properarem, inveni non rationem, ſed conjecturam aut ſuſpicionem potius, quâ Cæſaris verba , quæ in omnibus codicibus cuſis & ſcriptis, tot ſeculis hucuſque inviolata ac ſarta tectaque manſerunt, ſollicitet. iiſque ad ſuum placitum reſcriptis ac mutatis, quicunque hîc Cæſarem, prout hactenus lectus fuit , ſecuti fuerunt,* imperitum geographorum vulgus appellat. *Sed ipſa Cæſaris verba adducenda cenſeo, quæ exſtant 4. de bello Gallico :* Germani

Lib. 4. Bell. Gall.

poſt

Germani poſt tergum clamore audito, cum ſuos interfici viderent, armis abjectis, ſigniſque militaribus relictis, ſe ex caſtris ejecerunt & cum ad CONFLVENTEM MOSÆ & RHENI perveniſſent, reliqua fuga deſperata, magno numero interfecto reliqui ſe in flumen præcipitarunt, &c. *Hic ſi demonſtrem, omnino lectionem eam certam ac genuinam eſſe, nec ullo modo in controverſiam trahi debere, obtinuiſſe me, æquis arbitris, exiſtimabo totum illud, quod de foſſa hîc facta, deq́ Moſella & Gereflito, in contrarium adducit Cluverus, imaginoſum habendum. Ait ergo in verbis Cæſaris jam recitatis reſcribendũ,* ad confluentem Moſellæ & Rheni; *omniumq́ errorem in eo deprehendi, quod eam de dictis Germanis hiſtoriam nunquam ſatis aut legerint aut perceperint. Age ergo ipſam illam Cluveri lectionem totamq́ rem intueamur nunc propius. Vult ergo non Moſæ, ſed Moſellæ confluentem intellectum Cæſari. At hoc ſi detur, ſequetur Vſipetes Tenchteroſque Moſellæ, quàm Moſæ propiores fuiſſe. verum pugnat id cum verbis Cæſaris, qui ait, pulſis cis & tranſrhenanis Menapÿs, tranſiſſe Vſipetes Rhenum non longè à mari, quo Rhenus influit, id eſt, uti ex Cæſaris Rheni & Moſæ fluentorum eodem loci deſcriptione liquet, ubi ſe Rhenus dividit, moxq́ Moſæ miſcetur. Vt ſimul haud obſcure colligere ſit, ibidem quoque, aut certe in proximo, ſedes ab iÿſdem caſtraque*

ſtraq́. poſita. Nam ita ſtatim Cæſar: His (*Menapijs tranſrhenanis*) interfectis navibuſque eorum occupatis, priuſquam ea pars Menapiorum, quæ citra flumen erat, certior fieret, flumen tranſierunt (*Tenchteri & Vſipetes*) atq; omnibus Menapiorum ædificijs occupatis, reliquam partem hiemis ſe eorum copijs aluerunt. His de rebus Cæſar certior factus, &c. *Et præter hæc pugnat etiam cum eo, quod Cæſar poſtquam exercitum ex hibernis Lexobiorum & Aulercorum eduxiſſet, continuo Germanos monuerit, ut à Rheno diſcederent, ſed eoſdem tamen ad Eburonum uſq́. fines latius evagatos. Vnde ſtatim iter in ea loca facere cæpit, quibus in locis Germanos eſſe audiebat: a quibus cũ paucorum dierum iter abeſſet legati ad eum Germanorũ venerunt: ut cõſtet ex illo Cæſaris à Gallis finitimis ad Eburones & Rhenum cum exercitu deſcenſu Germanos (licet excurſiones ſubinde facerent) circa prima ſua loca ac caſtra præcipuè conſtitiſſe. Nam & additur ibidẽ, utcunq́. paucorum dierum itinere ab eis abeſſet Cæſar, exinde nihilominus priuſquã ad ipſa Germanorum caſtra perveniret, IIX. adhuc millium iter ab eo confectum: Ita enim ſequitur:* acie triplici inſtituta & celeriter IIX. milliũ itinere confecto prius ad hoſtium caſtra pervenit, quàm quid ageretur, Germani ſentire poſſint.

Quibus accedit, ut conſtet Moſæ *et* Rheno,

non

non Moſellæ,*propinquos fuiſſe, quod & equitum Germanorum pars, priuſquam cum ijs congrederentur Romani, trans Moſam, ad Ambavaritos frumentandi cauſa, miſſa fuerit: ut ita ſimul, cum eos inopinantes invaderet Cæſar, inque fugam acti eſſent, haud dubiè, unde venerant, reverti ſatagentes, aliquid etiam juxta Rheni & Moſæ confluentem ab eodem equitatu in omnem eventum ſolatij ſibi ſperaverint, quamvis eadem equitatus manus, ut idem deinde refert Caſar, clade & fugâ ſuorum perceptâ, confeſtim trans Rhenum ſe cum Sicambris conjunxerit. Quo & iterum arguitur, cum Sicambri tum è regione Vbiorum, Rhenum inferiorem verſus, territoria ſua habuerint, omnia hæc infra adhuc Vbios acta, ut nihil ſit alienius, ne dicam, confidentius, quam Moſellam, invitis hic non tantum, ut dixi, libris omnibus, ſed tota quoque narrationis ſerie, velle ingerere.*

Denique abſterrere Cluverum ab hoc correctionis facinore vel illud debebat, quod ipſe Cæſar hanc cum Germanis prælij narrationem ingreſſus, continuo Moſæ atque inde Rheni fluentis decurſum, ſimulque utriuſque fluminis concurſum interſerat, atque ob oculos ponat, ut ita & locorum Chorographia, & quem exinde paucis interjectis, MOSÆ & RHENI CONFLVENTEM *intelligi vellet, omnibus in propatulo conſtaret. Sunt autem Bell. Gall. lib.4 iſta:*

Moſa

Lib. 4. Bell. Gall. Moſa profluit ex monte Voſego, qui eſt in finibus Lingorum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Vahalis, inſulam efficit Batavorum, neque longius ab eo millibus paſſuum LXXX. in Oceanum influit. Rhenus autem &c *Quibus ita à Cæſare præmiſſis, quis non videt nequaquam de alio, quam eorundem fluminum cõfluente loqui eum, ubi ſtatim in eadem narratione ſequitur:* Germani ſe ex caſtris ejecerũt & cum ad confluentem Moſæ & Rheni perveniſſent, reliqua fuga deſperata, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen præcipitarunt.

Atque hiſce abactam Cluveri Moſellam ejuſque foſſis ſatis confoſſas exiſtimo: ut omittã addere ita ſi eſſet, hoc eſt, ſi Rhenus, Vahalim dicimus, eo loci in Moſam poſteriori ævo foſſione deductus eſſet, mirum videri nullis rerum annalibus, aut ullis veluti per manus traditis memorijs, tam præclarum facinus poſteritati uſquequaquam vel tenui aliquo jndicio commendatum exſtare.

Bifidam apud Tacitum Rheni diviſionem non eſſe de Vahali & medio Rheno, ſed Vahali & extimo alveo boreali, accipiendam.

CAP. VI. 10. *Capite, quod ſequitur, ſexto, cum Had. Iunio haud levem ſibi ſuſcipiendam controverſiã*

ſtatim

Digitized by Google

ſtatim initio Cluverus profitetur. At propius intuenti non cum Iunio, ſed Tacito, controverti deprehenditur. Tacitus enim navigationem Germanici, qua per Rhenum & lacus ad Amiſiam claſſe mille navium; atque inde terreſtri itinere ad occiduos Germanos pergebat, deſcripturus, locum prius, ubi claſſis ſolutura convenit, ita proponit: Rhenus uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen & violentiã curſus, quà Germaniam prævehitur, donec Oceano miſceatur. *Hunc alveum eum eſſe, qui à Scenckij munimento Arnhemũ verſus, & Vageningam, Rhenam, Duroſtatum, Trajectum, Voordam Leydamq; devehitur, quemque Plinius medio inter duo extimo ore modicum nomini cuſtodire alveum ait, neminem ſanæ mentis dubitaturum Cluverus putat. At dubitationem manifeſtam ingerunt Taciti cum Plinio collata verba. Tacitus enim de alveo loquitur, quæ aquis late inundans curſus ſui violentiam à parte Germaniæ ſervet; at Plinius modicum nomini ſuo alveum cuſtodire illum medij oris dicit: Qui inſuper non Germaniam, de qua loquitur Tacitus, ſed inſulas Rheni, intra adhuc Galliarum complexum cõſtitutas, prævehitur. Deinde nec medio hoc Pliniano, ſed oſtio extimo boreali egreſſam claſſem, foſſa, de qua ſtatim ibidem ſubjicit Tacitus, Druſiana diſerte, præter cetera, lo-*

 quitur.

quitur. Quin & fruſtra ſanè duum horum amnium ſeu divergiorum meminerit Tacitus, ſi neutro claſſis exÿſſe demonſtretur. At jam extimo, ut dixi, non medio illo exÿſſe, cum nec ipſe adverſarius diffiteri queat; ideoq́; nec ejus, ſed extimi hujus mentionem eo Taciti loco factam extra aleam ponimus.

Quod autem objectioni occurrat Cluverus, tenuemq́; hunc Pliniȷ alveum ad Civilem referat, talem ſcilicet factum dicens poſtquam ille Druſi molem diruiſſet, gelu omni Gallico frigidius eſt. Nam Plinium Tacitumque, ſcriptores propemodum ſynchronos, de re ſui, non ævi Civilis agere clamant exſertè verba eorum, ſpargit *itemq́;* ſervat.

De Rheni abactione ac Druſi mole, ejuſque loco, aliaque diſceptata. Tacitus & Plinius explicati.

Ibidem. 11. V*Erum Cluverus, quia præcipuum opinionis ſuæ præſidium in illa mole à Civili diſiecta collocare videtur, age & illud, non dico, quam firmum, ſed quàm debile, imo quàm nullum ſit, penitius introſpiciamus. Ait Tacitus hiſt. 5.* Quin & diruit molem à Druſo Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, diſiectis quæ morabantur, effudit. *Quid inde conſecutum, addit ſtatim:* Sic veluti abacto amne tenuis alveus

alveus inſulam inter Germanoſque continentium terrarum ſpeciē fecerat. *Quibus continuè ſubinfert Cluverus* : Huc igitur jam ſpectat illud Plinij:medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum,*propter nimirum,ſi dis placet,àCivili eum in modum abactum amnem. Quod,ut obtineat Tacitum interpretatur , quaſi in mediam inſulam Batavorum novo alveo Rhenum Civilis effudiſſet : eumq́ alveum eſſe Leccam vult vulgo accolis* **De Lecce** *nominatum. ut nimirum prope Duroſtatum in lævâ Rheni ripâ illa à Druſo excitata moles fuerit.Verum revocare Cluverum ab ejuſmodi commento debuiſſet ille, quem ſe quaſi poſſidere atq́ intelligere ſolum non ſemel jactat,Cornelius Tacitus. Nam ille ſanè, nunquā tacendus hiſtoriographus, nō dicit* novo alveo *Rhenum in Galliam ruentem effudiſſe Civilem, ſed* prono ; *nec in* mediam inſulam *aut* Bataviam,*ſed in* Galliam *effuſum eſſe. ut nihil ſit certius quam quod* Gallicam ripam *&* Rhenum in Galliam ruentem *de Vahali intelligendum voluerit. Qui & iterum de eodem Vahali alibi loquens haud aliter ait* ; Rhenus ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens , verſo cognomento , Vahalim accolæ dicunt. *Et iterum eundem tractum 2. Annal.* extrema Gallicæ oræ nominat. *Quod cum ſit , quid à re tota alienius,quam locum hujus aggeris ſeu*

molis infra Vahalim prope Duroſtatum conſti- tuere, infra, inquam, Vahalim, id eſt, tam procul extra ripam continentis Galliæ jam indicatam Tacito. Quin & illud in Taciti verbis hiſt. 5. ſupra poſitis, perſpicuè ſatis indicat tenuem *hunc* alveum *non de medio Pliniano, ſed illo & extimo præcipuè, qui continentem Germaniæ alluebat accipiendum, quod dicat eo modo abactũ à Civili amnem, inter inſulam & Germaniam, proximè præſertim è regione ſcilicet Lobeci objectam, præbuiſſe ſpeciem continentium terrarũ. At medius ille Plinij, quem intelligendum Cluverus cupit, fuiſſet licet tenuiſſimus, quomodo tamen continentis ſpeciem aſpectu Germaniæ oſtendere potuit; ſi illas præſertim à parte Boreali intermedias Rheni inſulas cogitemus, Plinio enumeratas? Quibus accedit* abactionis *vocem in verbis Taciti vel ſolam retrahere Cluverum ac monere ſaniora potuiſſe, hoc eſt, nihil eam ad Leccam & tantum alveum conſtituendum pertinere. Alveos enim novos facere non abactionis, ſed foſſionis præcipue res eſt. & docent inter cetera illa Romanorum opera, Druſi & foſſa Corbulonis, de qua mox etiam.*

Lib. 4. cap 15. Natural. hiſt.

Occaſio excitatæ à Druſo in Rhenum molis, abſolutæque exinde à Paulino Pompeio, ac dirutæ denique per Civilem, & excitatæ ab eodem ex adverſo novæ. Abactio fluminis quid.

Porrò

Porrò verba Taciti de diruta Druſi in Rhenum mole, deq́ amnis à Civili facta abactione, Ibid. 12. *(quod præcipuum antiquitas Batavorum artificium fuit) ut accuratius & propius accipiantur, ſciendum molem Druſi alibi Tacito aggerem coercendo Rheno nominari; & finem, in quem potiſsimum à Druſo tum excitatus fuerit, his verbis breviter ab eodem commemorari:* ne tamen ſegnem militem attineret, Paulinus Pōpejus inchoatum ante tres & ſexaginta annos à Druſo aggerem coercendo Rheno abſolvit: *coercendo nimirum Rheno, ne in Gallias pronus & uno impetu per Vahalim prolaberetur. At diruto poſtmodum (quemadmodum 5. hiſt. dein refertur) per Claudium Civilem Batavum hoc impedimento, & excitatâ viciſsim ex adverſo propemodum a parte continētis Germaniæ novâ & aliâ mole,* adeò tenuis *(ſunt ejuſdem Taciti eo loci verba)* alveus inter Germanos & Batavos fuit, ut continentium terrarum ſpeciem exhiberet. 5. hiſt. *Qui* tenuis, *illis in verbis,* alveus *non de novo tantum Iſala, quod facit Haemrodius, ſed de Rheno in univerſum capiendus, qui infra ſtatim Vahalim, cum foſsilem Rhenum, tum Avenacum verſus, fluebat. Vnde & hoc colligendum molem iſtam Druſi nequaquam conſtitutam ut jam modò oſtendimus, infra Vahalim, aut circa foſſam Druſi ſeu ut nunc appellamus, novum Iſalā (quomodo tamen accipi pleriſq́ & Iunio quoq́ video)*

 ſed à

ſed à parte continentis Galliæ, paululum ſupra Vahalim ſeu principium agri Batavi, ubi in duos ſcilicet amnes Rhenus dividitur: Notandumque ejuſmodi obliquos objices ſeu, ut Tacitus appellat, aggeres ac moles (hodie **Kribben** *dicuntur) ad Rheni excurſum vel coercendum vel alio divertendum, exſtruendi morem, non noſtro tantum ſeculo, ſed olim quoque magno fuiſſe uſui, veterũque præſertim Batavorũ artem exſtitiſſe. Quod & Tacitus jam olim animadvertit, qui de Civili iterum lib. hiſt. 5. deq́; mole illa, quam dixi ex adverſo fere Druſianæ ab ipſo conſtitutã, loquens ita ait* : Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis adjacentibus ſuperfunderetur. *Nam eam molem à parte Germaniæ, ut innui, continentis & paulò ante, quam illam Druſi dirueret, excitaviſſe eum, ex eodem Tacito liquere poteſt, ubi refert ex ea Bructerorum cuneos Civili auxiliares tranſnataviſſe.*

Cur autem Druſus & inde Paulinus Pompejus hunc Rheno coercendo aggerem, tanto cum ſtudio perfecerint, cauſa fuiſſe videtur, ut miles Romanus, qui aſſidue per Batavorum inſulam ad gentes ulteriores commeabat, tenuiori ac faciliori ad tranſmittendum hoc pacto Vahalis alveo uteretur: & foſſilis è contrariò Druſi Rhenus aquis tumentior iiſdemque Romanis naviabilior tum & latior exiſtens ampliori ſpatio ab illis Germanos diſpeſceret. At poſtmodum Civilis,

cum

cum jam ſerio adverſus Romanos arma ſumſiſſet, animadvertens id incommodi, diſiectis quæ morabantur, prono in Gallias alveo per Vahalim ruentem Rhenum effudit, Vahaliſque flumen, Galliæ continentem inter & inſulam Batavorum, undantius reddidit; cum è regione, circa Germanicum puta ſeu dextrum Rheni latus, ob additam inſuper novam illam à Civili molem, ſteriles aqua & tenuis alveus, qui eidem Civili Batavorum tunc defenſionem molienti & aſsidue è Germania novas copias aut ſupplementa adducenti oportunior fuit, deflueret.

Coronis ſuperiorum.

C*Vm itaque Tacitus, ut patuit diatribâ decimâ,* ſervare violentiam curſus à parte Germaniæ Rhenum dicat, *& tamen 5. hiſt.* alveum, inter inſulam & Germanos, fuiſſe *poſt dirutam molem Druſi* tenuem *referat, manifeſtum eſt, priori illo non quid bello urgente, vel diſiectis vel excitatis ejuſmodi in Rhenū molibus, amneque illis veluti obÿcibus abacto, factum ſpectare eum, ſed nativum & rectum ab ea parte amnis defluxum, & cujuſmodi, impedimentis omnibus ſublatis, tunc viſebatur, ob oculos poſitum velle. Vnde & illud ſimul liquet, nec Plinium quoque, cum medium Rhenum cuſtodire modicum alveum tradat, nequaquam illam, ut vult Cluverus, Civilis abactionem, ſubitam et momentaneam, ſed ſtatum amnis curſum, & cujuſmodi ſua tempeſtate fluebat, reſpicere.*

Digitized by Google

Obſervare poſtremò Cluverus debuiſſet non tantum Druſiani aggeris demolitionem, ſed illã quoq́, quam paulo ſupra eandem Druſi a parte Germaniæ ab ipſo Civili additam ex Tacito modò indicavimus, molem, ad amnis abactionem atque alvei infra Vahalim, tenuitatem perplurimum contuliſſe. Nam dirutâ ſolum Druſi mole, quid niſi vetus fluxus flexusq́. obtigiſſet amni aut rediiſſet potius? verum additâ inſuper aliâ, ex adverſo ſuperius paululum, neceſſariò vis & impetus fluminis verſus Gallias & Vahalim, veluti abactus, revolvi debuit. Hoc, inquam, notaſſe Cluveri fuerat, qui ſe præſertim in Taciti lectione & libris ut Lynceum aliquem, ceteris velut Thireſiis quibuſdam deſpectis, non ſemel venditant.

Corbulonis foſſam non quęrendam inter Leydam & Delphos. Leccam potius videri.

Ibidem. 13. *Corbulonis foſſam eodẽ ſuperius capite quærit Cluverus: ſed quærit, non invenit. Nam affirmare hæc talia, authore nullo vel locum vel Chorographiam certam indicante, abutentis otio videtur. Cluverus tamen invento alveolo qui ab urbe Leyda, vulgari nomine* De Vliet / *Delphos defertur, atq́; inde ad pagum* Maeſlandt *deductus, tandẽ ad propinquum vicum* Sluys *Moſæ conjungitur, eum eſſe Corbulonis foſſam arguit. Primum quia inter Moſam Rhenumque*

perducta

perducta eſt; tum quia Oceano proxima, ut quæ incerta ejus, id eſt, affluxus, ne ultra in ſuperiorē inſulæ partem aquis dānoſi tranſiant, quondam vetare potuerit: tertio quia ſpatiū Taciti XXIII. *M. P. ſeu Dionis CLXX. ſtadijs quàm maximè convenit, utiq; ſi alveum foſſæ, non intervallum, ſequamur. Recta namq; linea inter Leydam & Sluys diſtantia eſt XIIX. M. P. poſtremò, (quod vel caput totius argumentationis eſſe putat) quia foſſa hæc nunc etiam vulgari vocabulo* De Vliet *appellatur. Quippe* Vliet *ſive* Fliet *Hollandorum linguâ æſtuaria ſive fluxus maris ſignificat. Quibus ſingulatim reſpondere ſupervacuum exiſtimo, præſertim cum foſſam illam eſſe nuperum opus civitatum actis & atteſtantibus indigenis demonſtrari queat: & ſitus, qui mediterraneus eſt, planè ad Oceanum ejuſq; fluxus & refluxus non pertineat; nec illum deniq;, quem indicat Tacitus, præbere uſum uſquequaquam valeat. Quippe ita Tacitus*: Ne tamen miles otium exueret inter Moſam & Rhenum XXIII. M.P. ſpatio foſſam perduxit, qua incerta Oceani vetarentur. *Quibus fere Dio conſentit, ubi de eodem Corbulone*: Quum pax eſſet foſſam per militū manus à Rheno ad Moſam perduxit centum & ſeptuaginta ſtadiorum lōgam, ne ij fluvij æſtuante Oceano refluētes reſtagnarent. *Quæ ſi accuratius attendantur collata cum rerum & temporum tanta viciſſitudine, tum & ſolo Bata-*

viæ adeò depreſſo ac fluxo , cur non liquere hæc nobis, ab authoribus præſertim ita obiter ac perfunctorie memorata, meritò dicamus ? Deinde Ortelium, qui ad Leccam retulit, quamobrē ſummo & multiplici errore obſtrictum *Cluverus dicat , cauſas aut rationes magnopere non video. Nam ibi, circa Leccam dico, quanta Oceani æſtus damna jam olim dederit res & Annales patriæ loquuntur. Cluverus autem quod eundem Leccam à Civilis abactione natum, quaſi jam ratum ac certum , hic iterum iterumque repetat, ſupra, ut nobis videmur, ipſa meridiana luce clarius commonſtravimus , nihil eam abactionē ad Leccam , ſed ad Vahalim tantum pertinuiſſe. Idque ut etiam occaſione Corbulonis huius foſſæ, à Tacito & Dione indicatæ, arguamus , ita argumentum , ſeu potius quæſtionem, formabimus. Quærere enim idque optimo jure , libebit, quod & ſupra obiter innuimus ; quomodo Civilis levi abactione ejuſmodi fluentum & alveum tam certum ac undoſum, cujuſmodi Leccam eſſe conſtat, efficere potuerit , cum , ut Taciti ac Dionis verba habent, integræ legiones Corbulonis illi ducendæ foſſæ deſudarint ? Aut ſi militem atque operas adhibuiſſe etiam Civilem velit , iterum quæro , quomodo id potuerit , tanto ſibi oppoſito adverſario, & undique cervicibus tunc eius imminentibus imperij Romani legionibus ? Aut ſi nihilominus id fuerit , quare tacuiſſet Tacitus, ſimplice ac nudo* abactionis *vocabulo rem*

tantam

tantam indicaſſe contentus ? Sed ô bone, pacis artes & opera hæc eſſe, nec poſſe nec ſolere inter arma tractari, præter cetera, quæ poſuimus, verba Dionis, ubi pacis tempore *foſſam Corbulonis ductam dicit, clariſſime evincunt.*

De Batavorum inſula Pliniana, ut eam vocat Iunius: deque Zozimi inſulæ ejuſdem diviſione. Hadrianus Iunius in loco & meritò defenſus.

H*Oc Capite Cluverus denuo Hadriano Iunio litem intendit, quod ille duplicem Batavorum inſulam fecerit,* veterem *ſcilicet, quæ Vahalis ac medio Pliniꝗ alveo includeretur;* & novam, *quæ a Vahali ſeu Moſæ oſtio ad Rheni uſque alveum Borealem, nunc Iſalam & Flevum dictum, extenſa poſtmodum fuerit. ut ita hæc ei quaſi Pliniana vocetur Batavia. Verba Pliniꝗ quæ in mente habuit Iunius iſta ſunt:* In Rheno ipſo prope centum millia paſſuum in longitudinem nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum & aliæ Friſiorum, &c. ſternuntur inter Helium & Flevum. *Quibus hæc ſubꝗcit idem Iunius:* His ex verbis liquido diſcimus Rheni inſulam Plinii ætate in ſeptenos diviſam fuiſſe populos, Batavos nimirum, Caninefates, Chaucos, Friſiabones, Friſios & Marſatios. *Quæ viciſſim*

CAP. VII. 14. Lib. 4. cap. 15. Bataviæ cap. 3.

ſim excipiens Cluverus, maximè mirari ſe inquit, quomodo Iunius tanti ingenij tantæque doctrinæ vir in re tam aperta tamque perſpicua cæcutire tam miſerè potuerit: Et cuinam (ita porrò addit) vel puero perſuaſerit, Plinium hic unum id appellaſſe, quod in plures partes diſſectum? ſed hic Cluverus haud meminiſſe illius formulæ videtur antiquorum hominum: INTER BONOS BENE AGIER, &, EX FIDE BONA. *Nam ſanè Iunio nullus hîc error, nulla halucinatio adſcribi poteſt, quum ante profeſſus fuerit, quænam eſſe vera Batavorum inſula: hoc de nova aut Pliniana Batavia pro conceſſo tantum, idque pace ac venia legentium veluti indultum, ſe accipere addens. Ait enim:* bona ergo legentium venia & pace liceat iſtam contractè & ſimpliciter Bataviam, vel cũ appendice, ſi res ita poſcat, Plinianam vocare. *Dum ergo hoc modo Bataviæ pomeria producit, Hornam quoque, natale ſuum ſolum, id eſt, minores in Rheni inſulis Friſios eidem incluſit. Quod uti ab eo impenſo in Patriam celebrandã ſtudio factum, ita quoque, & præſertim quæ deinceps Cap. ejuſdem Bataviæ* XI. *adducuntur, ſi interpretari candidè velimus, quid aliud voluiſſe ijs dicendus, quàm claros illos intra extima illa duo, Helium & Flevum, Rheni oſtia, populos, ob* nobiliſſimam *præ ceteris, ut eam celebrat Plinius,* Batavorum inſulam *ac ripæ cõtinentis Romanæ proximam, uno ſæpenumero*

Batavo-

Batavorum nomine κατ᾽ ἐξοχὴν *cenſos univerſos fuiſſe? Quomodo hodieque id totum regnis & regionibus vicinis uno ſimiliter Hollandiæ vocabulo nominatur. Et quod amplius eſt, non ipſi modo Hollandi, ſed omnes Belgij, diverſæ licet nationes, uno utpote celebratiſſimo Flandrorum nomine Gallis Italiſque præſertim, communiter hodie & vulgo veniunt. Et licet Chorographis tam laxè & liberè loqui concedi fortaſſe vix poſſit, hiſtoriographis tamen & ad vulgi captum loquentibus, ſæpenumero ignoſcimus. Et nonne hoc pacto etiam claſſicis authoribus Gallorum vocabulo Belgæ; & Batavi viciſſim, alijque circa Rhenum populi, uno Belgarum nomine appellantur? Tacitus quoque ipſe, cum ait* Batavo equite protritos Æduos Arvernoſque, *quis ſolos & meros Batavos, non etiam conterminos eorundem & fæderatos Caninefates & Marſatios, quorum aliquando ſeorſim cum Batavis, aliquando ne meminit quidem, comprehendi eodem cenſeat? Et iterum cum inquit ibidem hiſt.* 4. pulſum Batavorum inſula Romanum nomē, *ecquis de ſola Batavorum inſulâ id ſtrictè acceperit, cui conſtiterit in illâ rebellione, priuſquam quidquam aperto Marte Civilis Batavique moviſſent, à Caninefatibus & Friſiis hiberna & cohortes caſtraque Romanorum, occupato circa Flevum proximo Oceano, & expugnata direptaque fuiſſe, ut ſuo mox loco memorabitur uberius? Quod dicimus non ſpernendus author*

Lib. 4. hiſt.

thor

Digitized by Google

thor Cornelius Haemrodius, hiſce noſtris Diſceptationibus ad calcem ſeorſum additus, dixiſſe propemodum ac voluiſſe deprehenditur, cum ait: Nec in tantam olim anguſtiam contractam fuiſſe inſulam, ut nunc ſibi quidam perſuaſum habent, abunde ex Plinij verbis demonſtratur. cum enim dicat, nobiliſſimam Batavorum inſulam & Caninefatū & Friſiorum, &c. inter duo Rheni oſtia comprehenſa, quid aliud ſignificat, quam has inſulas Batavis adnumeratas, & à primaria inſula communi etiã ratione Batavos appellatos; peculiariter autem alios Batavos, alios Caninefates, alios Friſios dictos. *Nec abludit ab his Anonymus. Et, inter veteres, quid de Zozimo dicemus? cujus verba ſunt*: Ad Bataviam appulſi, quà bipartitus Rhenus inſulam facit, quavis fluviali inſula grandiorem. *An ſtatuendum hoc loco Zozimum ſolo Vahalis & Rheni medij cancellis Bataviam circumſcribere? An verò, quia inſulam omni fluviali inſula majorem facit, de bifida ea diviſione accipimus, quam Helio & Flevo Plinius, Tacitus Vahali & foſſili Rheno Druſiano cum lacubus ad Flevum & Oceanum usq; terminavit? Sanè cum tam modicus ævo Plinij ille medius alveus fuerit, ut etiã paulo poſt Plinium ejus ne meminerit quidem Tacitus, quis non veriſimili conjectura de extimo utroq; intelligendum Zozimum concedat?*

In Deſcript. Bataviæ.

Lib. 3.

Sed

Sed nos hæc diſputaſſe tãtum probabiliter cõzenti, non aſſeveraſſe pertinacius, illud præterea ſilentio haud tranſmittendum putamus, quod idem Cluverus Iunio impingit, quaſi ille ad lacum Flevonem fabricatas eas naves voluerit, quas per lacus & inde Oceanum, Amiſiam petiturus Germanicus ſecum habuit. Ita enim Cluverus: Scilicet fruſtra eſt Iunius. Quem jam iterum rogo, ſi ad lacum Flevonem, fabricatæ ſunt naves, quid opus habuerunt foſſam Druſianam ingredi, ut ait Tacitus Annal. 2. Oceanum & Amiſiam flumen petituræ? *At ubi hæc Iunius Cluvere? adfers quidem ex Cap. 1. hæc ejus verba:* Quia lacus ille Pomponi Melæ ingens, qui nunc **Zuyder-Zee** dicitur, propter faciles undecunque appulſus & oportunitatem ad tranſmittenda bella & navium infinitarum receptum cum deſcripta à Tacito Batavorum inſula maximè conveniat. *Quibus cõtinenter ſubijcit Cluverus*: En quod jam dudum ſuſpicatus ſum, Iunium Taciti hiſtorias nunquam diligenter aut ſerio legiſſe: certè ſi ſerio legit, tamen res memoratas penitus haud perſpexit. Nam ſi unquam ea obſervaſſet, quæ ego ſupra de medij alvei abactione expoſui, certè nunquam in hunc tam manifeſtum errorem præceps actus fuiſſet. *Hactenus Cluverus; in quem ego nonne optimo jure de*

Iunio

Digitized by Google

Iunio retorqueam , quod ille in Iunium de Tacito? eum nimirum nunquam diligenter aut ſeriò Iunium legiſſe, aut ſi legerit, tamen res ab eo memoratas penitus haud perſpexiſſe. Nam illis è Iunio allatis verbis, quomodo quod arguit demonſtraverit? Sanè ſi præter ea, alia non habeat, nonne meritò in illum falſi agat, ſi viveret, Iunius? Nam ubi eo loci aſſerit Iunius apud Flevum lacum ullas fabricatas naves? Dicit idoneū eſſe navium infinitarum receptum. Tune hoc Cluvere negabis? Dicit præterea non ob illam ſolam commoditatem, ſed propter faciles quoque appulſus undecunque, & oportunitatem ad trāſmittenda bella cum deſcripta à Tacito Batavorum inſula quàm maximè convenire, reſpiciens nimirum atque æmulans illa Taciti, ubi de claſſe Germanici agitur: inſula Batavorum , in quam convenirent, prædicta , ob faciles appulſus accipiendiſque copijs oportuna. *Hæc, ut noſter eſt captus, Iunij mens & ſcopus fuerit. Aliter ſi ſit, demonſtra Cluvere, ignoraſſe aut negaſſe Iunium Taciti jam poſtremo citata de ſtatione, quæ circa inſulam ſuperiorem indicta fuerat, accipienda, antequam nimirum Druſi foſſam claſſis ingrederetur: hoc, inquam, ſi monſtraveris herbam hac parte libentes porrigimus. Quid jam ergo hic peccatum? aut ubi ille manifeſtus & præceps Iunij error? à quo ſcilicet immunis fuiſſet , ſi in mentem ei veniſſet, quod de medij Rheni abactione à te (ita enim*

enim loqueris) fuit obſervatum. Ride quidquid amas Cato. ſed reprimam. Illud interim obiter nõ poſſum non dicere, nunquam æque beatum videri Cluverum quam cum illius, de Rheni in Leccã abactione, commenti meminiſſe poteſt. Facit id autem & repetit haud ſemel nec perfunctoriè, ſed identidem & pæne paſſim eo ipſo Commentario. Idq́ dum facit, tum gaudet in ſe tamq́ ſe ipſe miratur, ſpretis ſcil. & faſtiditis, qui idem non videre. Et tamen id ipſum commentum quã ſit nihili, imò quam nihil ſit illo magis commentitium ſuperius ad plenum, quod dicitur, demonſtraſſe exiſtimo. Diatribis 10. 11. & 12.

Hadr. Iunius & Ianus Douſa filius excuſati. Cattorum in inſulas Zelandicas coloniæ.

N*On admittit Cluverus, quod viri docti unanimi propemodum conſenſu aſſertum ſtatuerunt, Cattium Zelandiæ oppidum ante annos jam multos inundatione Oceani, cujus & ſupra meminimus, abſumptum ita, ut ſola nunc turris medijs aquis exſtans rei memoriam tueatur, eſſe veſtigiũ aut ullum indicium eam gẽtem à Cattis originẽ, aut primos ſuos natales accipere debere. Ait enim:* Quare haud modicè mihi erraſſe vidẽtur, Iunius, qui Cattium Zelãdiæ, quod vulgo Catz Cattorum progeniei, id eſt, Batavorum reliquias permanere cenſet; & Ianus Douſa filius, qui Catten- CAP. VIII. 15.

D dyck/

Dyck/vicum prope Gouzam urbē ab iiſ-dē denominatū arbitratur. *Quod ne Apollinis eſſatū putemus, rationibus etiā demonſtrare conatur,*
1. *1. quia diſtantia major ab his vicis ad Moſam amnē, proximum inſulæ Batavicæ latus, quam maxima ipſius inſulæ latitudo.*
2. *2. quia Toxandrorū eſſe Zelandicas inſulas, non Batavorū, ex Cæſaris Cōmentarijs et Plinij geographia probarit.*
3. *3. deniq;, quia ita etiā Friſiorum agros Batavi coluerint circa ſilvam, cui vulgare nomen* **Zevēwoldē**/*ubi vicus ſit* **Cattlijck** *nomine*

Reſpond. 1. *Reſpōdemus primo, cum inſulæ latitudo ſumma, vel ipſo Cluvero teſte, ſit circiter quinq; milliarium, nullam aut exiguam eſſe eam diſtantiā, ſi cum primis Cattorū ſedibus, unde in inſulā Batavorum profecti Catti, conferatur; adeò ut nihil ſit magnopere aut novum aut mirum, ſi pauculis inſuper miliaribus progreſſi, proxima à Moſæ fluento æſtuaria inſulasque ex eadē colonia nonnulli occuparint.*
2. *Deinde etiamſi Toxandri univerſas Zelandorū inſulas olim tenuerint (quod necdū probatum ſupra oſtendimus) quid tamen obſit quo minus ibi Cattorū progenies ſedes fixerit, cum, ut diſertè teſtatur Plinius, omnes circa* Plin. Lib. 4. cap. 13. *Boreæ Oceanū & Rhenū aduſque Schaldim colentes gentis ſint Germanicæ.*
3. *Et tandē quod abſonū putat, ſi agros continentis Friſiæ aliqui Cattorum coluerint, rationē requiro. quāvis interea, num pagi ea vox, quam adducit, Cattos ſpectet necne, ſuſque deque habeam, cum ad cauſam, quæ hîc agitur, parum aut nihil pertineat.*

Reje-

a. pol.

Digitized by Google

Rejectis hunc in modum Cluveri ratiunculis, illud præterea non notari non debet, quod ex Cæſare demonſtraſſe ſe dicat Toxandros ea loca tenuiſſe, quæ nunc Zelandi. Nā antea oſtenſum hic non iterabo, ne nominatos quidē Cæſari Toxandros uſpiā: Deinde omitti nec poteſt, quod Batavorū coloniæ tribuat, quod Cattis debetur. Cattorū enim coloniā eſſe Cattiū, et ſi quæ ſunt talia, nō Batavorū propriè, aſſeveratur. Nec ferendū deniq́, quod tāti erroris tantillā ob causā maximos viros arceſſat, cum præſertim illud aſſeruerint, quod ratio dictat, quod & eruditorum conſenſus ſtatuit, et quo deniq́ nec ipſe adverſarius adferre quidquā certius potuit. Nam à Cattis ortos Batavos, ſi Taciti teſtimonium non exſtaret, quid magis affirmet, quàm quod Cattici nominis in **Cattwyck**/ *& aliàs his in oris inſuliſq́ Rheni, ſuperſint reliquiæ? Cur ergo & de ÿs Batavorū agro quam proximis populis, Zelandicas, inquam, inſulas colentibus, adſeri id ipſum eodē jure non debeat, præſertim cum tam claræ etiam ibi Cattorū appellationes nominiſq́, ut diximus, veſtigia, quæ idē quaſi clamitant? ne dicam, quod haud leve etiam momentū & pondus ſit ad probandum, quod volumus, fuiſſe olim in Cattis Cattorū metropolim* Mattiū *nomine,* **Matmelt** *hodie exiſtimāt, cui eodē plane flexu* Cattiū Zelādorū, *ſi vocē ſpectemus, conſonare quā proximè quivis agnoſcat.*

Superiorum preſſior demonſtratio.

Excutitur Melæ locus de Rheni oſtijs: præmiſſa defenſione Iunii. Vahalis & Iſala utrobique Rhenus Melæ.

Vindi-

VIndicandus eſt, ita Cluverus loquitur, ab injuria Iunij Mela. At quanam iniuria Melam affecit Iunius, cuius non & ipſe Cluvere reus ſis? Opinionem ſuam de loco Melæ adfert Iunius, idem & tu. Iunius putat parum attentè aut verè dixiſſe, cum dicat, Rhenũ haud procul à mari huc & illuc diſpergi. *Verum in mente habuiſſe Cæſarem ais. Eſto, aſpexerit Mela Cæſarem, qui ſcripſit*, ubi Oceano appropinquat. *Iam tu ipſe quid? nonne hæc tua ſunt?* Vahalim Mela omnino ignoraſſe videtur, alioquin haud dubiè relaturus *Scilicet quia non nominavit, ignoravit ergo. At quomodo ignoraſſe poteſt, cum, ut ipſe fateris, Cæſaris locum aſpexerit, in quo diſertè Vahalis mentio? Sed Mela, quod ſcire te oportuit, Rhenum deſcribens Rhenum etiam, cognomentis poſt habitis, in mare deducit. Sic Tacitum quis ignoraſſe Vahalim 5. hiſt. dicat, ubi eius vice ſimpliciter Rhenum nominat, cum inquit:* Spatium velut æquoris captum, ubi Moſæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit: *Et ipſũ Cæſarem; cuius exemplo & imitatione Mela loquitur, qui Moſæ & Vahalis concurſum intelligens* confluentem Moſæ & Rheni *ſimpliciter dicit, quarto belli Gallici. Itaq; Mela etiam utrimq;, nec ab occidua tantum, ſed Boreali quoque parte, perpetuo Rheni nomen retinet Rhenũque emittit. Quod quam pro te faciat, qui ubiq; negas Borealem Rheni alveum, nunc Iſalam dicimus,*

Lib. 4. Bell. Gall.

mus, veteribus & Tacito præſertim, qui tamen ſtatim poſt Melam claruit, Rhenum intellectũ, ipſe videris. Sed de eo mox. Nunc ipſa Pomponij verba videamus: Rhenus ab Alpibus decidēs, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu ſolidus & certo alveo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur, ſed ad ſiniſtram amnis etiam tum &, donec effluat Rhenus; ad dextram primo anguſtus & ſui ſimilis, poſt ripis longe ac late recedentibus, jam non amnis ſed ingens lacus, ubi Campos implevit, Flevo dicitur, ejuſdēque nominis inſulam amplexus, fit iterũ arctior iterumque fluvius emittitur. *Hic ais, dextrum alveum eſſe Iſalam et lacum* **Zuyder-Zee**; *ſiniſtrum vero eſſe eum, qui Lugdunum Batavorum fertur, idq; ex eo liquere, quod amnem etiam tum eſſe & Rhenum dici, donec effluat, aſſeveret. Verum jam monui Rhenum utrobiq; emittere Melam, quem nimirum deſcribendum ſumſerat. Et quomodo ſit ſimile vero Melam, qui, ut ipſe fateris, Cæſarem in delineando Rheno pro parte ſequitur, ita id flumen deſcriptum nobis dare voluiſſe, ut, quod caput erat, quodque Cæſari accuratè notatum, omitteret, Batavorum nimirum inſulam? Nam profecto, qui præterito Rheni extimo alveo et oſtio à parte occidentis, Vahali ſcil. ſolius extimi Borealis cum medio meminerit, is Batavorum inſulam Rheno*

*ſuo haud incluſit. Quanto ergo rationi magis cō-
ſentaneum Vahalim, quo & Iunius inclinat, poti-
us interpretari præſertim cum & Vahalis in illis
fluvÿ divergÿs omnium primus occurreat; atque
inde Druſi foſſam ingrediens Rhenus; ac tertio
deniq; atq; ultimo ordine medius, qui Melæ ver-
bis ac deſcriptioni non cōpetit, ut pote ſui (cum e-
odem Mela loquor) haud ſimilis, & ideo quoq; mo-
dicum nomini ſuo ſervare alveum Plinio indi-
catus: Plinio, inquam, qui Melæ propemodum ſyn-
chronus fuit. Nam quod addis objectioni quaſi
occurrere ſtudens,* Cum Mela hæc ſcriberet,
medium alveum, qui Rheni nomen per-
petuo tulit, nondū per Civilem abactū,
lato alveo in Oceanum effluxiſſe, *verba
ſunt, & non niſi commento illo abactionis innitē-
tia. Verum id cum ante nobis ita confutatum ſit,
ut non tantum commentum, ſed fucus etiam, ex
Taciti præſertim verborum inverſione, jam ap-
pareat, illi ulterius immorari non convenit.*

Plinium & Ptolemęum recte Galliam Belgicā Flevo finiviſſe, contra quàm vult Cluverus, etiam ex Tacito indicatū.

T*Va verba Cluvere pag. 8. ad oram hæc poſi-
CAP. ta ſunt:* Plinius ac Ptolemæus omnes
X. Rheni tricornis inſulas Belgicæ provin-
17. ciæ tribuūt, at minus rectè. *In textu autem i-
pſo iſta adfers:* Diſertè Plinius poſt memo-
ratos Belgicæ Galliæ populos Rhenum
accolentes Germaniæ gentium in eadem
pro-

provincia Gallica air eſſe Batavos, imo quod majus eſt maximeq; in Iunij ſentẽtiã pugnat, quos in inſulis Rheni præcedẽti capite dixerat, Caninefates, Friſios, Marſatios in eandẽ provinciã cõfert. Cui conſentire videtur Ptolemæus, tertiũ ſeu ultimum Rheni alveũ in Gallia Belgica recenſens. Quod nos tamen ex Tacito alijſq; authoribus tẽperamus. *Hæc ita rotundo ore Cluverus: At mihi ſi loqui ad modũ et morẽ ejuſdẽ Cluveri animus foret, nonne, quod ille in homines de republica literaria deq; geographia optimè meritos, idq; ĩmerenter paſſim audet, in eum hoc loco retorquere optimo jure occaſio nunc eſſet? Nonne illis verbis, quibus Iunium alibi, aut Vertranium excipit pag. 48. quærens* qua frõte plus ſibi fidei, quã Dioni antiquo ſcriptori haberi poſtulet, *hic in eum uti meritiſſimo liceret ac poſcere, quâ fronte plus ſibi fidei quam Plinio ac Ptolemæo, antiquis & claſſicis authoribus, haberi poſtulet. Sed inquit, ex Tacito & alijs authoribus illorum dicta & ſenſus tẽperamus ad medium Rhenum Belgicam reſtringentes. Quid? an tua Cluvere rogatione tantis ſcriptoribus fides conſtabit, ut quod rectũ aut non rectũ apud eos habeatur, ſententiã pronuncies? Et ubi quæſo hoc tu, quod dicis vel ex ſolo Tacito probare huc-uſq; potueris? Nã ex ijs quæ hactenus diximus, et porro dicemus, ne nominatum quidem uſpiam, ſed tacitum ubiq; Rhenum medium Tacito cõſta-bit.*

manis claſſibus navigatos, *accipiendũ quaſi utroſque Friſios , tam majores quam minores, tranſrhenanos intelligendos cenſeat, idque aſpectu medij Rheni. Verum hoc quam à vero & Tacito alienum ſit, mox dicetur. Poſt hæc adducit, quibus Batavi inter Belgas haberi monſtrantur: At ea cum ejuſmodi ſint , quæ manifeſto haud arguant excludi, qui intra medium & extimum Rheni oſtium Flevum conſiſtunt , ſingula ad examen citare, ne longum fiat , ſuperſedendum putamus. Interea tamen vel unico argumento haud excludi intermedios conficimus, dum Caninefates ſocioſque non minus quam Batavos Galliarum portionem fatetur Civilis, Alpinum Montanũ Trevirum talibus verbis alloquens hiſt. 5.* En ego præfectus unius cohortis & Caninefates Batavique , exigua Galliarum portio , vana illa Caſtrorum ſpatia excidimus. *Ecce Caninefates , & cum ÿs ejuſdem rebellionis ſocios (Nam & Civilis ſuum ſeorſim militem duxit) Marſatios puta ceteroſque extra medium Rhenum conſtitutos, Galliarum quoque portionem facit . Et quod amplius eſt Plinius, poſtquam enumeraſſet lib. 4. cap. 15. non Caninefates tantum , ſed & reliquos Rheni inſulanos, Batavis proximos, addit deinde ait q́z, capite decimoſeptimo, eoſdem omnes Galliæ Belgicæ eſſe populos. Sunt enim hæc ejus verba :* Rhenum accolentes Germaniæ gentium in eadem provincia Belgica Nemetes , Tribochi,

 Vangio-

Vangiores; hinc Vbij,colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi,& quos in inſulis diximus Rheni. *Quo quid eſſe adverſus Cluverum manifeſtius poteſt. Cui et addas licet Ptolemaeum, qui ultimum, id eſt, Borealẽ Rheni exitum, Flevum nimirum, ſimiliter Galliæ Belgicæ terminũ ſtatuit: Et denique 4. Annal. & 4. hiſt. Tacitum,* hiberna *ibi &* Flevũ caſtellũ, *extrema quaſi ab ea parte adverſus Friſios imperij munimenta, agnoſcentem.*

Cap. 9. Tab. Europ. 3.

At Cluverus, poſt habitis hoc loco, aut ſaltẽ ſilentio involutis, & ante quoque contẽtim rejectis tantorum authorum teſtimonijs, quo Galliam nihilominus atque imperium medio Rheno terminet, denuo ad Rhenum à Civili abactum cõfugit, imperatque in verbis Taciti, ubi dicitur, Rhenũ in Galliã prono alveo ruentem disiectis, quæ morabantur à Civili effuſum, *intelligendum per* Galliæ *vocẽ* Bataviam inſulam. *Quod ego frigidiſſimum ſchema, & ſuperius liquidiſſimè confutatum, ne affingere homini videar, verba ejus ipſiſſima citabo:* Quum igitur Lecca mediã fere ſecet inſulam in manifeſto eſt ipſam INSVLAM hîc GALLIAM appellaſſe Tacitum. *Sed, ohe jam ſatis eſt, ohe libelle.*

Vide ſupra Diſcep. 17.

Explicantur Taciti verba 4. hiſtor. ubi Batavi Gallia excludi videntur, Cluveri callida medii Rheni inductio.

Sudat

SVdat Cluverus in explicando Tacito hiſt. 4. cũ Batavos extrema Gallicæ ore vacua cultoribus, ſimulq; inſulam, inter vada ſitã occupaſſe dicat. *Itemq́; libro de Germania, ubi* Batavi *dicuntur, non multum ex ripa, ſed inſulam* Rheni amnis colore. *Sudat hic, inquam, cum videatur illis quaſi Galliæ termino excludere Batavos, quos tamen aliàs inter Gallos Belgasq́; libenter agnoſcit ; & inter cetera, cum fateatur eodẽ hiſt. 4. lib.* Batavo equite protritos Æduos Arvernoſque: fuiſſe inter Virginij auxilia Belgas, vereq; reputantibus Galliam ſuiſmet viribus concidiſſe. *Et alibi deniq́; eoſdẽ dicat ea loca deveniſſe, in quibus pars Romani imperij fierent. Quo ergo tollat difficultatem & pugnantia veluti conciliet, ait* Gallicã oram & Gallicã ripam *de continente Galliarum accipiendam: quæ autem ulteriora ſunt, eſſe non in continente, ſed in* inſula. *quæ non minus eſſe pars Galliæ poteſt, quàm Britannia Europæ, etiamſi extra continentẽ Europæ collocata. Concedamus. Sed interrogare interea Cluverum libet, quare ulteriora in inſula, nõ in inſulis dicat, cum præſertim nequaquam, ut aliqui, aſpectu Helij & Flevi, intermedium quidquid eſt, inſulæ uni adſcribat. Nam plures, non unam inſulam, ultra eã Galliæ continẽtis partem eſſe, & facies ipſa rerũ, & Plinius, varios hic populos et inſulas aduſque Flevum agnoſcens, liquido atteſtatur, nec ignorare Cluverus potuit Marſatios inſulanos admittẽs.*

CAPVT XI. & X.

Niſi

men quemadmodum non refellere, ita nec aſſeverare animus eſt; præſertim cum hodie infra ſtatim Rhinoburgum ſtagnet is alveus, atque inde Oceanum verſus, nulla vel leviſſima exſtent alvei ullius veſtigia. Accedit, quod Haemrodius qui, præter Helium & Flevum, duo extima Rheni oſtia, quatuor inſuper interna veterē hūc & medium alveū cum alijs duobus verſus Boreā nominans agnoſcat; memoretq́ anno octogenteſimo & ſexageſimo, aut circiter, exorta ingenti tempeſtate Oceanoq́ ventis intumeſcente, veterem eum Cattvicenſem retrorſus actum ac Lecca rivum ingreſſum, exinde obſtructum manſiſſe, Lecca e contra aquis liberaliter exaucto. Quod ipſum licet Lamberto quoque Hortenſio, nec non & Iunio deinde, relatum meminerim, tamen laborare narrationis fidem exiſtimo potius ducēs, quod & alibi nobis traditum, Druſi primum, atque inde Corbulonis foſſæ intermediorum præcipuè alveorum mutationes imputandas. Sed Haērodius illis, quæ dixi, poſitis, Pliniȷ medium alveum in agros Egmondanos abducit, ibi inquiens modicum illum alveum, Plinio memoratum, vel nomine id hodieq́ indicante, fluxiſſe; cum & hodieque noſtratibus Engmondt *arctatum ſeu modicum os atque alveum denotet. Et hoc etiāſi frivolum quis dicat, præſertim cum etiam* medium, *mediocre interpretetur, ut & notatum jam ante nobis in Amſtelodamenſibus, tamen verum interea eſt, illa circiter, ut plurimum, loca ap-*

Haemrod. pag. 9.

ca ap-

ea appuliſſe Normannicas claſſes;quod ſine portu aut oſtij ſaltem veſtigijs fieri quomodo potuit?ut tale quid exſtitiſse eo tractu veriſimile videatur. Et accedunt teſtimonij vice Rheni juxta Egmondam alvei quadam reliquiæ;Berghem præſertim eo loci villa,qua hodieque nomen retinet, et olim ab occidente Rheni in literis donationum Arnulphi,Theodorici filij, tertij Comitis Hollādiæ,qui obijt anno DCCCC.LXXXVIII.poſita reperiatur. Ita enim ibi legere eſt: in villa Berghem ab occidente Rheni poſita, quatuor manſus. *Quæ ſanè ejuſmodi ſunt, quæ Rheno medio,quem fere omnes juxta Cattvicum & arcem Brittenburgicam, ut indicavimus,defluxiſse in mare volunt, ſtatus controverſiam movere poſſunt;præſertim ſi adijcias,Plinijque verba urgeas, quæ medio inter Helium & Flevum ore hunc modicum alveum deſcribunt. Convenientius enim id Egmondæ, quàm Cattvico,ſi medietatem hanc exactè rimari libeat, tribui debere,quicunque rem & Chorographiam illius littoris diligentius introſpiciat, haud invitus concedat. Nos tamen idipſum utpote rem longo ævo obliteratam & nullis authorum veterum teſtimonijs explicatam in medio relinquimus. Nunc ad reliqua veniamus.*

Caninefatum ſedes definitæ.explicati Plinius & Tacitus,

Expo-

EXpoſitis, præter cætera, quæ ad agrum nõ tãtum & inſulam, ſed pro parte etiã, ad gẽtem Batavorũ controverſa referuntur, ſequitur ut ad Caninefates ſe vertat oratio. Hos Plinius Batavis non modo proximos, ſed inſulam quoq; ſeorſim, eamq; Batavis vicinam, colere facit, cum inquit: In Rheno ipſo nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum & aliæ Friſiorum, *&c. At Tacitus partem eis inſulæ Batavicæ tribuere videtur, præſertim lib. 4. hiſt. ubi cauſas recenſet cur arma Civilis Batavus & ultionem in Romanos ſumſerit. Ita enim inter alia ibi loquitur:* Miſſi ad Caninefates, qui conſilia ſociarent. Ea gens partem inſulæ colit, origine, lingua, virtute per Batavis, numero ſuperantur *Hic ut Plinium cum Tacito conciliet Cluverus, ea verba,* nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum, *unam eandemque inſulam interpretatur: ut ita totam eam Rheni Borealem ripam, quæ à Batavoduro* (**wyck te Duer ſteed** *hodie) Leydam uſque porrigitur; & introrſus quoque, ubi nunc oppida ſunt Gauda, Woorda, Culenburgum, hoc inquam totum ſpatium, Caninefatibus adſcribit. Verum id quomodo admitti poſſit, cum hoc pacto agri Batavici præcipua propemodum portio & robur, quod ad Rheni medium alveum & portuum interiorum ac trajectionum oportunitatẽ Batavis eripiatur? Et neget Tacitus, qui partẽ quidẽ inſulæ* CAP. XII. 21. Cluveri opinio poſita & infirmata.

Cani-

ubi nunc Haerlemum, vel ex Rhythmico Chronico, annos ante trecentos concinnato, liquet. Hoc enim Haerlemum non Holladorum, ſed Kinnemariorum facit., cum ait, **Haerlem in Kinnemerlandt**. *Et maximè id Taciti ſententiæ reſpondebit, modò Rheni etiam alveus (cujus rei argumenta ex Haemrodio jam ſupra adduximus) eodem Kinnemariorum diſtrictu circa Egmondā ſe in Oceanum exonerarit. Et quis aliàs jure neget certiora hæc eſſe, gentium ſcilicet, quas nominarunt veteres, veſtigia ex hodierna & ſuperſtite earundem nomenclatura repetenda, cum adhuc Batavorum (ne longius eamus) in voce* **Betouw**: *Friſiorum & Friſiabonum in VVeſtfriſiis (nam cæteras Plinio nominatas ſinus fere & mare Auſtrinum abolevit) nominis reliquiæ hæreant? Num autem exactè cis eum alveum, partem tantū inſulæ, vel etiam ex ripa ulteriori aliquid Caninefates coluerint, quod videtur velle Haemrodius, qui ad Marſatios & Amſtelandios extendit, dicere non habeo. Quamvis Tacitus ipſos etiam inſulanos Batavos non inſula tantum, ſed ex ripa quoq;, quæ Moſe Walia hodie, aliquid tenuiſſe dicat: ut idem de Caninefatibus ſi quis dixerit, abſoni nihil allaturum magnopere videam.*

Sed urget iterum Cluverus, ut nimirum in totum hanc gentem intra Batavorum & Rheni medij cancellos compingat, urget inquam illa Pliniȷ, quibus dicitur, in Rheno ipſo nobiliſſima

Batavorũ inſula & Caninefatũ,&c. *Nam ait*: ſi Caninefatum inſula alia eſſet ab inſula Batavorũ, quare Plinius has voces *& alia* ante Caninefatũ nomen haud poſuit? certe aut eandẽ Caninefates cum Batavis inſulã coluiſſe concedant, aut Pliniũ malũ Grammaticum fuiſſe arguant. *hactenus Cluverus. Quibus neutrum quod vult evincitur Nã ideo Plinius ambigua phraſi uſus* nobiliſſimã Batavorum inſulam & Caninefatum *dixiſſe videtur, ut oſtenderet, primo, contiguas cum Batavis Caninefates ſedes habuiſſe, id eſt, quẽadmodum innuimus, partẽ eorum intra, partem extra inſulæ fines coluiſſe: Deinde utramque hanc gentem inter omnes Rheni inſulanos fuiſſe quàm celebratiſſimam. At ſi poſterius hoc; inquit iterum Cluverus, numero plurali* nobiliſſimæ inſulæ, *uſum Plinium oportuit. Sed eo locutionis genere hominem Romanum & dicendi peritum quia uſum non videmus, ideo hanc præcipue placuiſſe certum eſto. Et ut ipſo Plinio, quẽ adeò ad ſuum ſenſum anxie interpretari conatur, Cluvero obviemus, nonne diſerte cũ ait lib. 4. cap. 17.* Rhenum accolentes Germaniæ gentium in eadẽ provincia Nemetes, Triboci, Vãgiones; hinc Vbij, Colonia Agrippinẽſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni, *nonne inquã poſitis Batavis, & addito*, & quos in inſulis diximus Rheni, *cæteros, ut Caninefates reliquoſque ſecundum Batavos*

tavos nominatos, ſicuti diverſos populos, ita & rivulis aut limitibus diſtinctos ſe intellexiſſe ſatis indicatum voluit?

Iam ad Iunium quod attinet cui Stellam Hiſpanum præfert, qui cenſuerit idem quod Cluverus Caninefates nimirum in eadem Batavorum inſula intra Rhenum medium & Vahalim poſitos; ſciendum egregie Iunium Stellæ ſatisfeciſſe, modò illud, de quo ſupra egimus, pro indulto illi concedamus, latè nimirũ Batavorum apud Tacitũ nomen interpretandũ, præſertim cum medij Rheni, ut vult, nuſpiam meminerit. Quapropter ita Stellæ reſpondet Iunius, ut impoſuiſſe viro docto ac fraudẽ feciſſe dicat, quod non animadverterit aliter inſulam conſtitui aſpectu Flevi ac Moſæ, aliter item circuitu medij oſtij & Vahalis. Cujus ſententiæ etiã ante Iunium fuiſſe Corneliũ Haëmrodium hæc ejus verba declarant: Quod Tacitus Caninefates eandẽ inhabitare prodit inſulam minime mirum, cum tãtum duorũ extremorum Rheni brachiorũ meminit, Vahalis cum Moſa miſti, & Rheni inter utramq; Friſiã per Flevum delabẽtis. internos vero amnes & oſtia aut ſiluit aut duo ſtatuiſſe illi ſuffecit. *Quibus accedit, quem unum Cluverus fatetur Batavorũ agros recte deſignaſſe, Gerhardus Noviomagus: qui in Epiſtola quadam ad Th. Segerum teſtatur nõ abludere à vero & gentis vocabulo Kennemarios hodiernos eſſe Caninefates.*

Pro Iunio aliquid additum.

Caninefatum ex Kennemarijs flexionis ratio notatioque.

Et ut ipſam quoq; vocem propius rimemur, ait in manuſcriptis reperiſſe ſe Haemrodius, Kẽnefars & Kennevers / *ut plurimum exaratum. Quod & convenit cum Danorum Cimbrorumq́; idiomate, qui hodieq; Zelandos & Hallandos ſuos*, Zelandsfars eñ Hallansfars *populariter cognominant: ut conſtet facilem & obvium Romanis à* Kennefars *in* Caninefates *deflexum fuiſſe. Dictos autem ita ab ipſo ſolo aut rivo, qui in eo fluit, non abſimile veri habeo; atque inde eſſe quod Chronologi ævi inferioris Caninefatum territorium fere* Kinheim *appellitare conſueverint, ut Regino qui ad annũ* 804. *hæc habet:* Eodem anno Normanni in Kinheim è Danemarcha venerant, &c. *Iunij conjectura à cuniculorum captura Etymon venantis, ut minus ſeria, ita ingenij magis luſus eſt, quàm ſolida aliqua aut certa demonſtratio. Hæc ſanè taliaque attigiſſe etiam Cluveri partes fuerant, & oſtendiſſe ſi Caninefates Kennemarij non fuerint, quibuſnam ergo in Rheni inſulis Plinio enumeratis gentibus accenſendi eſſent Kennemarij. At hæc ne tentat quidem.*

Poſtremo Caninefates non ævo tantum illo veteri Batavorum, ſed etiam ſequentibus ſeculis ſub nomine quod dixi Kennemariorum, ſociam ſemper Hollandorum gentem fuiſſe; inq; ijs robur & præſidium præcipuum collocaſſe eoſdem Hollandos acta Comitum loquuntur, ut merito etiam Tacitus Caninefates ſuos virtute Batavis pares celebrarit.

Imagi-

Imaginaria Cluveri interpretatio verborum Taciti de Friſijs tranſrhenano populo & Caninefatibus, clarè ob oculos poſita.

EOdem porro Capite ad ſuum ſenſum interpretaturus Tacitum ait Cluverus, quarto hiſtor. ubi Brinio Caninefas omnesq; Caninefates ad arma adverſus Romanos per Civilem pulſi accitique ab ijſdem memorantur Friſii tranſrhenana gens, tranſrhenanam eo loci gentem in genere Friſios eſſe, quaſi proximè ad medium Rhenum imperij terminum ſitos; omniaque quæ ibidem adverſus cohortes Romanorum à Friſiis & Caninefatibus geſta recitantur, in alveo medij Rheni, & intra Caninefatum & Batavorum territoria peracta. Quæ ſi accuratius examinemus, quid magis cum ipſo Tacito è diametro pugnet? Ita enim ille citato loco: Statimque accitis Friſijs (tranſrhenana gens eſt) duarum cohortium hiberna proximo occupato Oceano irrumpit. *Irrumpit, inquit, nimirum Brinio Caninefas à Caninefatibus dux electus. Quo autem irrumpit? hiberna ſcilicet, quæ Oceanum circiter & Flevum erant; ubi & limes imperij, non, ut ante monſtravimus, circa medium Rhenum. Et ibi inſuper* Caſtellum Flevum *Friſiis oppoſitum, ut habet idem Tacitus Annal. 4.* & haud ſpernenda civium ſociorumq; manus littora Oceani præſidebat. *Hic ergo à* Ibidem 22.

Brinione & Friſiis, quos in ſocietatem Caninefates advocaverant, capta ac direpta caſtra lixæque & negotiatores Romani invaſi: & cum excidijs etiam caſtellorum imminerent, à præfectis cohortium incenſa ſunt, quia defendi nequibant: Qui & ſigna deinde vexillaq́ʒ, & quod militum erat, ut loquitur Tacitus, navibus per lacus puta & Rheni extimum brachium, nunc Iſalam, in ſuperiorem inſulæ Batavicæ partem, utpote primo appulſu, circa Lobecum nimirum & ubi ſe amnis dividit, deducunt claſſemq́ʒ appellunt. Quod per arctatum medij Rheni alveum, Plinio modicũ & Tacito vix quidem nominatum (nã de abactione quod inijcit hic iterũ Cluverus, ſomniũ eſſe ſupra oſtendimus) perq́ʒ ipſorũ Caninefatum territoriũ, ut id à Leyda ad Duroſtatũ uſq́ʒ deſcribit idẽ Cluverus, quomodo fieri potuit? Nã proximus, quẽ dicit Tacitus, occupatus Oceanus, ſecũdũ Cluveri chorographiã ſupra traditã, neceſſario non juxta Caninefates, quos ab Oceano ſecluſit; ſed juxta Batavos exſtiterit, infra ſcil. Lugdunũ Batavorũ, mare verſus. At hinc ſi pulſi Romani, ut ſuperiorẽ inſulæ partẽ repeterẽt, quomodo in quã ſecundũ eandẽ chorographiã, per Caninefatũ ditionẽ & mediũ illum Rheni alveolum, ad naves & claſſẽ, cujus in hac narratione meminit Tacitus, inidoneum, cõmeare vel potuêre vel auſi fuerint? Nã concedamus potuiſſe & latum alveum fuiſſe, cui nam perſuadebit tamen Caninefates, qui ſe jam hoſtes declaraverant, id permiſſuras

fuiſſe?

fuiſſe? Quapropter vanã & imaginariã eſſe eã omnẽ verborum Taciti interpretationem Cluverianam hinc liquere exiſtimo: nihilq́ certius quã fuiſſe Caninefates, quomodo hodieq; Kinnemerlandi, verſus Boreã porrectiores, ut indicavimus Friſiis nimirũ Rheni inſulanis ſeu minoribus proximos. Et deniq; in iiſdẽ verbis Taciti eam eſſe Friſiorũ transrhenanorũ gentẽ, quæ ſolum Germaniæ continentis incolens & à Rheno, ubi, ut Plinius loquitur, in lacus ſe ſpargit; vel, ut Mela, ubi cãpos implet ſecluſa, ad Amiſiam uſq; pertingit, quis ambigat amplius? Quo tamen omnis adhuc hæſitandi auferatur ſcrupulus iterũ Tacitus Annal.4. ut clarè conſtaret, quinam illi Friſii eſſent transrhenanus populus, eoſdẽ ita deſcribit, ut & loca & ſedes, quas coluerint, diſertis verbis adiiciat. Sic enim ibi loquitur: Eodem anno Friſii, transrhenanus populus (in quarto hiſtor. ut ſupra patuit, eſt transrhenana gens) pacem exuère, noſtra magis avaritia, quàm obſequii impatientes. Tributum iis Druſus iuſſerat modicum, &c. *Et ſtatim:* Rapti qui tributo aderant milites & patibulo affixi. Olennius infenſos fuga (*ex continenti nimirum*) prævenit, receptuſque caſtello, cui nomen Flevum, & haud ſpernenda illic civium ſociorumque manus littora Oceani præſidebat. *Et ſtatim, ubi addit ibidem ſuppetias accurriſſe Apronium Friſiiſque obviam iiſſe, loca in ſolo eorum* Baduhennã lucum Annal.4. Hiſtor.4.

 & vil-

& villam Cruptoricis *deſignat*, *ubi clades Romano ab iiſdem Friſiis allata. Ita enim ait: Mox compertum à transfugis nongentos Romanorum, apud lucum, quem Baduhenne vocāt, pugna in poſterum extracta confectos: & aliam quadragentorum manum, occupata Cruptoricis quondam ſtipendiarii villa, mutuis ictibus procubuiſſe. Quibus in verbis* Baduhennæ lucū *intelligendum eo Friſiæ tractu*, *ubi nunc ſilva vulgari nomine* Sevenwolden *& in proximo ſtetiſſe Cruptoricis villam*, *ne ipſe quidem*, *qui adverſarium ſe facit, Cluverus negare audebit. Quapropter verba illa Taciti Annal. 4.* Tranſrhenanus populus, *ſi de Friſiis continentis Germaniæ*, *quod fateri omnes debebunt*, *capienda ſunt, quis neget eadem illa Taciti quarto hiſtoriarum*, tranſrhenana gens, *de iiſdem intelligenda, niſi qui Tacitum nugari & ſibi ipſi manifeſto contraria utrobique loqui, id eſt, inſulanos Rheni Friſios cum tranſrhenanis confundere, demonſtratum velit? Et quo magis magiſque Cluveri fucus appareat ſtudio quodam ab eo factum haud dubio eſt, ut locum hunc Taciti 4. hiſt. de Friſiis* tranſrhenana gēte, *abſq; illo ejuſdē Taciti Annal. 4. de Friſiis* tranſrhenano populo *interpretandum ſumſerit*, *eumque ut ſibi haud æquū ſilētio prætermiſerit*. Rhenus *igitur* in lacus ſe ſpargens, *ut loqui Plinium diximus: vel, ut Melam*, campos implens *tranſrhenanos hos Taciti Friſios*, *eoſdēque majores; et ex ad-*

ex adverſo, in Rheni nimirum inſulis, & intra imperij ac hibernorum Romanorum, quæ juxta Flevum ab ea parte fuiſſe jam oſtendimus, complexum, minores conſtituit ac diſpeſcit, non ille falſo & præter rem adductus medij Rheni alveus. Sed occurrit Cluverus & iterum iterumque negat Tacito Rhenum, quà Iſalam ingreditur, Rhenum appellatum. Quo ergo & hac parte Cluvero ſatisfiat, cum Melam, Plinium, Ptolemæum, qui diſertè, ut jam poſuimus, Rhenum intelligunt nominantq́ʒ, haud audire velle videatur, etiam ex Tacito, quamvis & antea nonnihil allatum ſit, liquido id ipſum ſuo mox loco commonſtrabimus.

Plinianorum verborum reſcriptio Cluveriana, non Plinio modò, ſed ſibi ipſi adverſa. Friſij maiores minoreſque quomodo prætexi Rheno intellecti Tacito. Friſii in Rheno & trans Rhenum Plinii.

SEquuntur deinceps octo Capita de Batavorum opidis, caſtellis, vicis, eorundemq́ʒ origine, militia alijſque rebus ad rē magis quam ad Chorographiam ſpectantia. Nos tamen de illis quoq́ʒ, quia hanc ingreſſi ſemitam ſumus, quid ſentiamus, ſi quid præſertim dignum occurret, poſtea et veluti Colophonis loco dicemus. Nunc cæptam gentium & locorum chorographiam pertexere eſt animus. CAP. XXI. 23.

Ait ergo Cluverus illa Taciti: Majoribus Lib. de Morib. German.

E 5 mino-

minoribuſque Friſijs vocabulum eſt ex modo virium: utræq; nationes uſque ad Oceanum Rheno prætexuntur; ambiũtque immenſos inſuper lacus & Romanis claſſibus navigatos, *Hadrianũ Iunium haud rectè interpretatum; præſertim quia illud,* Rheno prætexuntur, *ad Iſalam & lacus retulerit, quum Tacitus Iſalam Rheni nomine nũquam affecerit: nec rectè vis verbi* prætexere *utriq; fluminis ripæ applicetur. Vult itaq; eadem ita interpretanda, ut utræq; nationes ad medium Rhenũ referantur eiq; prætexi dicantur. quapropter & illa Pliny,* In Rheno ipſo prope C. M. paſs. in longitudinem nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum, & aliæ Friſiorum, Chaucorum, Friſiabonum, Sturiorum, Marſatiorumque ſternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur oſtia, in quæ effuſus Rhenus ab Septentrione in lacus, ab occidente in amnem Moſam ſe ſpargit, &c. *ita reſcribit, ut amiſſis* Friſiabonum, Chaucorum, Sturiorumque *ſpuriis, ut vult, vocabulis, licet reclamantibus tam ſcriptis quam excuſis exemplaribus, eorum vicem*, Friſiorum majorum, Friſiorum minorum Marſatiorumque, &c. *reponi poſtulet. Legit enim:* In Rheno ipſo C. prope M. paſſuum in longitudinem nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum, & aliæ Friſiorum majorum,

Lib.4.cap. 15.

rum, Friſiorum minorum Marſatiorumque ſternuntur inter Helium & Flevum, &c. *Nec animadvertit, hoc ſi admittatur, manifeſto ſe Plinio ac Tacito, imo & ſibi contraria loqui; qui ipſe in Chorographica ſua tabella non omnes Friſios majores, ſicuti minores, intra Rheni ſeu Flevi Boreale oſtium; ſed extra etiam potiores colere facit, in ſolo nimirum continentis Germaniæ, ad Amiſiam uſque. Quomodo ergo intra Helium Flevumque, ut habet diſerte Plinius, in Rheno cum cæteris quos nominat, populis ſterni dicentur. Quin & Friſii tam majores, quam minores, ſi intra Rheni oſtiorum complexum in univerſum omnes collocentur, jam non Flevus, ut Plinius alijque omnes definiunt, ſed circa Amiſiam Rheni Boreale ſtatuendum oſtium, cum eo uſque non olim modò, ſed & hodieque pertingant Friſii, qui in inſulis Rheni non agnoſcuntur, & ideo tranſrhenani appellati intellectique Tacito, ut modo oſtendi, & ipſi Plinio, cui* tranſ Rhenum *colere dicti aſpectu eorum, quos in* Rheno *poſuit. Inquit enim:* In Germania TRANS RHENVM caſtris à Germanico Cæſare promotis, maritimo tractu fons erat aquæ dulcis quâ pota dẽtes decidunt & reperta auxilio eſt herba, quæ vocatur Britannica, &c. Friſij, qua caſtra erant noſtri demõſtravere illã. *Ibi.n.* Friſios trãſ Rhenũ Lib. 25. cap. 3.

ſive

ſive tranſrhenanos *conſtitui infra ſciſſionem amnis, non à Rheno medio, ſed à tertio alveo ſeu Iſala initium faciendo liquet primo ex ipſo Plinio, qui Iſalam diſertè Rhenum nominat, cum, ut ante poſuimus, à Septentrione in lacus ſpargi eum dicat, deinde ex Tacito, qui caſtra Germanici apud Friſios ultra hunc tertium Rheni alveum Borealem in finibus continentis Germaniæ collocat expeditiones ejuſdem in Cheruſcos enarrans. de quo mox. Atq; ita duplices Plinio Friſii,* in Rheno *nimirum, inſulani, de quibus loco ſuperius citato, Capite inquam decimo quinto libri 4: &* tranſ Rhenum *ſive* trāſrhenani *in continente Germania, ubi caſtra fuiſſe indicavimus Cæſaris Germanici.*

Nec præterea aliter Tacitus majores minoreſq; hoc loco eoſdem Friſios appellavit, utpote Flevo & Rheni in lacus ſe ſpargentis alveo, ipſiſque lacubus inter ſe & viribus ac potentia quoq; diviſos: quomodo & Chaucos majores minoreſq; Viſurgiāni diſtinxit Ptolemæus. Et facit huc etiam quod omnis exinde ætas ad hæc uſque tempora haud aliter diſtinctos agnoverit cum hos occiduos ſeu Weſtfriſios, illos verò orientales, ſive **Ooſtvrieſen** *nominarit. quamvis fuerunt etjam tempora authoreſq; ævi inferioris, qui Friſium nomen latius atque indiſtinctius, etiam ultra hos terminos, acceperint uſurparintque. Sed ea alius nō hujus loci, nec temporum ſunt, de quibus agimus.*

Quæ

Quæ cum ita habeant, haud ſatis Cluverus Gerhardi Noviomagi, quem tamen unicum inter Chorographiæ Batavicæ authores miratur, ut & ſupra injecimus, & ſæpius per occaſionem dicendum eſt, haud ſatis, inquam, meminiſſe illius videtur, utpote qui ſingulari cura cautum voluit, ne quis Plinij haſce gentes enarraturus, Flevum aut Helium tranſcenderet, ſed intra eorum ſepta eaſdem finiret. Ita enim ait: Qui autem ſint Chauci & cæteri, qui à Plinio nominantur, qui inquirere volet, hoc obſervet, ne aut Flevum aut Helium tranſgrediatur.

At ſi occurrere jam difficultati Plinianæ illius reſcriptionis author & defenſor Cluverus ſtudeat, dicatque majorum Friſiorum partem intra Flevum, Rhenanum oſtium, contineri, partem ultra, repugnabit hoc, ut alia nunc omittam, primò correctioni ipſi, quæ majores minoreſque ſine exceptione intra Flevum Heliumque ſterni aſſerit; tum & Plinij verbis, qui Friſios, *quos hic intelligi vult,* in Rheno, *omnes, ut ſæpe jam dictum, conſtitui intra eadem Rheni oſtia diſerte expreſſit. Ita enim verba habent, ut in ſtatum ac poſſeſſionem ſuam reducantur:* In Rheno ipſo C. prope M. P. in longitudinem nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum; & aliæ Friſiorum, Cauchorum, Friſiabonum, Sturiorum, Marſatiorumque ſternuntur inter Helium & Flevum; ita appellantur oſtia, in quæ effuſus Rhenus, &c.

Iam

Iam quod attinet ad Iſalam, quem negat ulli-bi Rhenum intellectum aut nominatum Tacito, mox videbimus. Prætexendi vero vocabulum, quod utriq; fluminis ripæ minus accommodari poſſe aſſerat quomodo probet, præſertim hoc loco, ubi de binis & diſcretis Friſiorum gentibus Tacitus agit? Ait enim utroſq; Friſios majores minoreſq; *ad Oceanum uſq; Rheno prætexi*, ad Oceanum *ſcilicet, ne interiora & medium, ut Cluverus, Rhenũ cogitemus. Et adjicit continuo,* ambire lacus, *quo intelligi ſimiliter poſſit, occiduum hos, illos Borealem Oceanum ſpectantes veluti in circuitu lacuũ, quos dixi, Rheno, nunc Iſalam dicimus, hinc atq; illinc prætexi.*

Lacus, quos ambiſſe Friſios memorat Tacitus, tantum de iis accipiendos, qui ab Iſala Boream verſus Flevum & illum tractum perfundunt.

Ibidem. 24. PORRO *iiſdem Taciti ſuperius citatis verbis, ubi dicitur*, ambiſſe Friſios immenſos lacus & Romanis claſſibus navigatos, *ita vocem lacus eo loci interpretatur Cluverus, ut quidquid eſt, ubi ſe dilatat Iſala, lacuum, nõ Flevum modo & Boream ſed Auſtrum etiam verſus, puta interior ille, qui Amſtelodamum, & alii ſinus, qui Harlemum, Alcmariam, Purmerendam & Bevervicum perfundunt, eodem trabat: Quo ita ſcilicet, Friſios ſuos ambire, ut loquitur Tacitus, immenſos lacus obtineret, & ſimul ad me-*

ad medium uſque Rhenum obtorto collo eoſdem traduceret. Nam ſi lacus *in verbis Taciti & Pliny, de extima tantum illa verſus Flevum Auſtrini maris portione, uti oportuit, intellexiſſet, ad medium Rheni alveum deduci Friſios nequaquam potuiſſe facile prævidebat. Eos tamen intelligendos eſſe, ut pateat, notanda præcipue Plinij verba, qui ait Rhenum, qui nunc Iſala vulgo,* in lacus ſe ſpargere à ſeptentrione. A ſeptentrione *videlicet, non à meridie, ut conſtet hoc mare poſtmodum maximam partem enatum & incrementum cepiſſe. Deinde Mela eundem alveum primo anguſtum & ſui ſimilem fuiſſe dicit & poſt ripis longe lateque recedentibus jam non amnem, ſed ingentem lacum, & ubi campos impleviſſet, Flevum dictum. Quæ ad ſinum interiorem, quomodo applicentur, ubi Flevus nullus? Et deniq; Tacitus Friſios ambire immenſos lacus Romanis claſſibus navigatos ait: at quoſnam lacus navigare Druſus & Germanicus potuerint, Amiſiam per Iſalam petituri, niſi hunc maris Auſtrini ſinum extimum & Borealem? Vt nihil ſit evidentius aut certius quam lacus eos in Taciti, Melæ ac Plinij verbis ab Iſalæ, Boream non meridiem verſus, excurſu accipiendos. De claſſibus vero Romanorum, quas navigaſſe hos lacus, præter Druſianam, Tacitus innuit, ſuo mox loco.*

Hollan-

Hollandiæ lacus,&ſinum præſertim Auſtrinum interiorem poſt ævum Romanorum maxima ſui parte enatum, Chronologorum teſtimoniis obiter oſtenſum,&c.

Ibidem. 25. *Demonſtraſſe nos ſatis ſuperque exiſtimo vocem* lacus *in Melæ, Plinij & Taciti præſertim verbis, haud ulterius quàm ad Borealem Auſtrini maris ſinum referendam; ideoque nec Friſios, quos majores minoreſque ambire eoſdem lacus idem Tacitus dicit, haud alio nec ulteriori, quàm illo circuitu, terminandos. Quod licet ſufficere poſſit ad oſtendendum, nihil magis abſonum, & à Tacito alienius, quam circa omnes, qui hodie verſus interiorem illum Hollandiæ tractū conſpiciuntur, lacus & maria circumducere velle Friſios; quò ita ſcilicet ad medium uſque Rhenum ijdem traducantur. Tamen, ut omnis porro conatus ejuſcemodi vel cogitatio etiam penitus concidat, hoc inſuper addam ac demonſtratum dabo, interiores illos & præſertim Auſtrinum illum ſinum, quà interius vergit, quemque eadem planè, qua nunc conſpicitur, capacitate, Cluveri veteris Bataviæ, & Rheni pinax exhibet, Taciti & Romanorum ævo in rerum natura tales non exſtitiſſe, ſed multo poſt potiſsima ſui parte exortos; quod & obiter jam ante innuimus. Sane Haemrodius cum ait ſexcentis ante ætatem ſuam annis interiorem Auſtrini maris ſinum paulatim ex paſcuis & paludibus in tantum mare converſum,*

Pag.21. in Deſcript. Batav.

ſum , extra dubium eſt certos authores ſecutum eum id tradidiſſe; Nã & Anonymus, cujus fragmentum Haemrodio ſubjecimus, diſerte indicat anguſtum admodum exſtitiſſe ſua tempeſtate, id eſt, ante annos circiter centum, illum Auſtrini maris tractum , qui intra Haerlemum & Amſterodamum nunc patet: ipſumq́ Amſtelodamum, Guielmi demum quarti ævo, anno nimirũ 1342. *augeri ac celebrari cæpiſſe*, cum mare hoc meridionale, quod tum , *ut verba ejus habent*, exiguum erat , quotidie corroſis littoribus excreſceret. *Quibus accedit quod etiam Albertus Abbas Stadenſis, ſatis manifeſto in itinerario , quod Chronico ſuo interſerit, innuit interius hoc mare, anno* 1152. *Mudâ, non Amſtelodamo, aduſq́ Staveram navigari ſolitum; ubi tum, ſicuti hodie Amſtelodami, eorum navigiorum, quæ in mare Boreale abitura Norwegiam , Daniam , Boruſsiam & illa loca petebant, ſtatio eſſet. Quæ exinde ſors Camporum emporio obtigit, & quantum colligere licet, annum circiter* 1300. *mercium Borealium & onerariarum appulſus ibi haud infrequens fuerit. Hinc ad interiora & Amſtelodamum itum, excreſcentibus indies & in latum ſe explicantibus Auſtrini ſinus littoribus, ut ex Anonymo indicavimus. Et ut ad propiora veniamus, quis ignorat aut fando non accepit majorum ſæpenumero & patrum quærimonias latifundia ſibi integra maris hujus eluvionibus circa Iſalam præ-*

*ſertim ablata & eroſis aggeribus in mare cõverſa paſcua quiritantium? Et hodieq́ infidum hoc undiq́ littus eſſe incrementumque quotidie, devoratis et abſumptis munimentis, accipere. Narrat Iunius Hornæ oppido & portui oppoſitam ſtetiſſe olim inſulam cum pago, cui Dampta nomen erat, quæ in illo ſinu vim & impetum maris ab Africo urbi imminentem excipiebat, avertebatque: Et addit pagi ejuſdem reliquias, utenſilia, lebetes & ahena gravis ponderis ſe puerum meminiſſe in turbulenta quadam tempeſtate, quæ marinas undas difflarat, calcabili tum maris fundo, in oppidum à nonnullis fuiſſe comportata. Ne dicam, quod hominum ætate paulo provectiorum relatione obvium et pervulgatum habetur, Vrichæ inſulæ (*Vrck *hodie dicitur) intra paucorum annorum ſpatium haud exiguam latifundiorum portionem marina eluvione ablatam; adeò ut templi ædificium, quod annis abhinc quadraginta, & quod excurrit, haud procul à littore ſuo in ſolo adhuc integrum ſpectabatur, nunc rudera tantum maris ſubinde undis exſtantia oſtentet.*

Et porro de interioribus pleriſque minorum Friſiorum ſive Weſtfriſiæ atque Hollandiæ lacubus nonne idem demõſtrari poſſit? Haemrodius, quem modò nominavi, præter cætera, de Haerlemenſi hæc habet: Hujus tam immenſi & voracis lacus ante centum & octoginta annos vix ullum exſtitit veſtigium. *In Friſiabonibus etiam, hodie VVaterlandos dicimus,*

Bame-

Bameſtram fluvij tantum appellatione archiva Egmondenſis monaſterij afficere teſtatur nobiliſſimus Douſa Nordvici olim dominus, cum noſtro hucuſq; ſeculo ſpatioſiſſimi lacus ſpeciem exhibuerit. quamvis nunc viciſſim ſingulari nonnullorum mercatorum Amſtelodamenſium induſtria maximoq; impendio in paſcua & prata lætiſſima commutatum tam ingens æquor videamus. Exſtat denique Hornenſe Chronicon idiomate vernaculo, opera Theodori Velij, amici noſtri, annis ſuperioribus evulgatum; in quo præter alia, hoc notatu dignum puto, quod Friſiabones & Friſiam minorem, nunc VVeſtfriſia aut Northollandia eſt, aggeribus demum, anno 1288. cingi cæptam commemoret. Antea quidem aggeratam fatetur, ſed leviori opera & molibus humilioribus, quæque ordinarium vix æſtum excluderent. Eamque & cauſam facit non tãtum Auſtrini ſinus in tantum mare converſi, ſed interiorum quoque lacuum, & quod tota ſæpenumero prædia ac villæ cum pagis inundationibus ibi perierint. Verba ipſa formalia & vernacula authoris iſta ſunt: Oock wert doen (onder de Grave *Floris* de vijfte int jaer 1288.) het landt eerſt bedijckt in dier voegen als het teghenwoordich is: eñ werden met een veel nieuwe heerweghen daer door ghelept / om te lichter van d'eene Cogghe in d'andere te moeghen reijſen: daer te voeren deeſe om de vreemden

Lib. 6. Annal. Holl.

den minder opens te geven / weynich waeren/ende de dijcken door het luttel opsichts/ſlecht/kleyn / en gãtſch onbequaem tot de ſchuttinge der bloedẽ/die maer iet boven de ghewoonte reſen: Zynde dit zelve (mijns gevoelen) de meeſte oorſaeck / ſo van alle de groote meeren binnenſlants / als oock vant verlies van ſoo veel ſchoone buiten lãden/etc. *Hactenus author Chronici.*

Adeò ut nihil à vero & veteri omni hiſtoria abhorreat magis, quàm velle perſuadere & chartis ac pinacibus chorographicis quaſi demonſtratum omnibus adumbrare Auſtrinum mare, quod ad interiorem præſertim hunc ſinum, ejuſdem fuiſſe, Taciti & Plinij atq; illo antiquiſſimo ſeculo, capacitatis & habitudinis, quâ hodie viſitur. Nec illud modò, ſed & Flevum, nullo uſpiam authore vel leviſſimum ejus indicium faciente, in interiori illo ſinu, ut habet pinax Cluveri, collocare: cum & nihil minus, quam Oceani illud reciprocum & vadoſum, quod circa Flevum perpetuo & ſtatis vicibus veteres agnoſcunt, ibi vel hodieq; comperiamur.

Chauci, *Sturij* ſeu *Vrij* potius, & *Friſiabones* á Cluveri expunctione vindicati: eorumque, & Marſatiorum quoque, ſedes ubi quærendæ, indicatum.

Ibidem. 26.

C*Vm ergo Auſtrinus præſertim ille interior ſinus*

ſinus pauculis abhinc , uti indicatum , ſeculis , id eſt , multo poſt Romanorum ævum ex paſcuis, paludibus atque inſulis humilioribus in tantum mare excreverit , quis deinceps Cluverum audiat Cauchos, Friſiabones, Sturios è manipulo inſulanorum Rheni ac verbis Plinij tam confidenter expungentem? Nam cum ex ſeptem populis, quos ſterni inter Helium & Flevum memoraverat Plinius, vix tres fortaſſe dari queāt, quorum certa aliqua ſuperſint hodieque veſtigia , ut Batavorum, *in Gelrorum & Hollandorum Batavia , nunc* **boven** & **neder Betouw**/ *dicta*. Caninefatum *in Kennemarijs*; Friſiorum *in Weſtfdiſiis ſeu Northollandis*; *quis non videt reliquorum quatuor Sturiorum puta, Marſatiorum, Cauchorum & Friſiabonum ſedes in mari illo Auſtrino, Velavia, Gojolandis & VVaterlandis quærendas? ſed veras aut certas quomodo indicabimus, cum inverterit terrarum illarū potiſsimā partem & abraſerit pæne omnia internum illud, quod dixi, pelagus? Non ergo dicendū hic aliud videatur, quam ſupereſſe etiamnū reliquias & monumentū aliquod Marſatiorū præſertim in vico Trajectenſi* **Marſen** & **Marsberge**: Sturiorū *vel, ut legiſſe videtur Haemrodius*, Vrionū *ſeu, ut ad Plinij ſcripturæ reliquias quam proximè accedatur*, Vriorum, *in inſula Auſtrini ſinus* Vricha : *Cauchorum in Apcaudijs aut Gojocis nunc ad marginem Auſtrini ſinus meridionaliorem ſitis. ita ut*

gentes has territorium ſuum per Velaviam nunc dictam Goilandoſque atque Amſtelandios magno flexu ad medium fere Rhenum & Caninefates circumduxiſſe exiſtimem: fuiſſeque in tribus illis præcipuos Marſatios, ut pote hiſtoricis aliJs, præter Plinium, ob facta etiam militaria notos & nominatos: inter omnes autem præcelluiſſe Batavos & Caninefates: nam & Friſios illos inſulanos, ſeu ut Plinius habet, in Rheno, vix nominatos uſpiam, præterquam in illo PliniJ loco, & apud Tacitum, qui minores appellat, invenio; credoque inter Caninefates aut latitaſſe aut cenſos fuiſſe, quam primum à Friſiis tranſrhenanis ſeparatos imperio ac jugo ſuo ſubmiſerint Romani.

Friſiabones porro, quod, præterquam Plinio lib. 4. cap. 15. nemini, nec Tacito quidem, nominatos agnitoſque & ideo quoque expungendos Cluverus inferat, quomodo admitti ratio poteſt? Nam Tacitus, qui ex Rheni inſulanis Batavos, Caninefates, Marſatios in rebellione Civilis nominavit, Friſiabones, cæteroſque tacuit, ita accipiendus, ut nobiliſſimos popularium recenſuiſſe ſatis habuerit. Alias enim quis Taciti minores, id eſt, inſulanos, ſeu, ut appellavi, in Rheno Friſios exſtitiſſe in rerum natura neget, quia eorum in eadem rebellione, ſed tantum Friſiorum tranſrhenanorum in auxilium accitorum mentionem idem Tacitus inJiciat? Deinde quomodo polliceri ſibi Cluverus audeat ex nuda conjectura reſcri-

benti

benti Plinium, majorem ſe inventurum fidem, quam ipſum Plinium, qui in omnibus tam cuſis, quàm ſcriptis exemplaribus Friſiabones *conſtanter agnoſcit? Plinium, inquam, quem ipſe Tacitus præcipuum Germanicorum bellorum ſcriptorem habet; quem & fidei ergo, ubi res poſtulet, ad teſtimonium ſolenniter citat. Quibus &* Lib. 1. Annal, lib. 3. Annal. & alibi. *hoc accedit, quod ex vetuſto quodam marmore inſcriptio vetus Romæ excerpta, haud inglorium gentis nomen fatetur; atque ita idem proponit, ut de ſede etiam recta nobis aſſeverata conjiciã. Nam apud eundem Plinium, libro ſuperius citato capite decimo ſeptimo, qui nominantur in Galliæ Belgicæ continenti ſimiliter* Friſiabones, *librariorum incuria in locum non ſuum irreptitij ad decimum illud quintum præcedens, non decimum ſeptimum Caput ſpectant. Et, ſi divinare liceat, non abs re ſit, quod mihi amicus injecit,* Friſiabonum *ibi loco exaratum fortaſſe primitus* Eburones. *Eburones, inquam, in illa Galliæ Belgicæ populorum cenſione, quam eodem 17. Capite inſtituit Plinius, nequaquam omittendi. Inſcriptio autem, quam dixi, hunc in modum ſe habet:*

D. M.
T. FL. VERINO. NAT. FRISÆVONI.
VIX. ANN. XX. M. VII. T. FL.
VICTOR. EQ. SING. AVG.
FRATRI DVLCISSIMO
F. C.

Quo loci notandũ Friſævones *exaratum; quomodo & Pliniȷ propemodum vetuſtiores codices nõnullos reſervare intelligo, qui* Friſiavones *habent. Vtro autẽ modo acceperis parum refert. Nã utrumq́; à Germanica & vernacula noſtratium voce* wonen/*id eſt*, habitare *formatum eſt; quod aliȷ, ut Dani, per* B *efferunt, uſurpant q́; hodieq́; in nonnullis ſuorum popularium; ita ſcil.* Falſterbones, Funbones *&* VVeenbones *ſuos, hoc eſt*, Falſtriæ, Funoniæ *&* Venæ *inſulanos littori proximos adhabitatores vulgo & communiter indigitantes. Vnde &* Chaibones *&* Chaivones, *promiſcuè ſcripti veteribus, ſæpenumero occurrunt; ſicuti &* ingevones *&* Iſtevones, *aliȷq́; ab eadem Germanica terminatione nominati populi.* Friſiabones *itaq́; appellati ab ipſa re, quod Friſiis nimirum Rhenanis nõ accolæ tantum, utpote inſulas & paludes proximas inhabitantes, ſed quod ſimilis inſuper linguâ & moribus gens ac natio fuerit.*

Quod autem interiȷcit hic Cluverus ſubinde recto caſu Friſæo *in lapidibus occurrere, ut dubium non ſit quin idem nomen eandemq́; nationẽ &* Friſæo *&* Friſævo *ſignificet. Reſpondemus ſi pro Friſio* Friſæonẽ *generatim accipiat, ſpecialius eſſe vocabulum Friſiabonum, ſuadente id non tantum Pliniȷ, quem modo adduximus & marmoris authoritate, ſed formatione quoq́; nominum & gentium ſimili, ut Chaibonũ, Iſtevonum aliarumq́;, quas diximus. Quorũ* Chaivones *Chau-*

cis ad

eis ad Oceanum proximi habitantes ſunt, χαῦβοι fortaſſe Straboniani. Sed de ijs & Friſiabonibus quoq́ꝫ, quia alibi nobis luculentius dictũ, hæc ſufficere hoc loco nunc exiſtimo.

Defenſus & explicatus Strabo de ſede cis & transrhenana Menapiorum, aliaq; ad lucem ejuſdem & patrocinium addita.

SVb finem ejuſdem Capitis invehitur in Strabonem Cluverus, eoſq́ꝫ, qui, eundem Strabonẽ ſecuti, Menapios ex utroq́ꝫ oſtiorũ fluminis Rheni olim accolentes faciunt. Verba ejus hæc ſunt: Notandus hic in Friſiorum finibus deſcribendis quorundam haud levis error, qui Menapios Galliæ Belgicæ populum, trās Rhenum Amſtelodamũ uſq, deducunt; dictæq; urbis ſolum non Friſiorũ (quod nos) ſed Menapiorum quondam fuiſſe contendunt, Strabonis videl. verbis, quæ ſint lib.4. perſuaſi: Treviris contermini ſunt Nervij, & ipſi Germanica gens. ultimi autem ſunt Menapij ex utroq; latere oſtiorũ fluminis Rheni accolentes paludes atq; ſaltus, non altarũ, ſed denſarũ ſpinoſarũq; arborum. Verũ ex uno auctore, ceteris omiſſis, vel non admiſſis, terræ alicujus ſitũ velle deſcribere, quam ineptũ imperitumq; ſit, ſupra notavimus. Quapropter hos quoque geographos haud immerito culpemus, quod una Strabonis Græci hominis auctoritate probata, reliquorũ auctorũ fidẽ aſpernātur. Ibidem. 27.

Qui ex Cæſare, Tacito, Plinio alijſque auctoribus quum ſatis, clare Batavorum agrum, inter Moſam Rhenumque amnes cognovimus;qui credamus Menapiorum fines, qui Moſa flumine à Batavis diſternabantur, tam longo intervallo, poſt Batavos tamen Caninefatesque trās Rhenum reſurrexiſſe. *Hactenus Cluverus. At ego libenter hic didicerim, quinam illi geographi Cluvero ſunt. Non enim puto quemquam, qui nomen hoc poſsidet, tam incondite res iſtas tractare, ut ævum inter Strabonis & Taciti diſcrimen nullam ponat, omniaq́ʒ, ut ille inquit, linea conſignet alba. Aut certe ipſe, qui hæc adfert, Cluverus, hoc nomine inſimulādus & imperitiæ atq́ʒ ineptiarū reus agendus, qui iſta tā incondita in medium adducit. Nos in Amſtelodamenſibus ubi Strabonis hunc locum excuſsimus, demonſtravimus ſimul, mutato ævo & gentium ſedibus, quinam populi poſt nominatos Cæſari ac Straboni tranſrhenenſes Menapios, ea circiter loca, ubi nunc Velavici, Goioci & Amſtelÿ ſunt, Romanis poſtmodum innotuerint, nominatique aliquot, qui Tacito & Plinio præſertim in inſulis Rheni collocātur, & inter cæteros Marſatÿ præcipuè. Nam de Friſiis majoribus minoribuſque, quam eos recte ad interiora hæc loca, & ad medium Rheni alveum Cluverus conjecerit, ſupra vidimus. Et ponamus omiſſum à quoquam quod Plinius & Tacitus tradiderint, ergone contraria*

traria

traria ijs attuliſſe dicendus, qui quod ante eos ſuo ævo Cæſar & Strabo compertum habuerint, ſimpliciter referat? Aut erroris inſimulandus is erit, qui Cæſarem Sicambros tranſrhenanos facere dixerit, cum cisrhenanos eos poſtea faciat Suetonius? Neminem tam vappā fore exiſtimem, qui affirmarit: Niſi probatum ſimul foret, alterum ab eodem vel negari vel ignorari. Ingenui idcirco atque animi humani fuiſſet, eos eloqui, qui diverſum ſentirent nullāque hic diſcrimen inter authorum ætates gentiumque migrationes agnoſcerent: Aut ſi nulli ſunt, niſi ipſe, qui hæc prodit, Cluverus, vani videatur & ingenij contentioſi cum umbra gladiari & adverſarium ſibi fingere.

Iam ad ipſum quod attinet Strabonem, cum Cæſar ad utramq; Rheni ripam non ædificia tantum & vicos, ſed agros etiam habuiſſe Menapios referat, Strabo qui aliquot poſt Cæſarem annis Geographicos Commentarios edidit, aut explicaſſe hoc loco Cæſarē voluiſſe videtur, aut quæ poſtmodum compertiora didicerat, tradidiſſe, cum ad oſtium utrumque Rheni eos collocet. Quamvis de priori, id eſt, occiduo Rheni ſive Moſæ oſtio neminem futurum exiſtimo, quin etiam Cæſarem intelligendum concedat, Menapios ſcilic. non ex eâ ſolum Rheni ripâ, ubi divergium fluminis incipit, ſed etiam ipſum juxta Oceanum, ubi flumen propemodum elabitur, collocatos tum fuiſſe: cum præſertim T. Labienum tribus cum legioni- Lib. 4. Bell. Gall.

legionibus ad Oceanum verſis, eas in partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci, iuſſiſſe Cæſarē, Lib. 6 Bell. Gall. *legamus. Quid enim eo ex loco & verbis maniſeſtius, quàm alterum Rheni oſtium, occiduum videlicet, ubi Brabantiæ hodie ac Zelandiæ confinia, eos accoluiſſe? & ad ripā nihilominus utrāque & præſertim tranſrhenana ædificia, & vicos et in proximo agros habuiſſe, ut antea relatum ex Cæſare fuerat? iique agri, quid mirum aut novū ſi verſus medij Rheni oſtium (quod tūc adhuc extimū ſolum ac boreale habebatur) producti extēſique fuerint? Sane id Strabo, quē diximus, diſerte poſt Cæſarem, & pleno ore, paulo nimirū lōgius eorum ſedes ad fluvij inferiora deducens, teſtatur, cum inquit, ut & ſupra poſuimus, verbis, quæ Velaviæ ac Gojolandiæ ericeta proximasque paludes ad vivum quodammodo nobis depingunt, ejuſmodi nimirum:* Menapij ex utroq; oſtiorū latere paludes incolunt & ſilvas humilis denſæque materiæ ac ſpinoſæ. *Nec diffiteri hæc poteſt ille ipſe, qui acriter tamen ac ſevere hic ſe opponit & adverſarium facit Cluverus. Quid igitur vult aut adfert? Inepte ſcilic. imperiteque fieri, ita enim loquitur, quod una Strabonis Græci hominis auctoritate probatâ, Cæſari, Plinio ac Tacito haud conſentientia adferātur: De Tacito & Plinio jam indicatum eſt, ævo eos Strabone multo inferiores exiſtere, ideoque, factis gentium migrationibus, rationem omnino hic diſparem eſſe. At de Cæſare, quomodo ea quæ à Strabo-*

Digitized by Google

à Strabone memorata ſunt, verbis Cæſaris cõtraria aut diſſentientia ab illis eſſe probabit? Nã & Cæſar, ut monſtravimus, tranſrhenanos Menapios *confeſſus eſt: Et Strabo exinde ſedes eorũ quouſque extenderentur, prout acceperat, accuratius adjecit. Nã quod objicitur ex eodẽ Cæſare, de tranſrhenanis Menapijs, quid hoc ad cauſam quæ agitur? An ideo quia ripæ qui erant utrimq; proximi Menapij ab incurſione ſubitanea Tentherorum cladem & damnum paſſi, agri quoque & latifundia in univerſum ſublata eis atque ab alienata? Non hoc Cæſar, ſed copijs eorum & frumentatione hiemen transfugiſſe Tenchteros innuit tantum. Et patet ex ipſo Cæſare, regreſſis ad ulteriora Tenchteris, ſatis exinde ad bellum ſuperfuiſſe virium Menapijs.*

Sed hæc adhuc in Strabonem luſoria; poſtea colophonis veluti loco ſerio vapulat, taleſque illi alapas infringit; eum nimirum regionum harum & ſedium Menapicarum ignarum fuiſſe: idque his argumentis convinci. Quod neque de Batavorum inſula, neque de reliquo eorundem agro, neque de nomine quidquam referat: & denique quod in Lippiæ amnis, quẽ in Oceanũ deducit, itẽque in ſede Boiorum conſtituenda lapſus ſit. At reſponderi pro Strabone poteſt, 1. eum cum non unum, ſed utrumque Rheni oſtiorum poſuerit, ipſam etiã Batavorum inſulam, Cæſari paulo ante & cognitam & celebratã, hoc ipſo, intento quaſi digito, ſatis indicaſſe, etiamſi nomine non ſignaverit, ad alia videl. & majora tum properans.

2. *ſiniſtrè & alogως, quomodo et ante monuimus, ubi ſimilis inſcitia Mela impingitur, à ſilentio ad ignorantiam conſequentiam inferri.* Non nominavit, ergo ignoravit. *Nam ſane Batavorum agrum quomodo vel potuerit ignorare, cum Cæſar tam diſerte eum deſcripſerit; & Strabo, ipſo Cluvero fatente, pleraque de Gallis ex ejus Commentariis ad verbum tranſſcripſerit? Lupiā vero non, ut interpretatur Cluverus, in Oceanū, ſed in eandem cum Amiſi partem, vel potius, ut recte explicat Iunius*, ἐπὶ ταῦτα *(videlicet* ἔθνη *quod præceſſit) id eſt*, ad has nationes *decurrere tradit. Quod ut excuſari apud æquos arbitros poſſit, ita ſeveriores ſi pertendant de Oceano intellexiſſe, reſpondendum excidiſſe hoc Straboni ut* μνημόνικον ἁμάρτημα *quod mirum haud ſit in tenui præſertim fluviolo: ſicuti & totum illud de ſilva Hercinia & ſede Bojorum involutum & perturbatum hodie apud eundem legi non modo Caſaubono nuper, ſed & Munſtero jā olim, notatum: Qui & juvare pro parte, ſed abſque meliorum ope codicum in caſſum hactenus laborarunt.*

Hæc pro Strabone adverſus Cluverum, & vitiligatores, quæ dicerem breviter, habui. Aliis ſi aliter videtur nos libenter meliora docentes audimus, modo id ſine acerbitate, & ut decet humaniorū literarum myſtas abſque ſtudio & ira, et, quæ hinc exſurgere ſolet, aliorum inconſulta vellicatione, fiat. Ea enim ubi adfuerint, eorum nos

oratio-

orationes Socratico quadã more, quatenus licebit, ſinemus præterfluere.

Nabaliam in verbis Taciti 5. hiſtor. de Iſala accipi haud poſſe, nec Ptolemæi Navalia de flumine, ſed loco intelligenda, paucis oſtenditur.

DEmonſtraturus Cluverus Iſalæ olim flumen Nabaliam dictum, alvei ejus tractum ab ipſo fonte deducit, additq́; fluminis eam appellationem antiquam omnes, qui ante ſe eas terras deſcripſerunt, latitaſſe. Quo autem argumento id Cluverus? nullo, niſi nudâ verborum Taciti, quæ ita habent cõjectura: Petito colloquio *(de Civili loquitur)* ſcinditur Nabaliæ fluminis pons. in cujus abrupta progreſſi duces; Civilis ita cæpit, &c. *His motus Cluverus, hæc continuò ſubijcit;* Hic Lipſius *(*magnus certè in omni antiquitate Romana, ſi unam geographiam excipias, & incomparabilis vir*)* item Beatus Rhenanus loco Nabaliæ malunt legere Vahalis, magno errore contra filum hiſtoriæ, quum Nabaliæ nomen prorſus eis incognitum. Qui error facilis diſcuſſu eſt. Nam ſi Civilis poſt tentatam in Moſæ fluminis ore pugnam, trans Rhenum conceſſit, quomodo mox ad Vahalim amnem colloquium à duce Romano petijt? *Hactenus Cluverus; & vera fortaſſis ſint de Vahali quæ adfert: interim*

CAPVT XXII. 28.

Lib. 5. hiſt.

rim quæram ego, cum concedat trans Rhenum Civilem conceſſiſſe, an Rheni nomine Nabaliā, id eſt, Iſalam, intelligat? ſed hoc neutiquam concedet, quia diſerte, ut ſupra patuit, & infra dicetur, negat hîc Rheni nomine uſum Tacitum. An ergo medium Rhenum accipi velit? Nec hoc dat, quia tenuis ille: atque ita minus Civili tutus fuiſſet: Sequitur ergo Rhenum accipere eum qui ſupra Iſalam à parte Germaniæ fuerit. Quod cum ſit quid, rogo, adegerit Civilem Batavum, itemque Tutorem & Claſſicum Treviros ceteroſque duces, cum potuiſſent poſt infelicem Batavoduri, Vadæ ac reliquorum caſtrorum Romanorum opugnationem, trans proximum Iſalam fuga ſibi conſulere, ſuperiorem Rheni oram quærere? Et viciſſim illam nacti; quid movit eoſdem inferiora & extimum denuo ac Borealem hunc Rheni alveum repetere? An pons ibi, aut ejus antea apud Tacitum ullibi mentio? Et ponamus fuiſſe pontem, ergone Romanorum fuiſſe dicemus, an hoſtium? Si Romanorum: quomodo in hoſtium ſolo, id eſt, extra imperij limitem (Nam, ut antea patuit, intra Rhenum medium conſtitiſſe eum vult Cluverus) ſtraviſſe eos fluminibus pontes cuiquam perſuadeat quum reliquo Rheno niſi momentaneos fere, & militi traducendo impoſitos habuerint? aut ſi hoſtium, id eſt, Germanorū fuerit, quis eos Romanis, ſibi perpetuo imminentibus, poſuiſſe pontes veriſimile dicat? Hæc aliaque talia non tollit, imo ne tangit quidem Cluverus.

rus. Et tamen ita porrò concludere non dubitat: Ex his jam certum extraque controverſiam ſit Iſalam flumen olim Nabaliam dictum fuiſſe. *Quæ ſane ex antecedentibus vitioſe inferri quivis videt: & niſi certiora producantur manet adhuc controverſi juris Nabalia. At inquit,* Ptolemæi quoque Ceographia comprobare videtur Iſalam eſſe Nabaliam. quidpe oppidum habet (*ſunt verba Cluveri*) Navaliam Septentrionali Rheni alveo(qui eſt Iſala)adpoſitum. quod perperam imperitorum vulgus Navalia numero multitudinis, quaſi à navibus appellatum, ſtatuit. *Quibus verbis fatetur Iſalam Ptolemæo eſſe atque appellari* Rheni *alveũ: quomodo ergo* Nabalia *locum habebit? Aut quis ſuggeſſit Cluvero Ptolemæum* Navalia *unitatis, non multitudinis numero efferendum voluiſſe? adeò ut illi, qui pro navium ſtatione numero plurali accipiunt imperitorum vulgo accenſeri mereantur? Quis hic Cluveri nimis præcipitem cenſuram, ne dicam bilem non agnoſcit? Et ſimul tãtum abeſſe ut hæc Ptolemæi eum juvent, ut etiam opinionem ejus evertant? Nam demus aliquod flumen dici Nabaliam, ergo & oppidum quoque idem nomen habebit? Non quidẽ hoc, inquiet, ſed* Navalia dictum Ptolemæo oppidum, cujus cognomine flumen Nabalia Tacito, eadem dialecti ratione, qua nunc etiam **Nabel** dicunt inferiores Germani,

G ac Sa-

ac Saxones *umbilicum*, quē ceteri Germani **Nabel** vocitāt. *Ergo ab oppido flumen, nō (quod tamen ſubinde ſit) à flumine oppidum aut locum cognominatum vult; At quomodo Ptolemæum hoc latuit, qui oppidum Navalia nominaverit, flumen tamen, ut jam dictum,* Rhenum, *non* Nabaliam *appellat? Sed Tacito, inquiet,* Nabaliam *nominatam. At iterum quæro, quo id indicio demonſtretur; an ſcilic. quia* **Nabel** *inferioribus Germanis* umbilicum *notet, qui ſuperioribus eſt* **Nabel**? *Vt ita Ptolemæus Belgica, Tacitus dialecto Germanica ſit uſus. Sed hæc quænā eſt ratio? Alluſionem quidem et etymon aliquod vocabuli audio, rationem non video. Et, te ipſo, Cluvere, cenſore, meminiſt in quam ſubinde Iuniū excipias, alluſiones vocabulorum ſectantē? quam illum exagites ſine ratione probabili notationibus innitentē? Hæc & ſimilia quia in alijs ſeveriſſimè & ſæpe immeritò culpas Cluvere, in te eadem meritò, ſed ſine acerbitate, caſtigari, ſpero, inoffenſus admittes.*

Nabalia apud Tacitum, an de *Nava* flumine accipienda, diſquiſitio inſtituta.

Ibidem. 29. P*Oſtquam ſatis nunc oſtenſum videatur neq;* Nabaliam *apud Tacitum de Iſala, neque apud Ptolemæum* Navalia *de eodem, ut voluit Cluverus, intelligēda; quæri præterea poſſit, quid ergo ſuper Taciti præſertim loco ſtatuendum ſit. Diſerta enim ejus videntur verba Hiſt.* 5. **Pe**tito colloquio, ſcinditur Nabaliæ flumi-

nis

niſpons. in cujus abrupta progreſſi duces. Civilis ita cæpit, &c. *Vt, quod ſentiam, eloquar, difficile eſt ſententiam hic dicere, & maximè quia ſolum & unicum habemus Tacitũ, qui hos Civilis & Trevirorum Lingonumque motus & ab imperio defectiones poſteris enarratas reliquit. Tamen cum conſtet ultra Rhenum, qui eſt ſupra Iſalam ſeu Druſi foſſam, deploratis jam rebus, confugiſſe belli duces, veriſimile ſit, apto cum Velleda, Bructerorum regina, ceterisq; ꝼœderatis conſilio, conſtitiſſe in ea Germaniæ parte quæ Cattis ac Mattiacis proxima fuit. Cui è regione cis Rhenum Romanorum prætoria caſtra Magunciacum, Bingium & ipſi Treviri ac Medeomatrici locabantur. Hic ergo Civilẽ & Claſſicum ac Tutorem* cum centum tredecim, *ut habent Taciti verba*, Trevirorum ſenatoribus, *qui ſimul trans Rhenum fugerant, animadverſis ſuorum ad pacem propenſis animis, bellum deponere, & ut idem Tacitus ait*, prævenire ſtuiſſe *vero conſentaneum habeam. Nam & Cerealis Romanorum dux Civili jam tum veniam oſtentans non tantum agros villasque ejus, Batavos populaŕetur, intactos relinqueret, ſed Velledam præterea propinquoſque monuit fortunam belli tot cladibus adverſam oportuno erga populum Romanum merito mutare. His itaque flexi & aurem paulatim commodantes cum* Claſſico Civilis; *Tutorq; ac ceteri Trevirorum Lingonumq;, vix ambigendũ quin*

pacis colloquium ibi præſertim inſtituendum voluerint, ubi proximi & in vicino eſſent non ipſius modò Civilis fœderati & conſanguinei, ſed Trevirorum quoque & Lingonum populares propinquiq́ȝ. Quapropter haud abnuerim, ſi pontem, in cujus abrupta progreſſos ad colloquium duces memorat Tacitus, interpretemur Navæ *fluminis, quod Bingium, in ipſa ripa poſitum, prælabitur, Rhenum influens. Sanè idem Tacitus in eadē hac rebellione ejuſdem pontis jam ante meminerat, ubi inquit:* Tutor Treviris comitantibus, vitato Maguntiaco, Bingium conceſſit, fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat. *An autem indifferenter modò Navam modò Nabaliam nominaverit Tacitus, an vero librariorum, non Taciti, ſcriptura ſit Nabalia, quod ſtatuam in incerto habeo: quāvis prius in Auſonij etiam Moſella conſtanter perſcriptum ita legatur:*

Tranſieram celerem nebuloſo lumine Navam.

Sed opponi poſſit, ſi de Nava accipimus, trāſmittendum denuò Civili Rhenum fuiſſe, cujus non meminit Tacitus. Verum ſciri refert, Tacitū cum multa breviter narret, Apellis in morem, intelligenda nonnulla velle, quæ non exprimit. Sic idem, ut alia nunc mittam, cum retuliſſet Tutorem & Claſsicum, relictis ſuis finibus circa Moſellam, trajecto Rheno, in Germaniam conceſſiſſe,

tamen

tamen ſtatim, nulla tranſmiſſi viciſſim Rheni mentione, utriuſq; meminit in caſtrorum ac præſidiariorum Romanorum oppugnatione, quam circa Batavodurum, Arenacum, Vadam atq; illa loca cis Rhenum Civilis inſtituerat. Nam addit ſub fine, Civilem, pugna infeliciter tentata, agnitum, teliſque petitũ, relicto equo, tranſnatavisse; Tutorem vero & Claſsicum appulſis lintribus revectos. Sed verba ipſa apponam: Vadam Civilis, Ghrinnes Claſſicus oppugnabat. nec ſiſti poterant, interfecto fortiſſimo quoque: in quis Briganticus præfectus alæ ceciderat, quem fidum Romanis, & Civili avunculo infenſum diximus. Sed ibi Cerealis cum dilecta equitum manu ſubvenit, verſa fortuna. præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petituſque telis, relicto equo, tranſnatavit. Idem Germanis effugium. Tutorem Claſſicumq; appulſæ lintres vexêre. *Vnde in ea oppugnatione Civili adfuiſſe, quos dixi, Tutorem & Claſſicum, certò colligas, etiamſi Rhenum tranſiſſe non legas.* Hiſt. lib. 5.

Nihil hic interim decretorium in modum aſſerimus, in re præſertim obſcura & uni Tacito admodum breviter & intento veluti digito indicata; ſed tantum noſtri conjecturam & juvandi ſtudium in medium propoſitum volumus, libenterq; agnituri ſi quis alius, vel ingenio,

vel libri ſubſidio, certius aliquid invenerit conjeceritve.

Coronis ſuperiorum.

H*AEc exaraveram cum ecce Rhenani et Vertranij in Tacitum Obſervationes inſpicio, videoque in codice Budenſi Rhenanum* flabalie, *Vertranium verò in Corviniano, non* Nabalie, *ſed* flabile fluminis *liquido perſcriptum inveniſſe. Quæ ſane quantivis pretij obſervatio, præter jam dicta, peſſundet planè Cluveri* Nabaliam, *utpote lectionem non omnium codicum & dubiæ ſcripturæ. Nec id tantum, ſed & Vertranium inſuper idem quod nos conjeciſſe jam olim repperi, legendum ſcilicet*, Navæ fluminis pons. *quamvis, præter ſimilem Taciti locum à nobis quoq; prolatum, rationes non addat: Quibus additis & ponderatis, uti à nobis pro parte nunc factum, haud omnino de nihilo eam habendam conjecturam exiſtimo.*

Oſtenditur, cõfutatis Cluveri exceptionibus, etiam *Rheni* vocabulo *Iſalam* Tacito intellectum nominatumque. ubi & de Claſsibus Romanorum et navigationibus per idem flumen.

Ibidem 30. Q*Vò firmet porro ſuam de Nabalia opinionem Cluverus, Tacito nimirum Iſalam* Nabaliæ *vocabulo intellectam expreſſamque; argumenta teſtimoniaque, quibus Rheni nomine affeciſſe*

affeciſſe idem flumen Tacitus videatur, quæcunque poteſt, unum in acervum colligit, & , quantum in ſe eſt, de Iſala non accipienda , omnibus modis variiſque exceptionibus uſus , commonſtrare laborat, facile ſcilicet animadvertens, hoc poſito conceſſoque, locum commento ſuo nullum relinqui.

Sed antequam ipſum Cluverum audiamus, hoc unum præmitti debet, ſuperius indicatum nobis, nec inficiari Cluverum ; Melam & ipſum deniq; Plinium Iſalam *diſerte vocabulo* Rheni *accipere , cum* à Septentrione in lacus ſpargi eum; *& Mela ,* ad dextram primo anguſtum & ſui ſimilem , poſt ripis longe ac late recedētibus, jam non amnem, ſed lacum eſſe *dicat*, tandemque fluvium denuo emitti. *Quibus & tertio loco Ptolemæus accedit, idem aſſerens. Sed inquiet Cluverus, de Tacito quæſtionem inſtitutam. At Tacitum quis credat poſt tantos authores, Melam dico et Plinium, ſeorſim fluviorum novis vocabulis uſū, quorum nec apud veteres, nec ſequentis ævi ſcriptores uſpiam vel tenuis mentio; vel apud poſteros aut fluminis accolas ullum exſtet veſtigium? Et demus potuiſſe fortaſſe poſt ævum Melæ compertius quid intellexiſſe ſuper eo fluento Tacitum : at de Plinio, ſcriptore propemodum Tacito ſynchrono, quem & rerum Germanicarum præcipuum authorem habere ſe ac ſequi ipſemet quoq; Tacitus libenter fatetur, quis idem aſſerat?*

Sed præſtat ipſum Cluverum audiamus. Ait ergo: Tacitus licet crebras ex ſuperiore Rheni parte in lacus navigationes commemoret; tamen Iſalæ amni nomen haud unquam appoſuit, niſi hoc ipſum Nabaliæ, idque uno loco, modo citato. *Hæc Cluverus. At modo commonſtravimus ex Budenſis & Corviniani Codicum lectione nomen & ſcripturam* Nabaliæ *eo Taciti loco dubiam & lubricam eſſe; ideoque ex eo nihil demonſtrari. Deinde notanda iiſdem in verbis Cluveri inductio & alogiſtia: Nam cum dicat crebro Tacitũ ex Rheno ſuperiori in lacus navigationum meminiſſe, nec tamen Iſalæ aliud quam hoc Nabaliæ vocabulum dediſſe, fallit elencho lectorem. qui ſe prodit hiſce, quæ ſequuntur, verbis:* idque uno loco modo citato. *Nam ſi crebras in lacus navigationes commemoret, & uno tantum earũ navigationum loco Nabaliæ nomen Iſala appoſuit, jam in crebris illis & frequentibus navigationibus tantum ſemel Nabaliam nominaverit: hoc enim inde ſequatur, nec aliud quidquã. quod tamen & ipſum nec verum ſit. Nam unus ille modo citatus ex 5. Hiſtor. Taciti locus, in quo* Nabalia *perſcriptum videtur, ut diximus, non de navigatione aliqua ex Rheni ſuperiori parte in lacus agit, ſed de pacis colloquio inter Romanos & Civilem in ponte fluminis inſtituendo. Vnde jam ergo manifeſto conficitur, in crebris illis per lacus navigationibus à Tacito memoratis, concludendum*

Pag. 205. Superiori Diſcept. 29.

dendum fuiſſe, ne quidem ſemel Nabaliæ nomen Iſalæ appoſuiſſe Tacitum.

Nunc ergo res exigit, ut navigationes eas à Tacito memoratas videamus, quò liquido pateat nuſquam eum, vel per ſomnium, Nabaliæ vocabulo Iſalam, ſed Rheni nomenclaturâ, exemplo Melæ ac Pliniȳ, perpetuo indicaſſe.

Primam adducit ex 1. Annal. his verbis: Et ne bellum mole una ingrueret, Cæcinā cum quadraginta cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti per Bructeros ad flumē Amiſum mittit. Equitem Pedo præfectus finibus Friſiorum ducit. ipſe *(Germanicus)* impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit, ſimulq; pedes, eques, claſſis apud prædictum amnem (*Amiſiam*) convenire. *Hic quidem dum ait per lacus vectas legiones, ſatis indicat per Druſi foſſam, ſeu tertium Rheni alveum, claſſem in eoſdem deſcendiſſe, licet nec foſſæ Druſianæ, nec Rheni nomen exprimat. Nam diſerte, ut ſupra non ſemel citavimus, Mela Pliniuſq́; Rhenum hic dicunt in lacus ſe ſpargere: ut certum ſit nullo alio alveo in lacus provectum Cæſarem.* Annal. 1.

Alter locus eodem eſt libro, ubi reduci è Cheruſcis ejuſdem Germanici memoratur exercitus: Atque ibi Rheni nomen additum exſtat, ita nimirum: Mox reducto ad Amiſiam exercitu legiones claſſe, ut advexerat, reportat. Pars equitū, littore Oceani, petere Rhe- Annal. 1.

num juſſa. *At Cluverus Rhenum hic Iſalam intelligendum ſerio negat, deq́; ſuperiore Rheni parte, ubi Vetera & ara Vbiorum, accipiendum contendit. Verum reſpõdemus, omnino hic in genere quidem Rhenum, ſed præcipue & proprie inferiorem ſeu tertium hunc Rheni alveum, nunc Iſalam dicimus, intellexiſſe hiſtoriographum. Quod ut conſtet, ſciendum Germanicum præter claſſem, quæ mari, ut advenerat, rediit, tripartito inſuper agmine ad Rhenum terreſtri itinere quaſdam legionum reduxiſſe. Primum agmen quadraginta cohortium Cæcina ducebat, qui per ſuperiores Bructeros non ſine clade ſuorum, irruente in eum Arminio, Coloniam Agrippinam, ubi pons Rheno impoſitus erat, regreſſus eſt: Alterum agmen, ſeu equitum pars Pedoni præfecto concredita, qui littore Oceani Rhenum peteret: Tertia denique manus, ſecunda nimirum & quinta decima legio, P. Vitellio ducenda tradita, & quidem eodem, quo Pedoni, terreſtri per littus Friſiorum itinere. Vnde liquet, cum Cæcina ad Rhenum ſuperiorem, & aram Vbiorum, ubi pons, ut dixi, eum in finem Rheno impoſitus habebatur, ſuum militem reduxerit: reliquos, Vitellium puta & Pedonem, Rheni inferiorem, proximum Friſiis, amnem juſſu Germanici petiviſſe, ut ibi nimirum claſſe excepti cum ceteris ad hibernacula ipſaque caſtra veherentur. Nam*

ſtatim

ſtatim ubi de Vitellio & luctatione legionum cum æſtu Oceani narraviſſet Tacitus, addit exinde penetraviſſe eos ad amnem, quo Cæſar claſſe contenderat; atque ibi impoſitas legiones ad hiberna deinceps revectas, gratantibus Cæſari atq; exercitui reduci, qui in caſtris & præſidijs remanſerant, militibus. Ait enim: penetratumque ad amnem, quo Cæſar claſſe contenderat. impoſitæ deinde legiones, vagante fama ſubmerſas. nec fides ſalutis, antequam Cæſarem exercitumque reducem videre. *Amnis ergo eo loci is eſt, qui nunc Iſala nobis, antea Rhenus diſertè eidem dictus, iſtis verbis:* pars equitum, littore Oceani, petere Rhenum juſſa. *Nam littus Oceani intelligendum, ut innui, Friſiorum, qui, ut alibi ait Tacitus, Rheno aduſque Oceanum prætexuntur; adeò ut ipſa chorographia manu ducente, non niſi tertio huic atque inferiori, nō vero ſuperiori, quem, ut diximus, Cæcina petierat, Rheni alveo occurrere Pedo Vitelliuſque, itinere jam dicto pergentes, potuerint. Cluverus tamen reperto gloſſemate* Viſurgis, *quod incuria librariorum illis inhæret Taciti verbis:* penetratumque ad amnem (Viſurgum) *vice gloſſematis* Viſurgū, Vidrum *hic ingerit, ſed incaſſo ſimiliter, ut mox liquebit, tentamine.*

Porrò 2. Annal. ubi verba ſunt Taciti de altera Germanici in Cheruſcos expeditione: Iamque

queclaſsis advenerat, cum præmiſſo cõmeatu & diſtributis in legiones & ſocios navibus foſſam, cui Druſianæ nomen, ingreſſus, præcatuſque Druſum patrem ut ſe eadem auſum libens placatuſque exemplo ac memoria conſiliorum atque operum juvaret, lacus inde & Oceanum uſque ad Amiſiam flumen ſecunda navigatione pervehitur. *Ait Cluverus, Druſianæ quidem foſſæ & lacuum navigationem memorat autor, nec tamen uſpiam Rheni nomen in Iſala. At meminiſſe Cluverus præcedentium debuerat; quod Tacitus, antequam claſsis (legiones in Germaniam & Cheruſcos tranſmiſsura) adveniſſet, commemoret inſulam Batavorum, in quam cõveniret, prædictam, ob faciles appulſus, accipiendiſque copijs & tranſmittendum ad bellum oportunam; adijciens ſimul rationem quamobrem tranſmittendum ad bellum ea præcipuè inſula oportuna haberetur, quod nimirum ibi, apud principium agri Batavi, in duos amnes Rhenus divideretur, quorum alter in Galliam, alter ſervans nomen & violentiam curſus obvio & facili in Oceanum Amiſiamque & ipſas denique in gentes Germaniæ deſcenſu duceret. Sed ipſa verba ponemus* : Inſula Batavorum in quam conveniret prædicta, ob faciles appulſus, accipiendiſque copijs & tranſmittendum ad bellum oportuna: Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas

Annal. 2.

inſulas

inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur, ſervatque nomen & violentiam curſus, quâ Germaniam prævehitur, donec Oceano miſceatur. *Hactenus Tacitus. Nec latent me exceptiunculæ, quas adverſus hunc locum alibi adducit Cluverus; Quæ & ipſæ cum jã ante ad plenum nobis confutatæ ſint, repetere hic ſupervacaneum putamus.*

Sequitur deinde ex quarto Annalium, ubi Friſii caſtellum Romanorum Flevum obſediſſe narrantur, hunc in modum: Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniæ proprætori cognitum, vexilla legionum è ſuperiori provincia peditumque & equitum auxiliarium delectos accivit, ac ſimul utrumque exercitum Rheno devectum, Friſijs intulit. *Quibus ſubinfert Cluverus, hic quoque Rheni nomen, non Druſianæ foſſæ, nec Iſalæ, quãvis illac claſſis meaverit, ſed ſuperiori parti, quæ ab hibernis ad divortium uſque protenditur, tributum. At quomodo id probaverit Cluverus, ſi nimirum, ut ipſemet fateri cogitur, per Iſalam claſſis meaverit, quo introduceretur exercitus Friſiis, tantum Rheni vocabulum aduſque divortia accipiendum? Quis enim veriſimile dicat, cum ad Vetera eſſent L. Aproniј hiberna, id tantum ſpatij, quod eſt intra eadem Vetera, nunc* **Xanthen** *putant, & proximã Rheni divergia, his verbis:* Rheno devectũ Friſijs intu- Annal.4.

intulit, *intelligi voluiſſe Tacitum? Et hoc ſi eſſet, nonne & ſtatim circa divortia exſcenſionem factam & Friſiis illatum militem intelligere deberemus? At negat hoc hiſtoriæ & chorographiæ ratio, & ipſe Cluverus, qui continuo deſcenſu per Iſalam ad ipſum caſtellum delatos auxiliares conſitetur. Quapropter quid obſtet non video cur Rheni vocabulo etiam hic Iſalam includi neget, præſertim cum non è ſuperiori Rheno devectum, ſed inde, id eſt, è provincia ſuperiori accitum militem L. Apronius, qui, ut indicatum, ad Vetera conſtiterat, ac navibus demum ibi, circa ipſa propemodum divortia, impoſitum utrumque exercitum Rhenoque delatum Friſiis intulerit. Verba enim ſuperius citata diſerte ſic habet:* Vexilla legionum è ſuperiori provincia peditumque & equitum auxiliarium dilectos *(L. Apronius)* accivit, ac ſimul utrumque exercitum Rheno devectum Friſijs intulit. *Vbi illud præſertim,* accivit, *& quæ ſequuntur,* ac ſimul utrumque exercitum Rheno devectum, &c. *manifeſto, quod innui, loquuntur, primo ſcilicet accita vexilla & auxiliarium delectos, atque inde, cum id terrâ haud commodè exinde potuiſſet, vectionem prope Vetera, id eſt, paulum ſupra ipſa fere Rheni divortia, verſus inferiora inchoatam continuatamq; aduſq; Caſtellum. Vnde ſequitur Cluveri ratiocinationem, qui haud ultra Rheni divortia Rhenum accipiendum hîc vult, evanidam omnino &*

no & nullam eſſe. Quin & ipſe Cluverus Cluvero opponi hic poſſit, cum, oblitus ſui, pag. 217. iterum navigationis hujus mentionem injiciens ait Apronium Rheno ad lacus uſq́, atq́ inde ad Flevum devectum. verba enim ſunt: L. Apronius inferioris Germaniæ proprætor, cujus hiberna erant ad Vetera, naves Rheno, deinde per lacum, qui vulgo nunc Zuyder Zee eſt, & Flevum alveum devectas, ad caſtellum Flevum &c. adpulit: *Nam ex ſententia, quam tutatur, nonne dicere debuiſſet,* naves Rheno atque inde Nabalia & tandem per lacus &c. *non,* Rheno, deinde per lacus?

Eſt & alius locus, citatus etiam Cluvero, undecimo Annalium; ubi, inter alia, hæc leguntur: Corbulo triremes alveo Rheni, ceteras navium ut quæque habiles, per æſtuaria & foſſas adegit, lintribuſque hoſtium depreſſis, Gannaſcum exturbavit. *Hic Cluverus* alveum Rheni *de medio Rheno, qui Lugdunum Batavorum defertur, interpretandum nõ dubitat; ſed cum æſtuaria ibi nec foſſas, quarum hic meminit hiſtoriographus, ullas videat, ad Zelandos ſe transfert, & æſtuaria hæc foſſasq́ eſſe eas ait, quæ Zelandiam ſecant, ut ita duobus occidentalibus Rheni alveis, id eſt, ipſo Rheno Lugdunenſi & Vahali adegerit claſſem Corbulo. Verũ confutat Cluverum inſpecta accuratius verba Taciti; qui non alveorum, ſed alvei unius mentionem*

onem facit; ne dicam ad æſtuaria Zelandiæ haud pertinere Vahalim. Nam quod addit, ſi Iſalam intelligi voluiſſet, lacuum quoque meminiſſet, ut ſolet: *ſemper verum non eſt, nec ita ſolet perpetuo Tacitus, ut patet vel ex 4. Annal. Vbi cum retuliſſet Apronium per Rhenum Friſiis exercitum intuliſſe ſolutumq́ per eum Flevi caſtelli obſidium, continuo adjicit:* Igitur proxima æſtuaria aggeribus & pontibus, traducendo graviori agmini firmat, æſtuaria *tantum non* lacus *nominans. Adeo ut nihil ſit certius quam illa ſuperius de Corbulone memorata de Flevi æſtuariis, & proximo fluento, Iſala, accipienda, Rheni alveo diſerte illis verbis indicato, quemadmodum & ante, ubi hūc locum propius tetigimus, copioſius eſt annotatū.*

Ad cap. 2. Diſcep. 5.

Vltimo loco adducitur, quod exſtat Annal. 13. Ceterum continuo exercituum otio fama inceſſit *(apud Germanos)* ereptum jus legatis ducendi in hoſtem. Eoque Friſii juventutem ſaltibus aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovere ripæ, agroſque vacuos & militum uſui ſepoſitos inſedere. *Hos agros eo fuiſſe tractu, quo nūc comitatus Zutphaniæ non inficiatur Cluverus: ideoque, & Iſalæ & Rheni ripæ Friſios admoviſſe ſuos fatetur, nec tamen Rheni vocabulum addidiſſe Tacitum, quamvis* lacus *memoraverit. At quid hoc ad cauſam? cum alibi ut jam monſtravimus, addiderit, Rhenum diſerte nominans.*

Fuffecit

Suffecit itaq; κατ' ἐξοχὴν ripam, *non* Rhenū, *hic dixiſſe, ut ſolet & aliàs de celebratiſsimo amne verba faciens. Sic & Mattiacos* in ſua ripa *cum* agere *dicit*, *quam niſi Rheni intelligit? Quapropter* per lacus admovere ripæ *cum hic dicatur*, *haud ulterius quam ad* Iſalam *traducendum*, *quia eum*, *ut ante oſtendimus, ſub* Rheni *nomine intelligens Plinius ait* in lacus ſpargi. *Et hic Tacitum idem reſpicere manifeſtum eſt, quia jam ante*, *& verſibus proximè præcedentibus, de Rheno agat*; *ut ita plane idem ei ſit*, per lacus admovere ripæ, *ac ſi dixiſſet*, per lacus admovere Rheno. *Quod ut magis conſtet, integrum locum adſcribam, cum præter id etiam huc ſpectet, ut ſtatim oſtendam. Ait itaq;* Paulinus Pompeius, L. Vetus eâ tēpeſtate exercitui *(Galliæ Belgicæ)* præerant. Annal. 13. Ne tamen ſegnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres & ſexaginta annos à Druſo aggerem coercendo Rheno, abſolvit: Vetus, Moſellam atque Ararim, facta inter utrumque foſſa, connectere parabat, ut copiæ per mare, dein Rhodano & Arare ſubvectæ, per eam foſſam, mox fluvio Moſella, in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, ſublatiſque itinerum difficultatibus, navigabilia inter ſe occidentis ſeptentrioniſque littora fierent. Invidit operi Ælius Græcilis Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones

Digitized by Google

giones alienæ provinciæ inferret, ſtudiaque Galliarum affectaret. formidoloſum id imperatori dictitans; quo plerumque prohibentur conatus honeſti. *Atq; hiſce jam continuo ſubnectitur*; Ceterum continuo exercituum otio fama inceſſit, ereptum jus legatis ducendi in hoſtem. eoq; Friſij juventutem ſaltibus aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovere ripæ, &c. Ripa *itaq;, eſt* Rhenus, *nunc* Iſala; *&* lacus *eidem proximi*, *in quos* (*ut ex Plinio modò dictum, inq; Iſala hodieq; liquet*) *idem Rhenus ſive Iſala effunditur. Et denique ex verbis jam citatis, ubi de L. Veteri, hoc obiter addi ſuperioribus poteſt*, *quod & ibi Tacitus Rhenum continuo tractu ad Oceanum uſque ſeptentrionalem, quamvis lacus non nominentur, deducat, cũ inquit:* Vetus Moſellam atque Ararim, facta inter utrumque foſſa, connectere parabat, ut copiæ per mare, dein Rhodano & Arare ſubvectæ, per eam foſſam mox fluvio Moſella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent. *Nam Oceanum, & ductũ hunc alvei Borealem intelligi, liquebit ex proximè ibidem ſubſequentibus, quæ ita habent:* ſublatiſque itinerum difficultatibus, naviabilia inter ſe occidentis & ſeptentrionis littora fierent. *Qui & idem Taciti locus conferri debet cum eo, quem & modò, & ſupra etiã citavimus in bifida Rheni diviſione, ubi ait:*

Rhenus

Rhenus uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur, ſervatque nomen & violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec Oceano miſceatnr. *Nam & ibi, omiſſa ſimiliter lacuum mentione, cum Rhenum Germaniam, ut & ante monuimus, prævehi & Oceano miſceri faciat, Borealem Oceanum & tertium hunc alveum intelligere certum eſto.* 2. Annal.

Atque ex hiſce jam locis, ac teſtimonijs hunc in modum poſitis, liquido ſatis patere exiſtimo eundem Tacitum, cum utraſque Friſiorum nationes, majores minoreſque, uſque ad Oceanum Rheno prætexi *dicat*, ambireque inſuper lacus Romanis claſſibus navigatos, *haud alios, quam nunc indicavimus,* lacus, *nec* Rhenum *etiam, aut* Oceanum *alium velle intelligi. Quod animadvertens Cluverus, ut ſibi adverſum, de medio ſimiliter Rheno eum quoque Taciti locum & verbum* prætexi *accipiens* ἄτοπον *atque alogon haud unum incurrit. Sed iſta ex antecedentibus nunc repetere atque iterare hujus loci haud fuerit. Quapropter oſtendiſſe in præſentiarum ſatis ſit,* οὐδ' ὄναρ, *& ne per ſomnium quidem, quomodo indicavimus, in omnibus hiſce locis & navigationibus Druſi foſſam atque Iſſalam Nabaliæ nomine affeciſſe Tacitum, ſed aut Rheni amnem, aut Rhenū, aut Rheni alveum ripamque perpetuo nuncupaſ-* Lib. de Morib. Germ.

Digitized by Google

ſe, memorem nimirum ubique verborum, quibus in amnis diviſione ſervare *eum* nomen *& violentiam curſus à parte Germaniæ ſemel profeſſus fuerat.*

Auctarium.

H*Oc auctarium ut addam, ſuadent, quæ deinde ſequuntur, Cluveri hæc verba:* Certè quamvis in univerſum tres Rheni dicerentur alvei, tamen ſingulos ubi citare voluerunt antiqui Scriptores ſuis ipſorũ nominibus appellarunt: *Quærere enim hîc libet, quo, præter Rheni, nomine Iſalam appellavit Plinius, cum ait*, à ſeptentrione in lacus ſe Rhenum ſpargere? *quo etiam Mela? quo Ptolemæus niſi, ut dixi, & ſupra monſtravimus, Rheni vocabulo? Sed pergit Cluverus:* Sic hodie etiam hic Iſala dicitur, ille Vahalis, medius autem Rhenus, quod probè obſervatum Tacito videmus. *Vbi de prioribus illis verbis*, ſic hodie etiam hic Iſala dicitur, ille Vahalis, medius autem Rhenus, *ut nihil nunc dicam; at ſequens illud:* quod probè obſervatum Tacito videmus, *quomodo hic locum habet? aut ubi Iſalæ meminit Tacitus, aut alio quàm Rheni nomine inſignivit? Nam illud* Nabaliæ *fulcrum, quo hucuſque eſt niſus Cluverus, quàm ſit nullum nihilq; ad Iſalam pertinens ſatis jam ante oſtenſum puto. Quapropter quod ſequitur:* Ac ſane fieri ſic ne-

ceſſario

Digitized by Google

ceſſario oportebat, ne ſi ſub uno Rheni nomine omnes promiſcue ſine ulla diſtinctione efferrentur, animus confunderetur lectoris, ambigentis quemnam ex tribus intelligeret. *Liberabo Cluverum hac ſollicitudine; Et ne aliunde teſtimonia citem, ipſo Tacito conſiciam id commodè veteres potuiſſe, ac perfeciſſe etiam Rheni ſolius nomenclatura, cognomentis poſthabitis. Nam Tacitus cum ait,* per lacus admoviſſe Friſios imbellem ætatem ripæ, *nonne* lacus *vocabulum, ſatis innuit, de ripa Rheni, qua Iſala nunc dicitur, in lacus ſe effundentis ibi agi? Sic idem Corbulonem memorans triremes alveo Rheni, idque per æſtuaria & foſſas adegiſſe, nonne & ibi rerum ipſa circumſtantia, quem Rheni alveum intelligi velit demonſtrat? Et denique 5. hiſtor. cum æquoris ſpatium navali pugnæ electũ referat,* ubi Moſæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit, *ecquis & hic, quamvis Rhenum, omiſſo Vahalis cognomento, ſimpliciter nominet, Vahalim tamen, ob additum Moſæ nomen, accipiendum ambigat?*

Poſtremo quod addit, non ex Tacito tantum, verum alijs etiam authoribus liquere, eos medium alveum intelligentes nudo Rheni vocabulo uſos; *de Tacito, quomodo & ſupra innuiſſe nos ſcio, nuſquã adhuc demõſtratũ, ei ſeorſim & ſolũ vel nominatũ illum medium alveũ, poſt Druſi præſertim ductã foſſam. Nã Taciti locũ*

4. hiſt. ubi inſulam Batavorum deſcribens ait, Oceanum à fronte, Rhenum amnem tergum & latera ejus circumluere, *aſpectu*
Pag. 54. 93. *Cattorum, cum primum inſulam occuparent, accipiendum ipſe Cluverus interpretatur. ut ita haud abs re cum Iunio collegiſſe videmur, Taciti tempore, medium alveum habitum rivi loco, præcipuumq́; nominis honorem in Druſi gratiam & rerum gerendarum oportunitatem Iſalæ trãſcriptum obtinuiſſe. Quod ergo ad alios authores attinet, quorum tres ad teſtimonium vocat, Suetonium, Plinium & Florum, quis Cluvero locis, quæ producit, medium illis Rhenum intellectum dixit? Sane Florus cum* per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius caſtella direxiſſe Druſum *memoret, quis horum caſtellorum partem, quæ infra divortia amnis fuerit, ad ſolum medium Rhenum reſtringet, niſi qui ignoret aut diſſimulet, Druſum per tertium Rheni alveum, foſſâ factâ, ad Cheruſcos & Cattos bellum tranſtuliſſe, prolatoq́; imperij termino in ipſis Flevi æſtuarijs hiberna caſtellaq́; habuiſſe? Atq́; inde Plinium aliosq́; veterum imperij, ab ea parte, Galliæq́; terminum eo loci, non ad medium Rhenum, ut ſupra oſtenſum eſt, conſtituiſſe?*

An

An *Sala* in verbis Strabonis lib. 7. de *Sala*, qui Albim influit, an vero de *Iſala* ſit accipiendus.

I*Am ad epiphonema Capitis veniamus, quod ita auſpicatur*; Atque de Nabalia ſive Iſala flumine ſatis dictum ni novam moveret diſputationem gravis quorundam error, ſilẽtio minime tranſmittẽdus. *Strabo* lib. 7. Germaniam deſcribens: *Eſt & Sala amnis, inter quem & Rhenum, bellum felici ſucceſſu gerens obijt Druſus Germanicus*. Hunc Salam illi Iſalam eſſe volunt: idque verum atq; antiquum fluminis nomen. Nam Salam flumen, quod vulgari hodie vocabulo accolis *de Sale* in Albim incidit, longius à Rheno diſtare arguunt, quàm quod mẽti Geographi reſpondere queat. Verum iſti jam iterum culpandi, quod uni authori haud ſatis intellecto, temere adquieſcentes, reliquos inſpicere negligant. *Ex quibus liquet velle Cluverum*, Salam *Straboni non Iſalam, ſed Germaniæ interioris, qui Albim influit, Salam intellectum; idq; ex alijs authoribus cum Strabone collatis poſſe demonſtrari. Quos autem adducit? Dionem Caſſium in hac verba loquentem*: In Cattorum fines ingreſſus obuia quæque non ſine magno labore ſubigendo congreſſuſq; haud incruenta victoria ſuperando ad Suevos uſque pervenit. Inde in Cheruſcorum fi- Ibidem. 31. Lib. 55.

nes converſo itinere, Viſurgim trāſgreſſus, omnia populando ad Albim uſque perrexit. Qui ex Vindelicis montib. profluens in Oceanum ſeptentrionalem magnus admodum factus effluit. Hunc quū fruſtra conatus eſſet tranſire, trophæis excitatis receſſit: *At hinc diſcitur Druſum poſtquam in terram exſcenſionem feciſſet (nam, ut conſtat, claſſe Amiſiam petierat) haud ultra Cattorum fines progreſſum, cis nimirum Viſurgim prima adhuc excurſione conſtitiſſe: atq́ inde ad inferiora amnis converſum, Viſurgim tranſiſſe, rectaq́ Albim populando petiſſe, ſed fruſtra conatum tranſire, fixis trophæis, receſſiſſe. Adeò ut attentius ſi hæc inſpiciantur ad Salam interioris Germaniæ haud ducant, rectiuſque judicare videantur, qui propiorem Rheno Salam ſtatuant. Nec illud modò, verum & hoc Dionis verba Straboni commodant, ut jam intelligatur Druſum non belligerantem & res adhuc gerentē, quod verba Strabonis præferre videntur, obiiſſe, ſed victoriâ partâ, & cum jam ab Albi verſus hiberna receſſiſſet. Nam & addit ſtatim:* Cōtinuo retro ire cæpit, & in itinere, priuſquam Rhenum attingeret, morbo deceſſit. *Quàm autem Rheno propinquus fuerit, antequam animam efflarit, ex eodem Dione cognoſcitur, ubi memorat Auguſtum, qui haud ita procul, in Lugdunenſi ſcilicet Gallia, aberat, ad famam ægrotantis celeriter Tiberium miſiſſe,*

Dio codē lib. 55.

qui

qui animam adhuc trahentem fratrem repererit, corpusq́; mox defuncti Romam deferri curarit; portantibus id principio ad hiberna centurionibus ac militum tribunis, inde ſingularum in itinere urbium primoribus. Quapropter ſi Iſalã antiquo & ſuo vocabulo extuliſſe Strabonem dicamus, non inferior fluvij pars, ubi Druſi foſſa; at ſuperior, quæ ab alveo Lupiæ amnis haud remota fluit, capienda. Atque ita recte explicaſſe Strabonem dicendi, qui Viſurgim, Amiſiam, Lupiam & Salam inter Germaniæ minora juncta que flumina habuiſſe eum prodiderunt, præſertim cum ipſe Strabo, enarratis ad Albim ſuperiorem Semnonibus, Hermunduris alijſque Germaniæ majoribus populis, hæc deinceps addat: Aliæ minores Germaniæ gentes ſunt Cheruſci, Catti, Gambrivij, Cattuarij; *Ad Oceanum autem* Sicambri, Chaubi, Bructeri, Cimbri, Chauci, &c. *Quibus continuo Viſurgim, Amiſiam, Lupiam Salamque flumina, atque illa de Druſi in eoſdem populos bello, atque obitu hunc in modum ſubjungit:* In eandem cum Amiſia partem feruntur Viſurgis & Lupias, qui per Bructeros minores fluit, à Rheno diſtans 100. ſtadijs. Eſt & Sala fluvius, inter quem & Rhenum, bellum felici ſucceſſu gerens, obijt Druſus Germanicus. *Hactenus Strabo. Nec abijſſe multum ab hac ſententia atque interpretatione jam olim videtur Althamerus doctiſſimusque Had. Iu-*

nius. Et noſtro ſeculo clariſſimum doctorumque doctiſſimum Iſacum Caſaubonum, qui quaſi genios Græcorum authorum hodie poſſidet, eodem quoq́ accedere vel inde colligere eſt, quod Salam hunc Strabonis eodem cum Viſurgi, Amiſia, Lupia itemque Dionis Aliſone, tractu ex mente Strabonis definiat.

In Animad. ad Strab.

Iam quod addit: En Strabo inter Salam &Rhenum bellum gerentem obijſſe tradit. Dio autem hac expeditione Chattos eum atque Cheruſcos ſubegiſſe narrat. Horum igitur populorũ ſedes ubi quæſieris? inter Iſalam & Rhenum, in ea quæ Velavia Gelriæ pars dicitur? An vero inter Rhenum & flumen, quod hodie vulgari nomine *Sale* in Albim effunditur? omnino hic arbitror. *Hucuſque Cluverus. Verum ad prius quod attinet, oſtenſum jam eſt non gerentem etiamnum bellum, ſed ad mentem Dionis capiendum Strabonem, re ſcilicet feliciter jam geſta, Rhenum inter & Salam obijſſe. Nam alias ſi res apud Cattos Cheruſcoſque ſolum geſtas ſpectemus, nonne dicendum fuiſſet inter Rhenum & Albim? Deinde quod quærit an inter Rhenum & Iſalam, in eâ, quæ nunc Velavia Gelriæ pars dicitur, Cheruſcorum & Cattorum ſedes quærendæ; nugatorium & inter lædorias habendum, cum nemo, quod quidem mihi cõſtet, verba Strabonis eo traxerit, aut de inferiori unquam Iſala interpretatus ſit. Nec denique inter*

Salam ſuum & Rhenum hos collocat populos Strabo; ſed innuit tantum obiter poſt felicem prœliorum eventum, &, ut Dio habet, ad ſuos jam regredientem, inter hæc flumina, Rhenũ dico & Salam, ſupremum diem clauſiſſe Druſum.

Cum ergo concludat Salam hic accipiendum, qui in Albim effunditur, eſſeque idem flumen, quod Tacitus in Hermunduris locet; Ex ſuperioribus patere jam puto, ultra Chattos & Cheruſcos haud progreſſum Druſum; ideoque ad Hermunduros, quorum, ut diximus, in majoribus Germaniæ populis, non autem in hac minorum gentium claſſe, meminit Strabo, haud referendum videri. Et poſtremo, quod omittendum haud eſt, non ad Albim, quò Sala influit, ſuperiorem, ſed inferiorem, progreſſum eundem Druſum ex Dionis jam ante citatis verbis liquet. Nam poſt quam dixiſſet: Inde in Cheruſcorum fines converſo itinere, Viſurgim tranſgreſſus omnia populando ad Albim uſque perrexit: *Addit inde continuè:* Qui *(ſcilicet Albis)* ex Vindelicis montibus profluens in Oceanum ſeptentrionalem magnus admodum factus effluit: hunc quum fruſtra conatus eſſet tranſire, trophæis excitatis receſſit: *quaſi dicat Albim, ea parte, verſus Oceanum, qua adeò magnus tumidusq́; fluit, tranſiri à Druſo nequiiſſe.*

Atque ita ſarta adhuc tectaque eſto doctiſſimorum virorum ſententia Salam *in verbis*

Strabo

Strabonis ad minorum Germaniæ gentium, ut ipſum loqui Strabonem memoravimus, flumen referentium: Quod exinde, lapſu ſeculorum, per adjectitiam fortaſſe literam I. Iſala *appellitari accolis cœptum hodieque vulgo obtinet. Sane prius fuiſſe fluenti vetus & primigenium vocabulum, etiamſi haud favere nobis Strabonis locus probaretur, clamitare quaſi totus ille fluminis tractus videatur, ripæ præſertim inferiori proximus, hodieque* Sallandiæ *nomen retinēs.* Sal-lādia *enim, ſi interpretemur, nihil ſit aliud quam* Salæ *fluminis, cui proximè adjacet,* tellus *ſeu territorium. Cui accedit, in crepidine quoq; fluminis viculum etiamnum collocari,* Sallic *nomine. Sed, de hoc cum alibi pluribus egerimus, hæc tetigiſſe hoc loco ſatis ſit.*

Friſici littoris an olim cujuſmodi hodie facies eædemque inſulæ fuerint: deque *Caſtello Flevo* additum nonnihil.

CAP. XXIII. & XXIV. 32. S*Equentibus Capitibus 23. & 24. de Flevo varia adferuntur. Præter cetera, vult eundem planè fuiſſe antiquitus, id eſt, imperante Tiberio, aut his in oris res Druſo gerente, Friſici littoris faciem eaſdemq; inſulas, quæ hodieq; conſpiciuntur: Nec id tantum, ſed & lacus eoſdem exſtitiſſe, Tacitoq; intellectos, qui nunc Hollandiam ſparſim inundant, variiſque nominibus nuncupantur, ut ſunt,* De Waert/ de Schermer/

..ntur, ut ſ..

mer/de Bemſter/de Wormer/ de Pur-mer/de Wijckmeer/ de Ye / Harlemer meer/Braſmeer/Utermeer/ & *ſi qui alij minores.*

Verum quod ad poſterius, demonſtravimus ſupra Diſceptat. 24. & 25. quoſnam hic Plinius & Tacitus olim lacus aſpexerint intellexerintq́; Oſtendimuſq́; certis chronologorum allatis teſtimonijs, interiora maria & ſinum illum Auſtrinum, quà præſertim introrſus vergit, poſt ævum Romanorum maxima ſui parte enatum, gentiumq́; quarum nunc ſolum & loca quærimus, ſedem pro parte fuiſſe.

Iam ad prius, id eſt, Friſiorum littus quod attinet, ſi & hic ire per annales & acta antiqua libeat recolligere, quam alia multa & immutata labentibus ſeculis deprehendamus! Nam primo, ubi locorum hodie inveniendus ille fluvius Burdo, quem Aimonius in Friſiis collocat, cum cæſum ibi à Martello Rabodum Friſiorum regem memoret? Adeo ut haud obſcura conjectura hariolatus ſit nobiliſſimus vir Ianus Douza Nordvici olim dominus, ejus fluenti ſupereſſe nunc tantum, abſumpta continente, veſtigium aliquod aut ſaltem tenues nominis reliquias in illo gurgitis alveo, qui Amelandiæ & Schellingiæ inſulas interjectus vocabulo Boerdiep *pinacibus hydrographicis & navigantibus hodieque eſt cognitus. Cui accedit quod Vieringa inſula, quam nunc longo trium milliarium intervallo*

2. Annal. Holland.

vallo à Theſſalia mare dividit ante annos quadringentos, & quod excurrit, eidem Teſſaliæ cõtigua fuerit, ut refert certoque certius affirmat, Had. Iunius, intermedijs à mari abſorptis interea & adeſis funditus. Et ut ad antiqua illa ſecula veniamus, ubi nunc Flevum, quod Tacitus caſtellum, Mela inſulam vocaſſe videtur introrſus in ipſo Flevi lacu collocatum? cum inquit: Rhenus ad dextram primum anguſtus & ſui ſimilis, poſt ripis longe lateque recedentibus, jam non amnis ſed ingẽs lacus apparet, ubi campos implevit Flevo dicitur, ejuſdem nominis inſulam complexus, fit iterum arctior iterumque fluvius emittitur. *Nam ibi præterquam quod Iſalam, ut & ſupra oſtendimus, Rhenum nominat, hoc inſuper ait, Flevum, aut, ut ipſe appellat, Flevonem, poſtquam inſulam ſibi cognominem conſtituiſſet, non in Oceanum ſtatim egreſſum; ſed arctiorem poſt factum, fluvijque in modum in Oceanum tum demum, compreſſo, intra ſcilicet Schillingam & Flevum hodieque ſuperſtitem, alveo emiſſum.*

Hujus Flevi quod & alibi nobis notatum, hodieque ſupereſſe veſtigia exiſtimo in vado ſeu æſtuario, quod pinaces appellant, t'oudt Vlie/ *atque ibi caſtellum, quod dixi, Tacito nominatũ, ſtetiſſe. quamvis Cluverus ad extimum & hodieque ſuperſtitem Flevum referat. Vbi tamen ad compeſcendos, cum tranſrhenanos, tum ceteros in*

ros in inſulis Rheni Friſios minus oportunum mi-nuſque uſui eſſe potuiſſe nobis videatur, ut pote in ipſo vaſti Oceani littore collocatum ſemotum-que. Sed ipſa Taciti verba advocanda ſunt: O-lennius, *inquit*, infenſos Friſios fuga prævenit, receptus caſtello *(è continenti ſcilicet)* cui nomen Flevum & haud ſpernēda illic civium ſociorumque manus littora Oceani præſidebat. *Quo loci licet littora nominentur, de veteri nihilominus Flevo interius nonnihil verſus continentem reducto, ſed littori tamen quam proximo, intelligi quam cōmodiſsime poſſe, quod obſtet non video: præſertim cum non unum hoc, ſed & plura ibidem caſtella, paucis interjectis, nominet Tacitus, incenſa à præfectis cohortium Romanarum, poſtquam eorum excidijs juncti Caninefatibus imminerēt Friſii, duce Brinione. Si qui tamen diverſum ſentire malunt, illis libenter ſuum permitto. Contendere enim & digladiari ſuper ejuſmodi, quæ expreſsis authorum verbis haud liquent, animus nunquam fuit nec erit.* Lib.4. Annal.

Vidrus pro *Viſurgi* apud Tacitum 2. Annal. nequaquam legendum. *Amnis* pro *Rheno* ἁπλῶς Tacito.

HOc Capite, *inter alia, Cluverus de Vidro ſeriam & operoſam diatribam reſumit, quo* CAP. XXV.

nimirum 33.

nimirum evincat , quod ſuperius injecerat, in Taciti illis verbis: penetratumque ad amnẽ Viſurgim, *legendum*, ad amnem Vidrum: *non audiens ſcilicet eos, qui (quod & nos jam ante per occaſionẽ innuimus)* Viſurgim *ibi prorſus loco non ſuo legi, eſſeque gloſſemation; & τὸ* amnem *ἁπλῶς, de* Rheno *ſeu Iſala, quo ante nimirum Germanicus claſſe contendere ſe indicaverat, eſſe accipiendum. Itaque Cluverus ad iſta Taciti*: lux reddidit terram: penetratumq; ad amnem Viſurgim, quo Cæſar claſſe contenderat: impoſitæ deinde legiones, vagante fama ſubmerſas; nec fides ſalutis antequam Cæſarem exercitumque reducem videre, *primò monet Cl. V. Iuſto Lipſio jã olim notatum τὸ* Viſurgim *ei loco & narrationi omnino non convenire, cum non ad Viſurgim, ſed, relicto jam Viſurgi & Amiſia, ad Rhenum reditum moliretur Germanicus: ideoque ſuggeſtione magni cujuſdam viri , qui* Viſurgim *gloſſemation cenſuerat, reſcribere, quem dixi, Lipſium,* penetratumque ad amnem, quo Cæſar claſſe contenderat:

Poſt deinde Lipſium magnũq; illum virum ait idem quoque ſtatuiſſe Ioſiam Mercerum.

Quibus relatis, & ipſis quoque doctorum illorum virorum verbis prolixe poſitis , tandem hæc addit: Sic tres iſti : Ego vero nec Mercero fateor delendum τὸ *Viſurgim*, neque magno (quiſquis ſit aut fuerit) illi viro aſſen-

aſſentior; corrigendam autem mendoſã corruptamque vocem *Viſurgim* in *Vidrum* (cui propius accedit ſcriptura mei Codicis *Viſurgum*) quàm maximè adſevero. *Quo poſito atque adſeverato, nonne jam Hercule major Cluverus? Nam nec Hercules adverſus duos; ille ne trium quidem rationem habet. Sed addit porrò:* Vis rationem expediam? obſequar libens. Germanicus poſtquam partem equitatus littore Oceani Rhenum petere juſſerat; ipſe claſſe ab Amiſia profectus Rhenum repetere inſtituit, per vadoſum mare & lacus. *Quæ etiamnum bene. Deinde ait:* Quum autem metueret ne idẽ ſibi eveniret, quod quondam Druſo patri qui Oceani defluxu in ſicco deſtituebatur, duas legiones itinere terreſtri P. Vitellio ducendas tradidit ſcilicet eadem via, qua ante equitatus partem ire mandaverat, littore Oceani: ne ſi mediterranea tranſiret à Friſijs læderetur. *tandem concludit:* Vitellius igitur littore Oceani profectus poſt multas ærumnas exantlatas damnaque accepta, tandem ad Vidrũ flumen penetravit, quò Germanicus legiones ducere juſſerat. *Quid ais Cluvere? Germanicuſne ad Vidrum proficiſci legiones monuerat? Et ipſemet eodem claſſe cõtendit? Quid? nonne manifeſto pugnantia hæc ijs, quæ paulo jã ante, & rectè, ex Tacito recitaveras, Germanicũ*

I nempe

nempe partem equitatus littore Oceani Rhenum petere *juſsiſſe; & ipſum claſſe ab Amiſia profectum ſimiliter Rhenum repetere inſtituiſſe, eodem terrâ præmiſſis duabus legionibus P. Vitellio ducendis, eâdem ſcilicet via, qua equites ire præceperat. Audiſne Cluvere* Rhenũ *perpetuo*, Vidrum *nuſquam; ad Rhenum, inquam, tuâ ipſius confeſſione, non Vidrum, contendiſſe Germanicum? quomodo itaque hæc clauſula tua*, tandem ad Vidrum flumen penetravit, quo Germanicus legiones ducere juſſerat, *locum habet? aut quo ſpectat, niſi evertendis à te ipſo jam prius allatis? Quæ autem addis*: Quòque ipſe Cæſar claſſe contenderat, milites, qui Vidrum, quum pōs nullus eſſet, tranſire nequibant, in naves excepturus; atque Rheno ſubvecturus in caſtra. *Hæc, inquam, Vidro nequaquam, ſed Iſalæ, quem, ut ante monſtravimus, modo Rheni, modo amnis vocabulo ſimpliciter & ἁπλῶς paſſim afficit Tacitus, optime reſpondent. Nam Vidrum non flumen, ſed fluviolum, quis credat duas inſtructiſsimas legiones & partem equitatus, in omnem eventum & occaſionem ad manus & in promptu non habuiſſe, aut ex tempore, quibus tranſiret, aptare ſibi nequiſſe; ut opus ſcilicet foret illis excipiendis claſſem totam eò flectere? Credat Iudæus Apella, non ego.*

Conclu-

Concludimus itaque τὸ Viſurgim, *exſcriptorum imperitia, & quia ſæpiuſcule in hac hiſtoria & expeditionibus Germanici occurrat, ut gloſſulam, ſubrepſiſſe, atque omnino expungi ac legi debere, ex ſententia etiam trium illorum doctiſſimorum, quos dixi, virorum:* penetratumque ad amnem, quo Cæſar claſſe contenderat: Ad amnem *ſcilicet Rhenum, jam ſæpius ante nominatum atque indicatum; Rhenum, inquam, quem ſuo & vernaculo nomine nunc Iſalam dicimus: atque ibi obvia claſſe exceptas legiones equiteſque unà cum ipſo Cæſare in caſtra ac hibernacula deinceps ſubvectos. Ita autem* ἁπλῶς *&* κατ᾽ ἐξοχὴν amnis *voce* Rhenum *dici, præſertim ubi de Rheno, ſicuti hîc, ſermo jam ante fuerat, Tacito frequens & uſitatiſſimum eſſe non unus locus oſtendat. Nam & quinto hiſtoriarum, ubi de Rheno poſtquam locutus fuiſſet, tandem poſt multa addit,* cujus objectu revolutus amnis, &c. *Quæ aliaque, legenti obvia paſſim, huc adducere ac recolligere longum nimis foret.*

De *Marſatijs*, eorumque occaſione de *Friſiis* item, qui *in Rheno, &, trans Rhenum,* paucula iteratum.

INter gentes Plinio in Rheni inſulis nominatas agmen claudunt Marſatij. Horum, quod & ſupra innuimus, una cum Chaucis & CAP XXVI. 34.

Sturÿs ſeu, ut legere Haemrodium indicavimus, Vrÿs, in mari, prout hodie res ſunt, quod Auſtrinum vocant, Gojolandis & Velavia ſedes, ut videtur, quærendæ: adeo ut territorium ſuum per Auſtrinum illum interiorem ſinum, Velavos et Amſtelandos Gojolandoſque magno flexu verſus Rhenum medium & Caninefates circumduxiſſe putemus. Sane Vricha adhuc inſula, nunc, ut ſupra poſuimus, **Vrck** *populariter nominata, in illo, quem dixi, maris Auſtrini ſinu haud leve veſtigium veterum Vriorum nobis exhibet. Sed de ÿs cum jam ante ſatis ſuperque, & ſuo loco, egerimus, hoc tantum de Marſatÿs ſeorſim addã, eorum veluti reliquias & memoriam oſtendi atque excitari in pagis Trajectinæ ditionis* **Marſen** *&* **Marsberge** / *Velaviæ propemodum adſitis. Vt ita Plinius in enumeratione harum ſeptem Rheni gentium ſeu inſulanorum, hunc flexũ & ordinem tenuiſſe videatur, ut, primo loco poſitis Batavis, Caninefates proximos fecerit: his Friſios & Friſiabones: atque inde ab illis ad Auſtrinum tractum per Velavos, ſuperiori Bataviæ parti (vulgo nunc* **d' ower Betouwe** *appellatur) oppoſitos, Marſatiorum in ÿs, finito veluti circuitu & ad Batavos, unde initium fecerat, regreſſus, ſedes terminaverit. Quem Pliny ductum, etiamſi, quod ad Marſatios, parum aut nihil diſſideamus, invertit ac turbat Cluverus, dum intra Rheni medÿ cancellos Caninefates cõpingit: dumque ultra eundem alveolum omne*

Rhenanum nomen deletum atq; innominatum cupit, nec ullum minorum majorumq; Friſiorum, hoc eſt, eorum, qui in Rheno *inſulani Plinio; & eorum, qui in continente adhuc Germaniæ sũt,* trans Rhenum *eidem Plinio & Tacito, aſpectu ſcilicet Rheni, quem Iſalam nunc dicimus, diſcrimen & interſtitium conſtituit; utramq; ſcilicet nationem Rheno, ut interpretatur, medio prætexi in ſolo Germaniæ intelligens. Quapropter quoq;, ut fines & terminos ejuſdem Rheni tueretur, Plinium reſcribere aggreſſus trium populorum vocabula, Chaucorum nimirum, Friſiabonum & Sturiorum deſtinato auſu expungere, reluctantibus tam ſcriptis quam excuſis codicibus, haud dubitavit, quo ita in univerſum Friſios intra Flevum aduſque Rhenum medium ſternendi ac deducendi locus eſſet. Nec, illud dum agit, animadvertiſſe videtur & ſibi & Plinio cõtraria ſe machinari: ſibi, quia in chorographica ſua tabella non omnes Friſios majores, intra Flevi ſeu Rheni Boreale oſtium, ſed extra etiam colere potiores facit in ſolo nimirum continentis Germaniæ ad Amiſiam uſque: Et Plinio deinde, qui* intra Flevum in Rheno, *ut habent diſerte ejus verba,* ſterni Friſios *ſuos omnes, utpote inſulanos, ſignate poſuit, ceteros continentis incolas, Flevi, Borealis Rhenani oſtij, aſpectu,* trãs Rhenum *indigitans. Vt ita Cluverus cum id ipſum quoque Flevum Rheni oſtium agnoſcat, teſtante vel titulo* Commentarij *ipſius* de

 trib-

tribus Rheni oſtijs, *& tamen qui intra idem oſtium ſunt Friſii non* in Rheno, *ut Plinius, ſed trans Rhenun aſſerat, ſibi haud vice ſimplici nec ſemel contraria loqui cuivis jam eſſe manifeſtum exiſtimo. Verum cum & hæc ſuperius fuse ſatis indicata abſolverimus, ne idcirco actum videamur agere, & Cramben, quod dicitur, recoquere, tantum Plinij verba, cujuſmodi ea omnium codicum exemplaria referũt, apponam; & quomodo viciſsim eadem citet ac reſcribat, etiam hic de Marſatijs agens, Cluverus. Ait ergo Plinius*: In Rheno ipſo C. prope M.P. in longitudinem nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum & aliæ Friſiorum, Cauchorum, Friſiabonum, *Sturiorum* Marſatiorumque ſternuntur inter Helium & Flevum, ita appellantur oſtia in quæ effuſus Rhenus, &c. *At Cluverus, ut dictum, ita hæc eadem reſcribit citatq́;* : In Rheno ipſo C. prope M. P. & aliæ Friſiorum maiorum, Friſiorum minorum Marſatiorumque ſternuntur inter Helium & Flevum, &c. *Cui lectioni ſi locus ſit, nonne manifeſto* maiores minoreſque, *id eſt, omnes in univerſum* Friſii in Rheno *conſtitui* ſternique inter Flevum Heliũq; *dicentur? Quod an ſinant hodie Friſii, Cluverus viderit. Nec hoc tantum ſed & illud, ſi enim, ut verba jã Plinij poſita habẽt*, in Rheno *intra Flevũ ſint, quomodo ergo et trans Rhenũ ij-*

dem

de eſſe poſſunt, ut paſſim urget? Dicet forte trans Rhenum eſſe, hoc eſt, trans medium Rhenū: *At unde hæc diſtinctio niſi ex cerebro tuo Cluvere? Sane Tacitus aut Plinius aut veterum quiſquam nuſquam ita locutus? Diſerte enim Plinius* in Rheno *& Friſios & Marſatios agnoſcit*. in Rheno, *inquam, ut ita eorum Friſiorū aſpectu qui in Rheno, reliqui in* Rheno *non exiſtentes* transrhenanus populus *Tacito, &* trans Rhenum *eidem Plinio fuerint, ut ante jam iterum iterumque commonſtratum hic repetere prolixius ſtudio omittimus.*

Sed de Marſatijs poſtquam Cluverus Taciti verba, qui non ut Plinius, Marſatios *ſed* Marſacos *appellat, adduxit, hæc tandem ſubijcit:* Ego vero Caninefatibus, Batavorum inſulam colentibus, confines fuiſſe Marſacos, audacter ex hac Taciti coniunctione atque conſtanter adfirmo. Auctorem habeo ſuaſoremque Plinium, qui in Rheni inſulis eos collocat. *Vbi & denuo notandum, quod etiam* in Rheno Marſatios *collocet, ſui ſimiliter, quemadmodum de Friſiis diximus, oblitus, quum diſerte* trans *aut* ultra Rhenum *eoſdem colere faciat pag. 147. cap. 17. Commentarij ſui, ubi inquit:* Heic autē nulli, niſi qui in inſula Rheni, Batavi, atq; Caninefates, & VLTRA RHENVM Marſatij. *Si* ultra Rhenum, *Marſatij, illo Capite tibi fuere, cur hic* in Rheni inſulis *ijdem tibi Cluvere ſunt?*

An dices ſuaſore authoreq́ Plinio id te facere, quod nec facis nec probas? Vides quibus te undiq́ pedicis implices, dum errorem errore & ἀτοπίαν ἀτοπίᾳ cumulas.

Locus autem Taciti, in quo Marſaci *non, ut dixi,* Marſatij *ſcribitur, ita habet, quarto hiſtoriarum:* Cl. Labeo quem captum, & extra conventum amandatum in Friſios diximus, corruptis cuſtodibus perfugit. pollicituſque, ſi præſidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad ſocietatem Romanam retracturum: accepta peditum equitumq; modica manu nihil apud Batavos auſus, quoſdam Nerviorum, Bethaſiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quam bello Caninefates Marſacoſque incurſabat. *Hunc locum & verba ſecutus Hubertus Thomas Leodius in eo libello, quem de Tungris & Eburonibus conſcripſit, Nervijs Bathaſiisq́ finitimos ac propinquos Marſacos putavit. At hoc ſi detur, ſanè & Caninefates, ijſdem Nervijs Bethaſiisq́ exſtitiſſe finitimos concedendum ſimul, imo potiore jure videtur, quia præponũtur in illa narratione Marſacis. Sed hoc à vero quàm alieniſſimum eſſe, ſuperius, ubi de Caninefatum ditione, egimus, ſatis patere potuit. Hoc potius ex Taciti verbis concludi poſſe exiſtimo Marſacos & Caninefates haud diſsitis inter ſe ſpatijs egiſſe. Nã ſi verum eſt, quod ait Haemrodius, in arctum hodie*

Tacitus 4. hiſtor.

die Caninefatum ſeu, ut nunc vocamus, Kennemariorum nomen ex principatuum diverſitate ac diviſione contractum; et olim, id eſt, antiquiſſimo illo ſeculo adusq; Goiolandos & Trajectenſes, ut hodie appellamus, protenſam fuiſſe gentē, quis non videt Marſacis, ut ante definivimus, circa Velaviam, & illam Auſtrini ſinus oram, quam proximos fuiſſe Caninefates? Quamvis idem Haemrodius, necnon & Iunius, ad illum gurgitem, qui **Marſdiep** *navigantibus & pinacibus hydrographicis nominatur, Marſatios referant. Quod vocabuli an ex reliquijs gentis aut ex gentis potius frequentatione & uſitato in Occiduum & Borealem Oceanum per illum exitum progreſſu enatum ſit, ſilentibus temporum annalibus, quod dicam certi non habeo. Illud interim extra controverſiam & ſemel definitum eſto, totam eam a Caninefatibus ad Oceanum circumquaque quam latiſsime patet, oram, ut ante demonſtratum eſt, nationi Friſiorum, quos in Rheno Plinius locat, ad ipſius Friſiæ continentem uſq; inhabitatam antiquitus fuiſſe.*

Omitti poſtremò ad concluſionem diatribæ huius haud debet, etiamſi obſervatum quoque alijs, non Marſatios *tantum Plinio, &* Marſacos *Tacito, ſed &* Marſaqueos *hunc populum jam olim Romanis nominatum: idque ex antiquo marmore intelligi, in quo hæc Romæ in vico Furni leguntur:*

 D. M.

D. M.

T. HORTESIO. MVCRONI. NAT.
MARSAQVEO. VIX. AN. XXXXV.
ÆL. VERINVS. ARM. CVST.
EQV. SING. AVG. FRA-
TRI.

F. C.

In Theſauro Geograph.

Quibus adde Ortelÿ hæc idem fere, quod nos ſuperius, ſtatuentis: Ego **Marſen** pagum (qui milliare diſtat ab Vltrajecto) horum (*Marſaquorum*) nominis memoriam conſervare credo. Lectionem certe, neque interpretationem Leodij probare queo. *Quod vel ideo prolixius adſcribo, quia hoc ipſo Capite Cluverus Ortelio Verrutÿ opinionem, qui* **Marcken** *inſulam* ad Marſaqueos *retulit, falſo attribuat. Ita enim habet:* Ortelius ſiccam referens humum, ubi lacus, ut ante dictum, depingendus erat; eodem tractu eos collocat, ubi nunc **Marcken** parva inſula ante oppidum Monachodamum conſpicitur, &c. *Quibus in verbis bis impingit Cluverus, primò, uti & ante oſtenſum, quod lacus & mare in ſinu illo Auſtrino interiori jam olim, ævo nimirum Romanorum, fuiſſe velit, cujuſmodi nunc conſpicitur; tum quod Ortelio tribuat, quæ ille ex opinione, non*

ſua,

Digitized by Google

ſua, ſed aliorum poſuit, cum ipſe, uti ipſiuſmet verbis jam relatum eſt, non **Marcken** / *ſed* **Marſen** / *præter cætera, memoriam & nomen in his oris Marſaqueorum tueri aſſerat.*

In Germaniæ etiam continenti, ne vel id quoque indictum ſit, Marſorum vocabulum durare hodieque indicio ſunt **Othmarſen** *in vicino nobis tractu; & ultra Albim, circa Cimbricam Cherſoneſum,* **Dithmarſen** / *ut omittam Italiæ denique* Marſos, *qui alibi referendi, nec hujus loci ſunt.*

Epilogus; cum Plinii, quæ pugnantia videntur, itemque Taciti verborum enodatione.

HActenus cum Cluvero res fuit. *Nunc illud præterea adijciam: Plinius cum duo, ut ſæpe jam ante verbis ipſius memoratum, Rheni oſtia agnoſcat, Helium occiduum & Boreale Flevum oſque intermedium modici alvei, quomodo tamen ſeptem, quos enumerat, populos atque inſulas illis alveis concludat? Nam ſanè eſto alveus ſive rivus inter extima duo oſtia medius, ſintque cis & ultra eundem, verſus utraque extrema, diverſi accolæ ac gentes an duabus plures, duorum, quæ medius ille alveus conficit, interſtitiorum aſpectu, gentes invenientur? Deinde Tacitus Rheni decurſum divergiaq; proponens 2. Annal ait in duos veluti amnes, eũ dividi* Ibidem. 25.

dividi ſervareq́; violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur; ad ripam Gallicam placidiorē adfluere, Vahalis cognomento, medij illius & modici Pliniani alvei haud meminens. Quis hic Tacito Batavorum inſulam, cæteroſque Plinio enumeratos populos puta Caninefates, Marſatios alioſque unâ veluti inſula concludi non putet, ut Iunius Haemrodiusque tradidere? Quãvis uterque interim oſtij medij & Vahalis circuitu Batavos accipiat. Itaque Tacitus eo loci, ut & obiter ſupra injecimus, deducturum in Oceanum & Amiſiam claſſem & legiones Germanici, ea præſertim oſtia & alveos, qui navigeri & tranſmittendum ad bellum in oras Germaniæ commodi eßent, præcipueque per quem commeandum claßi erat, Borealem ponere voluiſſe videtur: Licet alibi ſeorſim agens de prima Cattorum in agrum Batavorum migratione inſulam Rheno et Oceano circunfluam agnoverit. Sed verba quia difficultate non carent, ob codicum & lectionis vitium, ipſa ponam: Batavi donec trans Rhenum agebant pars Cattorum, ſeditione domeſtica pulſi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam occupavere, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergũ & latera circumluit. *Quidam hic libri*, inſulam vocatam ſitam; *alij*; inſulam Vacaſitam. *alij denique*, inſulam juvata ſitam *habent. Sed* inſulam intervada ſitam, *ut poſui,*

Lib. 4. hiſtor.

ſui, vulgo reſervatur, explicaturque nõ uno modo. Nam ad primum gentis in inſulam adventũ ſi referamus, ut quidam cenſent, vada & brevia videtur haud pauca fuiſſe à parte inſulæ dextra præſertim; quæ & Cæſar quoque videtur agnoſcere dum poſt amnis divergium capita ſive exitus plures commemorat. Et certè, cum aggeres nondum aut certæ ripæ flumen coerceret, quid mirum ſi latè ſe ac vagè diffuderit? At accedẽte poſtmodum incolarum induſtria & cura nec non foſſili Druſi Rheno alijſque ducum Romanorum molitionibus atque operibus, quæ à Gallicâ ripâ & humentibus Batavorum paſcuis verſus Boreale oſtium Rhenum deducebant, nova exinde rerum facies exorta. Adeò ut hinc pro parte factum, ut dextrum illud ſeu medium amnis fluentum Plinij ætate modicum & ſibi diſſimile; Tacito poſtea, Rheni vocabulo, ut ante oſtenſum, Iſalam paſſim & Vahalim honoranti, veluti præteritum atque innominatum, hoc eſt, ſeorſim & ſolum, ut medium, quemadmodum Plinio, haud indicatum fuerit; & noſtro denique ſeculo quæratur nec inveniatur, quod ad oſtium præſertim, niſi nomine ſuperſtes: quod alteri denuo, Iſalæ inquam, detractum eſt.

Et iſta quidem ita ſe habeant licet; manet nihilominus ex Plinio motus ſcrupulus, qui intra bina extrema oſtia, & os, ſive alveum, medium, non duas, quod ratio tamen dictet, ſed ſeptem inſulas populoſque Sterni tradit. Nos in re obſcura

& tan-

& tanto ſeculorum decurſu involuta, nec authoribus liquido tradita, (præſertim ſi & ſolum, de quo loquimur, paluſtre & fluxile reſpicimus) ejus propemodum ſententiæ ſumus, Plinium præter legitima, Boreale & occiduum, oſtia, quæ hodieque adhuc locum & nomen tenent, medium & modicum hunc alveum ita notaſſe, ut elicum ex eodem hinc atque inde in inſulas exitusque tenuiores ſe effundentium rationem non habuerit, ſed gentium præcipuè illis incolentium. Et ſane nonne & Cæſar huc vocat, qui, ut monſtratum, bis in Oceanum Rhenum deducit, primò à parte Vahalis cum Moſa; atque inde à parte altera ſeorſim multis capitibus? Sed, ut dixi, cum Plinius obiter & indiſtinctè hæc tradat, Tacitus aliique ſileant, & longo inſuper temporum fluxu res mutarint; ne itaque in tenebris, Andabatarum more, ſtilum ventilemus, ſufficiat beneficio extremorum & medii alvei populos hodieque ſuperſtites ſuis locis oſtendiſſe; ſufficiat in Rheno extraque Rhenum Plinio Tacitoq; intellecti quinam fuerint cæteraq; huc ſpectantia liquidò indicaſſe. Ad prætermiſſa itaque ſuperius Capita gradum nunc feramus.

REGRESSIO

Ad ſuperius prætermiſſa Capita : & primò ad Caput XIII. de Batavorum opidis, Caſtellis & vicis. Vide ſupra Diſcept.23.

SVperatis ſalebris, & veluti complanatis illis ex ſiniſtrâ interpretatione difficultatibus, quas in verbis Plinianis libri quarti Capitis decimiquinti, atque inde ipſo in Tacito alijſque paſſim authoribus moverat Cluverus, nunc ad illa, quæ ſepoſuerat ſeorſim tractanda, de Batavorum caſtellis, vicis, origine, militia alijſq́ talibus orationem flectamus. Ait Cluverus: Primum hoc ex hiſtoriarum lectione animadverti, omnia Romanorum præſidia, omniaque caſtra, ad Rhenum amnem, per Gallicam ripam, tanquam in tutiore provinciæ pacatæ ſolo directa fuiſſe. Sic caſtra fuere Vindoniſſæ, Maguntiaci, Bingij, àd aram Vbiorum, quæ poſtea Bonna, Coloniæ Agrippinæ; Noveſii, Aſciburgi, ad Vetera, Batavoduri in inſula Batavorum, & duarum cohortium caſtra in eadem inſula, à Brinione Caninefatibuſq; expugnata. Contra verò in ulteriori ripa haud facile una ad id temporis cõmonſtraveris. *Hactenus ille. Vbi primo hiſtor. lectione compertũ ſe ac ratũ habere putat, omnia Romanorũ præſidia in Rheni Gallica ripa cõſtitiſſe. At Floro quid reſpondebit, qui diſerte, præter ea præſidia et cuſtodias, quas per Moſam flumen,*

CAP. XIII. 26.

Pag. 108.

per Al-

per Albim & Viſurgim diſpoſuerat Druſus, etjam per Rheni ripam quinquaginta amplius caſtella ab eodem directa refert? Quid Dioni? qui ex Druſianis illis caſtellis in ulteriori, id eſt, de-
Lib. 54. *xtra Germanica Rheni margine, ſtetiſſe duo dicit, his verbis:* Ex eo Druſus viciſsim, ijs contemtis, caſtellum contra eos ad Lupiæ & Aliſonis fluminis confluentes, aliudque in Cattis ad ipſum Rhenum extruxerat. *Quid tandem Tacito? qui & prioris à Dione poſiti meminit 2. Annal.* Cuncta, *inquiens*, inter caſtellum, Aliſonem & Rhenum novis limitibus aggeribuſque permunita. *Duarum vero cohortium caſtra, ſive, ut ipſe Tacitus loquitur, hiberna, nequaquam in inſula Batavorum, ſeu, ut alibi Cluverus, in Rheni medij ripa, ſed Flevum circa fuiſſe jam ante monſtratum eſt: ubi & inſula & Flevum caſtellum, utpote in limite & termino Galliarum, diſertè Pomponio Melæ & Tacito 4. Annal. memoratum, & ipſi Cluvero repetitum deſcriptūq; cap. 29. Quam ergo ex vero & hiſtoriarum lectione certus hic concludat in ulteriori ripa, & infra amnis ſciſſionem extra medium Rhenum* ne una quidem Romanorum caſtra aut hiberna commonſtrari poſſe, *ipſe jam videat. Diſerta enim iterum ſunt ejus verba huc reſpicientis cap. 25.* Caſtra quidpe Druſi præſidiaque Romana in læva medij Rheni ripa CVNCTA directa fuiſſe ſupra demon-

monſtratum eſt. Cuncta, *inquit, haud memor ſcilicet eorum, quæ in adverſo Rheno, ex Dione jam attulimus, nec rationem habens hibernorum Romanorum & caſtellorum in ipſo Flevo, id eſt, in limite extremo imperij & Galliarũ, uti jam modo, & ſuperius quoq; indicavimus.*

Porrò quod addit, Arenacum, Vadam *&* Grhinnes *non eo quo nunc conſpiciuntur loco, ſed in ipſa Batavorum ex adverſo inſula, citeriori nimirum in ripa, ſtetiſſe; ſi prioribus, & nũc allatis, firmiora non ſunt, plumbea ſanè ſint. Nã de oppugnatione Civilis quæ adfert ex Tacito nequaquam rem demonſtrant, ſicuti nec alterum argumentum ex Antonini Itinerario & tabula incerti authoris, allatum quidquam urget. Nam quod ille iter Lugduno Batavorum Coloniam Agrippinenſem verſus deſcribens, Albiniana, Trajectum, Mannaritum & Arenatium in eo collocet, Taciti Arenacum eo intelligi quis certò colligat? Nam & hodieq; non procul Neomago intra Culeburgum & Thilam in ipſo Batavorum agro accuratiores Chorographicæ tabulæ* Arichum *nobis exhibent.*

Poſtremo cum ait: Quod ad Grhinnes vocabulum attinet notanda eſt in tranſitu pervicacia Had. Iunij, qui ex more ſuo enodandi vocabulorum ſignificationes, cõtra omnes authores, contraque õnes authorum libros, mavult legere *Rhenos*, quia locus iſte Rheno flumini appoſi-

tus,unde nomẽ traxiſſe cenſet. Sequitur forte in eo Noviomagum; qui eandem lectionem probat: *Videturne cuiquam tam acri caſtigatione hic dignus Iunius ex* Grhinnes, Rhenes *conjectans, ut pervicaciæ notâ inuri debeat? Quæ enim hic pervicacia, aut animi obſtinatio; aut, quod eſt proprium pervicacium, pertinax in errore perſeverandi propoſitũ? Nam ubi Cluverus, aut ante Cluverum alius quiſpiã, quid* Grhinnes *eſſet docuit, aut* Rhenes *quamobrem nõ conveniret, oſtendit?* Rhenes, *inquam, non, ut citat Cluverus,* Rhenos *Iunio ſcriptum nuſquam aut pictum, ſed affictũ à Cluvero. Sed, inquies, contra omnes authores omneſq; authorum libros ita legit. Eſto, libros authores non habeat, interim rei veriſimilitudo, tum & vocularum, ut ita dicam, paritas, & loci deniq; hodierna nomenclatura,* **Rhenen**/ *nonne huc ducũt? imo & ipſe Noviomagus tuus nonne, ut ipſe fateris, idem ante Iunium probavit? Noviomagus, inquam, tibi tam ſolenniter alibi laudatus, ut pote* qui unus ante te, *ita enim loqueris pag. 20.* Batavorum agros recte deſignavit. *Sane viveret hodie Iunius nonne viciſſim tibi, idque meritiſſimò, qui ita immerentem exagitas, opponeret, te, non voculæ alicujus immutata literula, hoc aut illo pacto contra libros legere, ſed integra, præter alia, authorum loca invertere, & populorum ac fluminum nova vocabula, deletis receptis ac rectis ſubſtituere? Nec hoc tantum, ſed & Plinio & Ptolemæo res ſui ævi*

Digitized by Google

& alijs conſentientia aſſerentibus contradicere & oppedere, allatis in contrarium nec authore nec argumentis vel minimum demonſtrantibus, ut ſupra oſtenſum eſt?

De munimento, quod ad Rheni obſtructum os, freti undis abſconditum jacet; t'Huijs te Britten hodie.

P*Orro pergit Cluverus, & præter caſtra ſive vicos* Arenacum, Vadam, Grhinnes *&* Batavodurum, *quos, ut indicavimus, intra finitionem & terminos agri Batavici fuiſſe voluit, duo inſuper in eadem inſula, hiberna ſive caſtella addit, quorum & ante mentionem injecit, à Brinione Caninefate expugnata & apud Tacitũ ſcil. in hunc modũ relata*: Statimq; accitis Friſijs (tranſrhenana gens eſt) duarũ cohortium hiberna, proximo occupato Oceano, irrumpit. *Mox*: Capta igitur & direpta caſtra, dein vagos & pacis modo effuſos lixas, negotiatoreſq; Romanos invadunt. ſimul excidijs caſtellorum imminebant: quæ à præfectis cohortium incenſa ſunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque & quod militum, in ſuperiorem inſulæ partem congregantur. *Et paulo poſt*: Civilis dolo graſſandum ratus, incuſavit ultro præfectos, quod caſtella deſeruiſſent. ſe cum cohorte, cui præerant, Caninefatem tumultũ cõpreſſurum. illa ſua quiq; hiberna repeterent. CAP. XIV. 37. Lib. 4. Hiſtor.

Hactenus Tacitus. At q; hinc Cluverus, quia nimirum duarum cohortium meminit, bina etiam hiberna fuiſſe duoq; caſtella juxta ſita concludit. ut ſcilicet caſtelli vox locum ſignificet juxta caſtra in oppiduli vicem conditum; ubi lixæ & negotiatores militibus quotidiano uſui neceſſaria vendentes commorarentur. Addit deinde his: Quia in Rheni ripa cũcta caſtra fuiſſe ſupra demonſtravimus; horum altera ad oſtium Rheni *(medij ſcilicet)* in ipſo littore extructa; altera ſupra illa, haud procul tamen Oceano. Quapropter proxima Oceano & oſtio Rheni, eodem ſitu fuiſſe facile dixerim, ubi nunc antiquiſſimi rudera munimenti, freti undis abſcondita jacent; altera autem, ubi Lugdunum Batavorum conſpicitur. *Hucuſque Cluverus; Quæ omnia ex antecedentibus quàm facillimè jã confutari poſſe inde liquet, Quia primò in Rhẽni ripa adverſa, præter ordinaria ad Rhenum præſidia, bina caſtra ſita fuiſſe ex Dione & Tacito jam modo commonſtratum ſit: & infra deniq; Rheni divortia non in Rheno medio, ſed extimo Boreali* Caſtellum Flevum *Friſiis oppoſitum agnoverit Tacitus 4. Annal.* ubi ſimul haud ſpernenda civium ſociorumq; manus littora Oceani præſidebat, *ut ipſa habent verba, quem dixi, Cornelij Taciti: Adeò ut haud alia caſtra, aliaq; hiberna, quàm hæc ipſa, etiam 4. hiſtoriarum, loco jam citato, intellexerit, ci-*

rit, eidem Oceano proxima. Quam itaq; rectè ad Lugdunum Batavorum & illam arcem ſive munimentũ, quod in oſtio medij Rheni fuerit, Brittenburgum, hæc trahere Cluverus conetur, quivis jam videt: ut omittam, quæ ſupra nobis, præter cetera, poſita de claſſe & navibus, quas, ut habetur in eadem apud Tacitum narratione, incenſis caſtellis, ad inſulæ Batavicæ ſuperiorem partem Romani appulerant; Ea aliaq; eſſe ejuſmodi, quæ neutiquam modico illi Rheni alveo & oſtio medio, ſed Flevi lacubus & Rheno extimo tantum reſpondeant.

Iam quæ deinde ſubnectit de ipſa arce, medio illi, ut memoratur, oſtio appoſita, quam Annales Hollãdiæ **Brittenburch** / ipſi accolæ **t'huys te Britten** / indigetant, quia prolixiora ſunt & conjecturis ut plurimum innitentia, ac deniq; ab amico ac familiari noſtro Cl. V. Petro Scriverio in Antiquitatis Tabulario ſic ſatis diſcuſſa, prætermittimus, illud tantum obiter adijcientes, vocabulum arcis cum antiquitatis teſtimonium certum non habeat, veriſimile videri, ſi quis ab ipſa re **Brittenburch** appellatam dicat: Quum enim Hadrianus Iunius doctiſsimus Bataviæ alumnus, ut eum celebrat doctiſsimus viciſsim & Britanniæ ſuæ ſingulare ornamentum ac decus Guilielmus Camdenus, quum, inquam, Britannicam Plinij herbam ad vocabulũ **Britten** revocarit, quod copioſe in ceſpitibus proveniat, quos **Britten** noſtrates vocant, & è qui-

bus contra Oceanum aggeres exſtruunt, neutiquã dico abſonum ſit, quod idem Cãdenus primus injecit, ſi quis hanc **Huiis te Britten** *ad eandẽ originem referat: ſcilicet ita nuncupatam fuiſſe, ut contra incurſantes undas, oppoſitis aggerum molibus, è ceſpite ſive* **Britten** *munita fuerit, quas cum Oceani violentia intercidiſſet, etiam ædificiũ depreſſiſſe videatur. Hæc noſtra adſentientis accuratiſſimo Camdeno ſentẽtia ſit, quod ad etymon Brittenburgi attinet; quamvis an idẽ vocabulum* **Britten** */ ut hac occaſione illud interſeram, ad herbam illam, de qua Iunius,* Britãnicam *Plinio nominatam, transferendum ſit,* ἐπέχειν *facit, quod eam herbam Friſii trans Rhenum, ubi tunc caſtra Germanici erant, ſuo idiomate ſic nominatam Romanis monſtrarint, ut memorat Plinius. At hodieq́ Cochleariam herbã (quam ita doctis noſtratibus Latine vocare placuit, quod inſtar cochlearis non admodum profundi, concava habeat folia) cum ſimiliter à forma* **Brepanne** *Friſii vernacula voce appellẽt, quod teſtum ſive ſartaginem foliola referant, an, illius, inquam, Friſicæ voculæ* **Brepanne** *ſonum magis, & vocis alluſionem quam ipſam percipiens Plinius* Britannicam *ſuam formarit, diſpiciendum alibi eruditis injecimus.*

Lib. 25. cap. 3.

Lib. 2. cap. 22. Rerũ Amſtel.

Concludit poſtremo Cluverus: Notandus eſt hoc loco, antequam ad alia tranſgrediamur, Ortelij error, qui munimentum hoc *(Brittenburgum)* caſtra legionum Germa-

maniæ Plinio dici cenſet : quum hic univerſa caſtra ad Rheni ripam à fronte ad oſtium intelligat. Verba authoris hæc ſunt, libro 4. capite ultimo. Polybius latitudinem Europæ ab Italia ad Oceanum ſcripſit XX. M. eſſe, etiam tum incomperta magnitudine ejus. Eſt autem ipſius Italiæ, ut diximus, XII. XX. M. ad Alpes. Vnde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, qua videtur menſurā agere Polybius XI. M.LXVIII. Sed certior menſura ac longior ad occaſum ſolis æſtivi oſtiumque Rheni, per caſtra legionum Germaniæ, ab iiſdem dirigitur Alpibus XII. XLIIII. M. P. *Reprehendit hoc loco Ortelium Cluverus, non quod Plinio medium hic oſtium intellectum putet, ſed quia* Brittenburgum caſtra legionum Germaniæ *appellatum ſimul putarit. At Cluverus qui medium oſtium indicatum eo loci Plinio etiam alibi notat, quia nimirum oſtium non oſtia dixit, an omnino & hic litaſſe vero dicendus; præſertim quia Plinio medius alveus et exitus, non oſtium, ſed os modici alvei inter bina oſtia occiduum & Boreale; quorum illud Helius, hoc Flevum illi nominatum? Nam, enumeratis inſulis, quæ ſternuntur inter Helium & Flevum, hæc continuo addit* : Ita appellantur oſtia in quæ effuſus Rhenus ab ſeptētrione in lacus, ab occidēte in amnē Moſā ſe ſpargit. Lib. 4. cap. 15.

 ut pane

ut pæne inclinem, Plinium, cum Europæ latitudinem, non ad Boream, ſed ad ſolis occaſum dirigat, etiam occiduum hoc Rheni oſtium intellectũ voluiſſe. Quamquam, ut, quod ſentio, dicam, cũ Pintiani eruditiſſimi viri aliorumq́; obſervationes, quibus lectionum varietas indicatur, inſpicio, quid de toto eo Plinij loco, ut vulgo habetur, ſtatuam, certò non habeo.

De *Lugduno Batavorum*. & an, Taciti tempeſtate, intra inſulam oppida fuerint?

CAP. XV. 38. DE *Batavorum Lugduno Ptolemæi præſertim verba adducit Cluverus, quibus* Lugodinum Batavorum, *utpote præcipuum Batavicæ gentis oppidum, nominatur. Sic enim loquitur pag. 122.* Lugodinum tanquam præcipuum Batavorum oppidum à Ptolemæo citatur. ad quam dignitatem haud facile ſtatim ab origine evadere potuit, ſi circa Ptolemæi tempora id conditum ſuſpiceris. *Quibus innuere Cluverus videtur jã ante Ptolemæi tempora alicujus fuiſſe nominis oppidum Batavorum Lugdunum, quod, florente præſertim Ptolemæo, tam inclytum habebatur. Quod cum ſit, recteq́; concluditur, quomodo quadrabunt ſuperiora, & illa præcipue quæ Cap. 13. in hunc ſenſum & verba idem Cluverus effert:* in ipſa inſula Batavorum prorſus nulla ad Taciti uſque tempora exſtitiſſe opida reperio. *Nam ſanè Ptolemæus cum floruerit*

ſub

ſub Antonio Pio, ſucceſſore Hadriani, ſub quo Tacitus adhuc ſuperſtes fuit, quis non videt vix ullum aut certe exiguum eſſe inter Tacitum & Ptolemæum temporis intervallum? adeò ut opidum, quod Ptolemæo vivente fuit celebre, Tacito etiam paulo ante adhuc ſuperſtite, obſcurum fuiſſe, aut ſaltem opidum non exſtitiſſe quomodo potuit? Vt ita, an cauſa Cluvero fuerit ſummi erroris *accuſādi* ſummi alioquin, *ut ipſe loquitur*, ingenij virum, *qui Lugdunum opidum Batavorum, & Batavis opida etiam, non, ut Germanis, vicos tantum, fuiſſe credibile putarit, inde ambigam quod idem etiam Ptolemæus* Batavodurum *in opidis habet, licet Tacito inter vicos nominatum. Quin & Batavi, quamquam à Cattis & Germanis oriundi; cum intra imperij & Galliarum complexum fuerint, quid mirum ſi Gallorum mores & munitiones etiam æmulatos dicamus? Quemadmodum ergo omnino hic Cluverum ſequi & ſecundas agere non potui; ita viciſſim à vero abire non putem, cum neget* Caput Germaniarum *id ipſum Lugdunum veteribus intellectum. Nam apud Antoninum in Itinerario provinciarum, ubi hæc verba habentur,* A Lugduno caput Germaniarum Argentorato M. P. CCCXXV. *Ea, inquam, ita nonnulli, & inter eos Iunius, accipiunt atque interpretātur:* A Lugduno, quod eſt Caput ſeu initium Germaniarum. *Verum Argentorato cum illa potius prærogativa competat, ve-*

rius puto ſi legatur, A Lugduno, Caput Germaniarum Argentoratum M. P. CCC. XXV. *Vt ſubintelligatur nimirum*, diſtat, *quaſi dicat*, *Caput Germaniarum Argentoratum diſtare à Lugduno M. P. CCCXXXV. Vel, ut Cluverus ponit*, A Lugduno, Argentoratum caput Germaniarum, &c. *quo ita, ſicuti Lugdunum in Gallijs authori tabulæ itinerariæ rectè dicitur* caput Galliarum, Argentoratum *etiam* caput *dicatur* Germaniarum, *ſuperioris nimirum & inferioris, Rheno & Galliæ limitibus concluſæ. De quo cum alibi nobis dictum aut dicendum, hæc obiter indicaſſe hoc loco ſatis fuerit.*

An Tabulæ itinerariæ *Arenatium* idem ſit cum Taciti *Arenaco? Sacrum nemus*, non eſſe Schaſierboſch.

CAP. XVI. 39. D*Vo hoc Capite notanda occurrunt. Prius eſt, quod ait ſub finem fere Cluverus:* Ortelius quum ex tabula Itineraria ſeſe expedire neſciret, diverſum fecit in Tabula veteris Belgij Arenacum ab Herenatio; hoc medio ſitu inter Carvonem (quem Pag. 137. & ipſe Grave intelligit) & Vetera, quæ nunc Santen/ collocans. At meminiſſe oportuit Herenatium Antonini ſive, ut quædam habent exemplaria, Herenatium, idem eſſe, quod Arenatium auctoris Tabulæ. Arenatium autem Tabulæ

& Are-

& Arenacum Taciti quanto vocum diſcrimine inter ſe differunt. Sane ſi nonnullo, tamen admodum exiguo. Arenacum autem Taciti eſſe **Arnhem** (quod olim in citeriori amnis ripa) ſatis ſupra probatum eſt. Ergo Harenatium ſeu Herenatium Antonini ab Arnhemo ne temere ſejungamus. *Quibus ſubyciam ipſa verba Ortely ex Theſauro Geographico* : Herenatium Germaniæ inferioris oppidum, Antonino circa **Goch** in Cliviæ ducatu videtur. idem alibi Arenatium legit & legio X. Eſt qui Arenacum Taciti putant. *Ego cum videam & Antoninum & Tabulam Itinerariam deflectere ab eo poſitu, qui debetur Taciti Arenaco; fere eò inclinat animus ut diverſum ab Arenaco Arenatium exiſtimem. Et maxime quia vicus ſe offert verſus Neomagum* Arichum *hodie nominatus. cujus & paulo ante mentio nobis injecta.*

Alterum eſt quod ſacrum nemus *in illis ejuſdem Taciti verbis*: Civilis (*defectionem et arma adverſus Romanos agitans*) primores gẽtis & promptiſſimos vulgi ſpecie epularũ ſacrum in nemus vocatos, ubi nocte & lætitia incaluiſſe videt, à laude gloriaq; gentis orſus injurias & raptus & cetera ſervitij mala innumerat, &c. *pleriq; rerũ Batavicarum ſcriptores interpretantur ſilvam Hagienſem. Iunius fere, & qui Iunium ſecuti,*

ad lo-

ad locum referunt, qui vulgo nunc Lugdunum inter Hagamq́ dicitur Schakerboſch / *quaſi videlicet alluſione & vicinitate vocis inde Romanis* ſacrum nemus *formatum fuerit. Cluverus* Batenburgum *Batavorum oppidũ extra inſulam conſtituit, & hunc locum quam proximè fuiſſe id ſacrum nemus, alicui Deorum, quos Germania coluit, dicatûm, putat. Quorum ſententiæ eò propemodum omnes recidunt, peculiare aliquod nemus, in quod vocaverit ſuæ gentis primores Civilis, intelligendũ videri. Quãvis mihi omne* nemus *non Germanis modò, ſed Romanis quoq́ antiquitus* ſacrum *fuiſſe habitum, videatur; & præſertim de gente Germaniæ veriſſimum id eſſe alibi nobis luculente notatũ. Habet & Cluverus ſub finem capitis, quæ eodem ſpectant. Quibus & illud de Semnonibus ex Taciti Germania accedat, licet:* ſtato tempore in ſilvam

Augurijs patrum & priſca formidine ſacrã omnes ejuſdem ſanguinis populi legationibus coëunt. *itemque ex Plinio, de ſuo ævo & gente verba faciente*: Priſco ritu etiamnũ Deo peculiarem arborem ſimplicia rura dicant. Nec magis auro fulgentia atque ebore ſimulacra, quam lucos & in ijs ſilentia ipſa adoramus. *Apud Germanos ad Caroli uſque Magni ætatem hanc etiamnum in animis plurium ſediſſe non tantum, ſed publico etiam cultu ac ſolennijs agitatam fuiſſe ſuperſtitionem*

Lib. 12. cap. 1.

tionem ex Capitulari ejus ac legibus liquet. Quæ aliaque huc præter cetera pertinentia, alibi & ſuo loco copioſe nobis pertractata, hic omittimus. In Originibus Frãcicis.

De *Neomago*: et *oppido Batavorum*, quod extra inſulam Tacitus collocat.

D*E paſsibus & ſpatijs inter Carvonem (nunc* **Grave** *putant) et Arenatium itemq; Neviomagum, quæ ex itinerarijs & authore præſertim Tabulæ eodem Capite proferuntur, cum hodie locis & itineribus non reſpondeant ſintque intricata haud parum & poſitu ſuo involuta, de ijs nunc dicere ſuperſedebimus. Hoc tamen, quod ad Neomagum & oppidi antiquum decus attinet, addendum exiſtimo: Vocabulum nimirum urbis cum alijs aliquot gentium aliarum opidis commune eſſe; & inter cetera præcipue diſtinguendum à caſtris illis Conſtantini; quorum in Moſella meminit Auſonius: qui in prima Belgica Neomagum collocat, ad oram celebratiſsimi ejuſdem amnis infra Auguſtam Trevirorum, hiſce verſibus:* Ibidem. 40.

Et tandem primis Belgarum conſpicor oris
Neomagum: divi caſtra inclita Conſtantini.

Quod itaque cum aliud ſit, hoc, de quo hic nobis ſermo, ad Vahalim poſitum Neomagum, ſunt qui ex inſcriptione, quæ ibidem hodieque viſitur, Iulium Cæſarem conditorem ejus probare anniſi ſint.

Digitized by Google

dicebant, ſicut nos, omiſſa **a/ Sturen & Stieren** *nunc dicimus. Vnde &* **Turcken ſtaur/** *id eſt*, tributum adverſus Turcas *hodieque apud Germanos præſertim interiores in uſu remanet. Ita ut à* **ſtaur**/ſtauria *vocabulum, Latina flexione, formatum ſit. ut facile inde eorum opinio, qui vocem* STAVRIA, *in ea Neomagentium inſcriptione, ad oppidum Friſiorum* **Staveren** *huc uſq́; retulerunt, convelli nunc atque redargui poſſit. Eſt autem ejus, quam nos attulimus, quam & veram ac certam exiſtimamus, interpretationis nobis tibicen atque occaſio, dum de hiſce alijſq́; in hiſtoria & à memoria noſtra remotis rebus ſermones per occaſionem cæderemus, amicus noſter & Muſarum ſingularis Petrus Scriverius, quomodo & alibi ſuo loco profeſſos nos memini.*

Quapropter certum eſto, quum author Tabulæ, quam, ni fallor, Peutengerianam appellat Rhenanus, nuper à viro clariſſimo ac nobiliſſimo Marco Velſero in publicum, literarum & chorographiæ præſertim inſigni bono, editæ, Neomagū circa Arenatium & Herculis caſtra ipſosq́; Francos, antequam Rhenum tranſiſſent, agnoſcat; certum, inquam, eſto, Conſtantini & Francorum præcipue ſequentibus ſeculis fuiſſe celebratiſſimum hoc oppidi, idque Neomagi etiam vocabulo.

Porrò antiquiſſimis temporibus ac rebus adhuc integre florentib., nō quidē Neomagi, quod cōſtet

ſed

ſed opidi Batavorum *nomenclatura famigeratum habitum, ut exiſtimem, faciunt primum Taciti verba 4. hiſtor. ubi non tantum inſulam*
4. Hiſtor. *Batavorum, ſed & extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, id eſt; continentem inter Moſam & Vahalim, à Cattis, Batavorum aboriginibus, occupatam indicat. atque inde quinto Hiſt. addit, Civilem Batavum, cum jam ad arma adverſus Romanos ventum eſſet, non auſum tueri* Batavorum opidum, *raptis, quæ ferri poterant, ceteris igni injecto, in inſulam conceſſiſſe, indicans nimirum hanc fuiſſe extra inſulam, ſed in omnem eventum in propinquo tamen & quaſi limine inſulæ, ſedem & tanquam metropolim Batavorum; & ideo* κατ' ἐξοχὴν opidum Batavorum *nuncupatum, quomodo* Vbiorum opidum *eidem Tacito 1. & 2. Annal. quæ poſtea Colonia Agrippinenſis. Cui conjecturæ favent, præter cætera, Taciti, quæ innui, hæc verba:* Batavi donec trans Rhenum agebant pars Cattorum ſeditione domeſtica pulſi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus ſimulque inſulam inter vada ſitam occupavere. *Nam in extrema illa continentis Gallicæ ora, quis eſſe illuſtrior locus queat, præſertim unde totum Batavici agri ſitum & ſolum, non proſpectu tantum æſtimare, ſed tutari etiam, ubi opus eſſet, armis liceret, quàm hoc, quod indicavi, in crepidine Vahalis, agrum Batavum à continente Galliarum ſeperantis, poſitum Gelrorum*
Neoma-

Neomagum? Quapropter & idem Tacitus, de Civili & armis ejus adverſus duces Romanos, ut indicavi, exinde commemorans, cum ait: Civili; Chaucorum auxilia venere. non tamen auſus OPIDVM BATAVORVM armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris igni injecto in inſulam conceſſit*: iterum non video, ſi omnia hujus oræ accuratius rimemur, quo alio, quàm noſtrum hodie Neomagum, ſitu,* Batavorum *hoc* opidum *collocatum eſſe potuerit. Nam Cluverus, qui ad* Batenburgū *referendum hortatur ſola vocabuli vicinitate, &* Batenburgum *in* Batavenburgum *flectendi facilitate fretus, præter morem id ſuum & cōſuetudinem in alijs ſeveriſsimè reprehenſam feciſſe videtur. Et argui etiam hoc ipſum eo poteſt, quod non tam opidum, quam arx hodieq; Batenburgum ſit; nec ad Vahalim, ut Neomagū, ſed ad Moſam ſitum haud commode & adeo raptim, quomodo narrat Tacitus, ex eo in inſulam concedere & ſibi ſuisq; conſulere Civili occaſio fuiſſet.*

De origine Batavorum, & falſis aut fictitijs aliquot eorundem regibus.

D*E origine Batavorum, inter cetera, hoc Capite quæ referuntur, uno verbo & Taciti teſtimonio, quod eſt liquidiſsimum & extra controverſiam poſitum Hiſt. 4. abſolvi poteſt, eſſe nimirum Batavos origine Germanos è Cattis oriundos, hoc eſt, fuiſſe olim* Cattorum*, ut verba* CAP. XVII. 41.

Digitized by Google

habent, partem, ſeditione domeſtica pulſos, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam, *in amne Rheno ſitam* occupaviſſe. *Quæ ipſa in libello de Moribus Germanorum totidem fere verbis repetit idem hiſtoriographus. At nomen Batavorum domo attulerint, an verò egreſsi jam ex Cattis id primum inter ſe conſtituerint, haud facile dictu Cluverus putat; quamvis ſint, qui jam tum hoc nomine appellatos exiſtiment, quum adhuc pars Cattorum in Germania fuerint: Eosq́; pro argumento adducere refert duo nominis veſtigia, quorum alterum in* Battenberch *prope Ederam flumen; alterum in* Battenhauſen *haud procul amne Verra in Haſsia extet. Verum ipſe eam, ut lubricam et dubiam conjectationem, nulla probabili ratione ſubnixam, neq́; affirmare neq́; negare in animo habet. Nos verò jam ante, quid præcipue ex ipſo Tacito, quod Batavis, priuſquam inſulam occuparent, Batavorum nomen vindicet, adferri poſsit, ad Cap. 3. Diſceptat. 7. indicavimus, nimirum quod dicat*, Batavos, donec trans Rhenum agerent, partem fuiſſe Cattorum. *Sed eodem ſimul loci addidimus, ea verba non ulterius quam de gentis, nō nominis Batavici, auſpicio accipienda. Idq́; inſigni Dionis teſtimonio confecimus, aſſerentis ab ipſo Bataviæ agro Batavos appellatos, ubi ait;* Alienigenæ quoque equites extraordinarij, qui Batavorum à Batua, quæ in Rheno eſt

no eſt inſula (hi autē equitandi arte pollent) nomen habent. *Qui etiam locus nec Cluverum fugit: ſed cum levi ſcripturæ uniuſq; litterulæ nævo in ipſo Græcanico textu, ut ſupra oſtenſum eſt, obfuſcatus habeatur hunc ſenſum & veram authoris mentem pauci adhuc adſecuti ſunt; ut latius & luculentius, Diſcept. 7. jam indicata, commonſtratum eſt. Quamquam Xylander, Dionis interpres, quod ſupra addere omiſimus, non verba Græcanica, ut ſunt corrupta, quod facit Cluverus, ſed ſenſum, qui ſe facillimè aliàs prodit, ſecutus, ita ad noſtram quoque mentem & emendationem, quam ſupra poſuimus, Dionē tranſtulit:* Batavi appellati à Batava, quæ eſt in Rheno inſula, cuius incolæ arte equitandi pollent. *Cluverus autem, rem non explicans ſed involvens, ita:* qui Batavorum à Batua, quæ eſt in Rheno inſula, quia equitandi arte pollent, nomen habent, *ad normam ſcilicet & præſcriptum verborum Græcanicorum, in quibus eſt:* ὅτι κράτιστοι ἱππεύειν. *Vbi ut diximus, ſi pro* ὅτι *legatur* οἱ, *ſenſus erit liquidiſſimus & idem dicens, quod habet Xyandri translatio. Nam pro* ὅτι, *quod vertit in* quia *Cluverus, fiet* οἱ, *id eſt*, qui *ſive* hi: *ita nimirum:* qui equitandi arte pollent, *ſententia, ut jam iterum iterumque indicatum, omnium optimâ, & nihil aut ſcrupuli aut obſcuritatis penitus præ ſe ferente.* Diſc. p. 7.

Hinc de origine & gentis principibus, quæ alibi

libi adducit Gerhardus Nouiomagus, hanc cenſuram Cluverus agit: Gerhardus Nouiomagus Hiſtoriis (vt ſcribit) ducum Gelriæ adiutus, multa de Batavorum origine, primoque in inſulam aduentu recitat: quæ cum crederet Iunius pluribus augere atque firmare aggreſſus eſt &c. Verum fabulas eſſe aniles nugamentaque mera, Taciti autoritas locupletiſſima facile cõvincit. Quippe nõ ſpõte egreſſos Batavos Batone ut illi nugãtur duce novercales inſidias fugiẽte, *ſed per ſeditionem pulſos* affirmat. *Hactenus Cluverus, in viã nimirũ regrediens, dum illas Batonis fabellas G. Nouiomago Geldenhaurio authori ſuo, non Iunio ſoli, quod ſupra notabamus, recte impingit: Et quia iam ante fabuloſam illam Batavici ſtemmatis ſeriem, à Batone initio ſumto, cœpimus diſcutere, age & ſequentia proferamus; idque eum in modum vt & origines & fontes atque occaſiones earum næniarum ſuis è cubilibus productæ in aperto collocentur.*

Diſceptat. 6, pag. 20.

Diſcept. 7.

Ac primum poſt Batonem, de quo iam ante ſatis, Cornelius Haemrodius alijque Nouiomagum, præter ceteros, ſecuti, Heſſum, Kanaphum, Carolum VValdanum *(Tacito Cariovaldam) itemque* Alphenum, Minum ac Cunonem Bellinum *producunt, non, vt ego exiſtimo, Batavorum Reges, ſed meras chimæras & eiuſdem cum ſuperiori-*

rioribus de Batone furfuris. Feſtivum interim eſt, quamvis ſimiliter frivolum, quod ex Cariovalda (cuius quidam vt Ducis Batavorum Tacitus meminit) Carolum Silvium ſive Waldanum nobis fabricent: Sed omnem ſuperat confidentiam, quod eundem Octaviæ, Auguſti, ſi diſplacet, ſororis ex Kannapho *neſcio quo, filium faciant. Quis iſta legendo temperet à riſu? Et ut uno ſpiritu hæ nugæ foliaque difflentur; Referunt hunc Cariovaldam eiuſque ſucceſſorem* Alphenum *ad prima Auguſti tempora: cum ex Tacito certò conſtet Cariovaldam ea, quæ ex Tacito recenſentur, ſub Tiberio demum in exercitu Germanici adverſus Cheruſcos geſſiſſe; Alphenum autem eiuſque res ad ævum Galbæ & Veſpaſiani referendas: Verba Taciti de Cariovalda iſta ſunt:* Cæſar niſi pontibus, præſidiiſque impoſitis dare in diſcrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tranſmittit. Præfuêre Stertinius, & è numero primipilarium Æmilius, diſtantibus locis invecti, vt hoſtem diducerent, quà celerrimus amnis CARIOVALDA Dux BATAVORVM erupit. eum Cheruſci fugam ſimulantes in planitiem ſaltibus circumiectam traxêre: 2. Annal.

dein coorti, & undique effuſi trudunt adverſos, inſtant cedentibus, collectoſque in orbem pars congreſſi, quidam eminus proturbant, Cariovalda, diu ſuſtentata hoſtium ſævitia, hortatus ſuos ut ingruentes catervas globo frangerent, atque ipſe in denſiſſimos erumpens cōgeſtis telis & ſuffoſſo equo labitur ac multi nobilium circa. ceteros vis ſua, aut equites cū Stertinio Æmilioque ſubvenientes, periculo exemere. *Hactenus Tacitus.*

Alphino Minum, *Bellinum cognomine, ſurrogatum volunt, annis ante Chriſtum duobus, id eſt, Auguſtæi imperij anno quadrageſimo primo. Quo indicio ipſe ſe ſorex prodit. Si enim Alphenus longe, ut ex Tacito oſtendimus, poſt Auguſtum ſub Veſpaſiano nimirum exſtiterit, quid Mino huic Alpheni ſcilicet ſucceſſori fiet, quem ad alterum tantummodo Caligulæ annum producunt? Caligulæ, inquam, qui ante Veſpaſianum annis aliquot imperavit. Erroris verò commentitij occaſio, quantum conijcio, hinc nata, quod Suetonius in Caligula, nō* Mini *quidem, ſed* Adminij, Cuno bellini Britannorum Regis filij, *meminerit. Quo loci codices nonnulli prætulerant,* Batavorum *pro* Britannorum: *iſq́ error etiam alios, noſtra tempeſtate haud infimi in literis nominis pæne eodem perduxerat, ut* Cynobellinum *ſimiliter aliquem* Batavorū regem *conſtituerent. At nunc melior & verior*

Cap. 44.

rior lectio paſſim habetur, idq́ Dionis præcipue accedente calculo, qui Cynobellini *hujus, utpote regis Britannorum, non Batavorum magnificè meminit; & præter* Adminium *à Suetonio nominatum, filios inſuper eidem* Cunobellino *tribuit* Cataractacum *&* Tagadunum. Dio lib. 60.
Vt ſimiliter, præter alia, etiam in eo caſtigandi fabulatores, quod ex Cunobellino Kunonē Bellinum *faciant; eumq́ non patrem, ſed filiū* Adminij: *cum pater* Adminij, *nō filius etiam ipſi Suetonio dicatur. Qui ita habet de Caligulæ militia & fortibus factis verba faciens:* Nihil amplius quam Adminio Cynobellini Britannorum regis filio, qui pulſus à patre, cum exigua manu transfugerat, in deditionem recepto: quaſi univerſa tradita inſula, magnificas Romam literas miſit; monitis ſpeculatoribus ut vehiculo ad forum uſque & Curiam pertenderēt, nec niſi in æde Martis, ac frequente ſenatu Conſulibus traderent. Cap. 44.

Hujus deinde Mini Bellini *duos filios faciunt,* Cunonem *quem dixi, &* Brennonem *(ita enim appellant, non, ut Tacitus,* Brinionē) *in Caninefatibus natum. Quæ aliaq́ adeo nihil ſani continent, ut à veritate non modo, ſed à fabulandi etiam conſuetudine abhorreant, cum præſertim exſtent Taciti aliorumq́ veterum teſtimonia commentum & fucum omnem prodentia. Nam & his* Iulium *deinde* Paulum *nepotem*

nonis ſuſtituunt: atque inde Claudium Civilem *Iulij fratrem, ac poſtremò filium Civilis* Iulium Agrippam *nominatum, ſucceſſorem patri datum. Quæ, niſi è cerebro ſuo ecquis dicat, cùm ea Tacitus, qui res iſtas ſolus inter veteres conſervavit, nuſquam dixerit? utpote qui filij tantum, ſeu* parvuli Civilis, *nulla aut nominis aut ſucceſſionis mentione addita, ſimpliciter meminerit.*

Quando primum in notitiam ac ſocietatem Romanorum venerint Batavi, aliaque diſquiſita.

Ibid. 42. *EOdem deinceps capite Cluverus oſtendere parat, quo præſertim tempore, & quomodo in Romanorum notitiam ſocietatemq́ perveneriut Batavi, multaque ex Cæſare adfert, ex quibus cõiecturam faciat, id factum cum ponte per Rhenum ſtrato in fines Sicambrorum contendiſſet, atque eò complurium civitatum legati venirent pacem atque amicitiam eius petentes, vt pluribus ab ipſo Cæſare cõmemoratur 4. de bello Gall. Has civitates Cluverus ait nec Vbiorum, nec Suevorum, nec Bructerorum nec Sicambrorum, qui vt ex Cæſare conſtat, ad interiora & ſilvas confugerant, nec denique Friſiorum aut Chaucorum Cheruſcorumve fuiſſe: quidque cum illi remotiores eſſent, quam quibus ex Cæſaris aduentu metus incuti poſſet. Prope Sicambros fuiſſe inde colligendum putat; quod audito, Cæſarem tranſiſſe* Rhenum

Rhenum ſtatim legatos miſerint, metuentes ne ſe quoque per Sicambrorum fines peteret. Iam autem cum Sicambri inter Coloniam Agrippinam & Rheni divortium, quod eſt ad Schenckij munimeutum, ripam vlteriorem tenuerint, ergo inquit, Civitates, quæ legatos miſerint, infra fuiſſe Sicambros neceſſe eſſe. Hic autem nulli, *ità porro addens concludit,* niſi qui in Inſula Rheni, Batavi atque Caninefates, & vltra Rhenum Marſatij. *Hæc Cluverus. at ipſa Cæſaris verba ſi videamus an in ipſis Sicambrorum finibus an verò circa Vbios, cum ad eam ſe expeditionem Cæſar accingeret, legati ad eum venerint, non ita liquidum eſt. Ita enim ait:* Diebus decem quibus materia cæpta erat cõportari, omni opere effecto, exercitus traducitur. Cæſar ad vtrãq; partẽ pontis firmo præſidio relicto, in fines Sicãbrorũ contẽdit. Interim à complurib. civitatibus ad eũ legati veniunt, quibus pacẽ atq; amicitiã petẽtib. liberaliter reſpõdit, obſideſq; ad ſe adduci iubet. Sicãbri ex eo tẽpore, quo põs inſtitui cæptus eſt, fuga cõparata, hortãtib. iis, quos ex Tẽcteris atq; Vſipetib. apud ſe habebant, finibus ſuis exceſſerãt ſuaq; omnia exportaverãt, ſeque in ſolitudinẽ & ſilvas abdiderant. Cæſar paucos dies in eorũ finib. moratus omnib⁹ vicis ædificiiſque incenſis, frumẽtiſque ſucciſis, ſe in fines Vbiorũ recepit, &c. Libr. 4. Bell. Gal.

Qua-

Quapropter, ſi & nos ſententiam hic aut animi verius ſenſum edere poſtularemur, vero conſentaneum eſſe dicamus, Gallia omni pacata, Batavos vtpote Galliæ extremæ, quatenus in continente ſimul erant, portionē, ad obſequium etiam Cæſari veniſſe aut ſaltē obſequij ſigna oſtēdiſſe. Nam anno, & quod excurrit, prius quam Sicambrorum fines trans Rhenum intraret Cæſar ex ijſdem de bello Gallico libris, cum quarto tum etiam ſecundo & tertio, liquet tranſrhenanas ad eum gentes pacis ergo legatos miſiſſe. Huc enim, præter cetera ſpectat quod ſub finem ſecundi in hæc verba recitatur: His rebus geſtis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad Barbaros opinio perlata eſt, ut ab nationibus, quæ TRANS RHENUM incolerent, mitterentur legati ad Cæſarem, quæ ſe obſides daturas, imperata facturas, pollicerentur. quas legationes Cæſar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æſtate, ad ſe reuerti iuſſit. *Vbi notandum* trans Rhenum nationes *nominari, ut conſtet præſertim tam continentis, quam in Rheno Batavos intelligi. eoſdemque eſſe, quos exinde Germanorum vocabulo & equitatu valuiſſe ſecumque ab initio habuiſſe, non ſemel indicat; ut lib. 7. cum ait:* Cæſar ex caſtris equitatum educi jubet; præliumq; equeſtre cōmittit, laborātib. ſuis Germanos equites circiter CCC. ſubmittit, quos ab initio

ſecum

ſecum habere inſtituerat. *Et iterum eodem libro:* Cæſar quod hoſtes equitatu ſuperiores eſſe intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nulla re ex prouincia atque Italia ſubleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas ſuperioribus annis pacauerat. Superioribus *nimirum* annis; *ut non ad ſolam eius anni, quo in Sicambrorum fines traiecit, expeditionem, ſed antecedēs etiam, de quo iam indicaui, tempus id referatur. Quod autem præcipue hic Germanorum vocabulo Batavos accipiam, in cauſa eſt, quia nulli tum alij, nec Vbij quidem, nec exinde etiam amici Romanorum inter Germanos fuêre, unde auxilia & equitatus peterentur. Et ideo non* FRATRES *tantum &* AMICI ROMANI IMPERII, *teſtantibus hoc paſſim autoribus & marmorum inſcriptionibus, ſed & ipſi & ſociæ in Rheno gentes ad Fleuum uſque Galliæ Belgicæ populi & imperij pars intellecti ac laude præſertim equitatus celebrati fuerunt.*

Et tamen utcunque ſe iſta habeant, illud quomodo accipi debeat ignoro, ſub finem ibidem additum: Cæſarem ipſum in Batavorum inſulam non penetraſſe, facile perſpiciet, quiſquis commentarios eius de bello Gallico diligentiori cura perlegerit. quapropter cum ipſe has oras non perluſtrauerit, facile inperitè de iis iudicare potuit

tuit, *Nam hoc ut demonſtret ita deinceps loquitur*: Imperitum atque ignarum harum regionum fuiſſe, vel ex ipſorum Rheni Moſæque amnium deſcriptione patet. Nam ſi Moſa ſuo ſibi ore, quod vult Cæſar, in Oceanum influit, certe Rhenus neque plures inſulas eius tempore, quam unam efficere, neque pluribus quam uno capite ſeu ore in oceauum effluere potuit. Plurimus igitur Cæſari circa has oras error maximaque terræ confuſio &c. *At non ità Cluvere loquebare ſuperius cap. 4. vbi, etiamſi Tacito, ut ævi poſterioris, prærogativam tribuas, ita tamen de Cæſare addis*; Nec facile Iunius, qui oculatum eum inſulæ teſtem facit, ſive ex ipſius commentariis, ſive ex alio quo auctore probaverit, in inſulam ingreſſum fuiſſe. *Et ſtatim*, Quamcunque notitiam loci ſeu inſulæ Batavorum habuerit Cæſar, teſtem ego ipſum haud minus quàm Tacitum recipiendum exiſtimo. *Hoc dixiſſe ſatis fuerat, nunc autem imperitiæ & ignorantiæ præterea arguere tantum non modo authorem, ſed & imperatorem dum ſatagis, nec in te nec in illum probè ſatis conſulis.*

De ipſo autem illo Cæſaris loco ſupra, quid ſentiamus, oſtenſum eſt.

Digitized by Google

An immemores libertatis ſuæ Batavi & impij in conſanguineos Germanos fuerint, poſtquam in ſocietatem & partem imperij adſciti ſunt.

AIt Tacitus libro de Moribus Germanorum: Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi. *Cluverus hic non abs re eos notat, qui hæc verba ad univerſam gentem Germaniæ referunt, cum ciſrhenanos maximè ſpectent, id eſt,* Treviros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetes, Vbios, *qui, ut paulo ante memoraverat, è Germania in Gallias commigraverant. Harum ergo gentium omnium aſpectu præcipuos vult eſſe Batavos. Quod præclarum de Batavis elogium Taciti, & confeſſionem Cluveri, obfuſcant haud leviter quæ deinde apud eundem Cluverum hunc in modum ſequuntur:* At tranſrhenanos Batavis impares virtute fuiſſe ne temere affirmes. Cattos reſpice, Cheruſcos, Friſios, Bructeros, Cauchos, Longobardos, Marcomannos, Quados & alios. quorum res geſtæ *(geſtas)* longe Batavorum gloriam excedere puto. Friſij & Chauci, quoties potētia Romanorū ſpreta rebellarūt? Catti & Cheruſci magnis exercitibus ſubacti, quādiu imperio Rom. audientes fuerūt, Quintilius Varus interitu ſuo teſtatus eſt. Inde verò quid, niſi cōtinuū bellū! donec CAP. XVIII. 43.

mox

mox omne nomen Romanorum ex vniverſa Germania eiiceretur. De his igitur, non de Batavis, recte illud Tacitus libro de Moribus Germanorum: REGNO ARSACIS ACRIOR EST GERMANORUM LIBERTAS. *Nam quod eximit ex hoc manipulo & numero, quibus cordi & ſalua ſemper libertas fuit, Batavos, quomodo poteſt, cum eos eidem inſerat Tacitus? Enumeratis enim gentibus Germaniæ occiduæ, in qua & Batavos, ex Cattis profectos, locarat, in Borea & Cimbris deſinit additque:* Sexcenteſimum & quadrageſimum annum vrbs noſtra agebat, cum primum Cimbrorum audita ſunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coſſ. Ex quo ſi ad alterum Imperatoris Traiani conſulatum computemus, ducenti fere & decem anni colliguntur. tãdiu Germania vincitur. Medio tam longi ævi ſpacio, multa interim damna. Non Samnis, non Pæni, non Hiſpaniæ, Galliæve, ne parthi quidem ſæpius admonuere. quippe Regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. *Quis enim hic excludi nomine Germanorum Batavos dixerit, cum paulo ante de Batavis, inter ceteros, loquutus fuerit. ſed infert conſequenter Cluverus:* Contra vero Batavi, Caninefateſq; nunquam Romanorum experti arma, niſi cum Civile duce, rebellarent: Ab initio veteris glo-

riæ

riæ libertatiſque Germanicæ, quam à maioribus acceperant, immemores, non per vim, aut pugnæ experimentum; ſed per metum (licet in munitiſſima Rheni inſula ſatis tuti forent) Cæſaris poteſtati vltro conceſſerũt, teſte ipſo Cæſare. *Quid audio Cluvere, quos iam ante ex Tacito* omnibus illis nationibus ac populis, qui in Galliam è Germania migraverant, virtute præſtare *faßus, hic meticuloſos facis ac priſtinæ libertatis immemores? At quomodo illi libertatis ſuæ naufragium adijſſe, aut eius immemores fuiſſe dicendi, qui fratres & ſocij ac pars imperij eum in modum habiti atque appellati, vt nihilominus & honos illis, & patriæ iura atque immunitates ſalvæ eſſent, dum* nec publicanus attereret nec tributis *(vt ipſis Taciti verbis hoc repetam)* contemnerentur, exempti ſcilicet oneribus & collationibus omnibus? *Hæc qui habet, quid illi ad libertatem deeſt? imo quid, niſi maiorem honorẽ adieciſſe hoc pacto Romani videãtur, reuerentiã gentis? Nam ſanè eò præcipuè reſpicere Tacitum cum ait:* omnium ciſrhenanarũ, *quæ è Germania migrarunt*, gentium virtute præcipuos Batauos, *vero conſentaneum habeo, nõ tantum, vt tu Cluvere concludis, quia* reliqui Gallicis imbuti moribus atque corrupti, in omnem corporis pariter atque animi mollitiem prolaberentur. Batavi vero

Cani-

Caninefateſque veterum morum, quos ex Germania attulerant, tenaciſſimi à parvulis duritiei ac labori ſtudebant &c. *Hoc enim ita eſſe concedimus quidem, ſi & ſuperiora, quæ iam diximus, ſimul adnectas. Et poſtremo quod, Cæſare atteſtante, innuit, quum ille ultra Rhenum cum exercitu in fines Sicambrorum conceſſiſſet metum Germanis tum iniectum eoſque Batavos & hos inſulanos eſſe, concludat, quomodo argumentum procedat non video. Ita enim Cæſar,* Quod ubi Cæſar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum cauſa exercitum traducere conſtituerat, ut Germanis metum iniiceret, ut Sicambros ulciſceretur, ut Vbios obſidione liberaret, diebus omnino octodecim trans Rhenum conſumptis, ſatis ad laudem & utilitatem perfectum arbitratus, ſe in Galliam recepit, pontemque reſcidit. *Nam hic Germanorum nomen ad Batavos vix poſſe referri ex eo pateat, quod Batavi iam ante, Cæſari, quid de ſe expectandum haberet, oſtenderant, quemadmodum ex verbis, quæ hæc procedunt, & fine quoque ſecundi Commentarij probabili ratione commonſtrare ſuperius cœpimus.*

Sed pergit Cluverus: Hinc quid aliud quam perpetui Romanorum miniſtri, viros, ut inquit Tacitus hiſtor. 4. armaque miniſtrantes: quibus illi ſibi imperium

rium per Germaniam Britanniamque quæſiverant. Vno verbo ſi quæris audire, arma manuſque contra ipſos parentes ſuos conſanguineoſque Cattos atque ceteros Germanos, Romanis, communibus Germanici nominis hoſtibus, impiè miniſtrarunt. *Hactenus Cluverus; exiſtimans impiè in ſocietatem & partem imperij veniſſe Batavos, dum ei arma viroſq; ſubminiſtrarent. Verum Batavi, ut ante demonſtratum, cum non inſulani modò, ſed portio etiam eſſent continentis Galliarum, quas iam univerſas imperio adiecerat Cæſar, quid honorabilius illis aut ad laudem præclarius contingere potuit, quàm cum cæteri Germanicæ gentis populi imperium & iugum agnoſcere cogerentur, ipſi exempti, ut diximus, agerent & ſui iuris; bellis tantum vacaturi? Ecquid hic aliud ijs obijcias, aut quænam eorum impietas, quæ non illis cum popularibus ſuis ceteriſq; Germanis communis ſit. Nam conſtat ex Tacito paſſim in more hoc poſitum omnibus Germaniæ gentibus ut, ceſſante apud ſe bello, ultro eas nationes peterent, quæ bellum tum gererent. Quapropter & 4. hiſtor. in univerſum* Germanos lætam bello gentem *dixit; Et præſertim, libro de Moribus Germanoram, hæc habet:* Si civitas, in qua orti ſunt, longa pace & ocio torpeat, plerique nobilium adoleſcentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt, quia &

ingrata genti quies & facilius inter ancipitia clareſcunt, magnumque comitatum non niſi vi belloque tueantur. *Hactenus Tacitus. Et probat primum Arminius* aſſiduus, *ut eum celebrat Paterculus*, militiæ Romanæ comes, *& ob id quoque jus civitatis atque eminentiæ equeſtris gradum ſortitus; qui tamen, ut habet Tacitus, liberatorem ſe exinde Germaniæ geſſit: Et frater ſimiliter eiuſdem Arminij, Flavius, de quo idem Tacitus; diu apud Romanos ſtipendia meritus. Sed ipſa de utroque, Arminio inquam Flavioque, Paterculi & Taciti verba, ut integra adſcribantur, digna judico. Et quidem Paterculi de Arminio, ubi Varo Quintilio totiq; Romanorum exercitui, inter cetera, cladem ab eo Germaniſque inlatam accurate ac multis refert, iſta ſunt*: Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, ſenſu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine ARMINIVS, Segimeri principis gentis eius filius, ardorem animi, vultu oculiſque præferens, ASSIDVVS MILITIÆ NOSTRÆ PRIORIS COMES, ET IAM CIVITATIS ROMANæ IVS EQVESTREMQVE CONSECVTVS GRADVM, ſegnitia ducis in occaſionem ſceleris uſus eſt; haud imprudenter ſpeculatus neminem celerius opprimi, quã qui nihil timeret; & frequentiſsimum initium eſſe calamitatis

Lib. 2. hiſtor.

lamitatis, ſecuritatem &c. *Taciti autem de Flavio, præter alia, ita habent*: In ripa Viſurgis cum ceteris primoribus Arminius adſtitit, quæſitoque an Cæſar veniſſet, poſtquã adeſſe reſpõſum eſt, ut liceret cũ fratre colloqui oravit. Erat is in exercitu cognomento FLAVIVS inſignis fide, & amiſſo per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tiberio. tum permiſſum. progreſſuſque ſalutatur ab Arminio. amotis ſtipatoribus, ut ſagittarij noſtra pro ripa diſpoſiti abſcederent, poſtulat; & poſtquam digreſsi, unde ea deformitas oris interrogat fratrem. illo locum & prælium referente, quodnam præmium recepiſſet exquirit. Flavius aucta ſtipendia, torquem, & coronam, aliaque militaria dona memorat, inridente Arminio vilia ſervitij pretia. Exin diverſi ordiuntur: hic, MAGNITVDINEM ROMANAM, OPES CÆSARIS, ET VICTIS GRAVES POENAS, IN DEDITIONEM VENIENTI PARATAM CLEMENTIAM; NEQVE CONIVGEM ET FILIVM EIVS HOSTILITER HABERI: *ille*, FAS PATRIÆ LIBERTATEM AVITAM PENETRALIS GERMANIÆ DEOS, matrem precũ ſociam; ne propinquorũ

& adfinium, denique gentis ſuæ deſertor & proditor, quam imperator eſſe mallet. paulatim inde adiurgia prolapſi, quo minus pugnam conſererent, ne flumine quidem interiecto cohibebãtur: nî Stertinius adcurrens, plenum iræ armaque & equum poſcentem Flavium attinuiſſet. *Hactenus Tacitus: Qui continuo exinde ea ibidem addit, ex quibus intelligi poſsit, cum ipſe Arminius apud Romanos ſtipendia mereret, non ſeorſim & ſolum ac ſolitarium eum inter Romanos, ut Germanum & alienigenam, militaſſe, ſed ductorem ſuorum integræ popularium cohorti præfuiſſe. Ita enim conſequenter ſequitur:* Cernebatur contra minitabundus Arminius, præliumque denuncians. nam pleraque Latino ſermone interiaciebat, ut qui Romanis in caſtris DVCTOR POPVLARIVM meruiſſet. *Quin*

2. Annal. *& de eodem Arminio* Andageſtrij Cattorum principis litteras in ſenatu lectas *Tacitus quoque memerat*, quibus mortem eius (*Arminij*) promittebat, ſi patrandæ neci venenum mitteretur. *Quod addo, ut conſtet, non arma tantum viroſq́; miniſtraſſe, ſed conſilia ſua Romanis ſubinde ſociaſſe Germanos quoque. Et ne ſingulos recenſeam, Italum denique, cui paternum è Flavio fratre Arminij genus fuit, Romæ & in caſtris victoris populi agentem, amiſsis per interna bella nobilibus, Cherusci*

ruſci regem ſibi petiverunt. de quo ita Tacitus: Tacitus Annal. 11.
Eodem anno Cheruſcorum gens Regem Roma petivit, amiſſis per interna bella nobilibus, & uno reliquo ſtirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio fratre Arminij. Mater ex Cattumero principe Cattorum erat. ipſe forma decorus, & annis equiſque in patrium noſtrumque morem exercitus. Igitur Cæſar, auctum pecunia, additis ſtipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capeſſere. Illum primum Romæ ortum, nec obſidem, ſed civem, ire externum ad imperium &c. *Vt facile hinc pateat quam inconſultè Cluverus impios in conſanguineos ſuos Germanos dicat Batavos: Præſertim, cum his accedat, quod ipſi non Rheno tantum ſecreta gens, ſed Galliarum inſuper & imperij, ut dictum, pars, non niſi proſpera omnia & ſecunda à Germanis & popularibus, & illi viciſſim ab ipſis, ſibi in omnem eventum pollicerentur. Et nonne id patuit cum iam, Civili duce, adverſus Romanorum legatos, qui onera & delectum, præter morem & pacta, imperarent, magnis animis arma ſumſiſſent? Tunc enim undique præter Galliarum Belgarumq́; ſubſidia, advolavêre Friſij, Catti, Chauci, Bructeri auxiliares copias & arma virosq́; liberaliter miniſtrantes. Et cum iam in acie & prælio parati ad pugnam ſtarent, tale*

de ſingulis judicium ſive elogium potius idem Tacitus protulit, ut nimirum Gallis libertatem, Germanis prædam, Batavis vero gloriam in oculis atque animo fuiſſe, & veluti ſcopum præfixũ, indicet: Batavis ſcilicet gloriam attribuens, utpote quam laborum periculorumq́ mercedem generoſiores præcipuè mentes deſiderant; & quæ ſapientibus, ut ille inquit, noviſſimè exuitur. Sed verba ipſa ponemus: Tutor & Claſsicus & Civilis ſuis quiſque locis pugnam ciebant; Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad prædam inſtigãtes. *Qui locus cum illuſtris ſit, & in hac gentium inter ſe contentione proprius, miramur, non tam Cluvero, quam Iunio, inter cetera, non annotatum. Nam Gallos, qui libertatem amiſerant, hãc identidem reſpexiſſe; at Germanos & Batavos, qui integra adhuc libertate agebant, hos gloriæ ſolius & laudis; illos prædæ avidos ad prælium acceßiſſe ſubindicat.*

Quapropter illa poſtrema Cluveri, quibus hæc concludit: Vnde maior Batavis pudor, in quantum Germani, ab acri illa Germanorum libertate degenerarunt: *locum hic omnino non habere, & livorem magis atque animi æruginem, quam ſanum judicium, aut rectum authorum ſenſum, prodere quivis agnoſcat.*

Inſula

Inſula Batavorum nobiliſsima, in verbis Plinij quomodo accipienda?

HINC *ad Plinium ſe convertit, quem vult non gentem Batavorum, ſed inſulam nobiliſsimam, id eſt, notiſsimam intellexiſſe, cum dicat:* in Rheno ipſo prope C. M. P. in longitudinem nobiliſsima Batavorum inſula &c. *Rationem ſcilicet addit, quod idem Plinius inter* XXIII. *littoris Germanici inſulas Romanorum armis cognitas nobiliſsimas aiat eſſe Burchanam, Gleſſariam & Actaniam. Sic enim Plinius:* XXIII. inde inſulæ Romanorum armis cognitæ. Earum nobiliſsima Burchana, Gleſſaria, Actania &c *Sed poſteriori hoc loco, quia dicitur eas inſulas cognitas armis Romanorum, recte additur, illarum eſſe nobiliſsimas, ſeu notiſsimas, tres præcipue, quod non ita locum habeat in priori teſtimonio: Et habere concedamus, tamen quæſo Cluvere, quapropter non ipſa etiam gens Batavorum, non inſula tantum, aut inſula etiam, aſpectu dignitatis & excellentiæ gentis, nobiliſsima, quam Cæſar iã olim, licet hoſtis, alijq; tã Græcorũ quã Romanorum veterum tantis laudibus cumularunt? Quos Tacitus fatetur retinere* honorẽ & antiquæ ſocietatis inſigne, *de ijſdem 4 hiſtor. hæc addens:* Diu Germanicis bellis exerciti, mox etiam aucta per Britanniam gloria, tranſmiſsis illuc cohortibus,

Ibid. 44.

Lib. 4.

quas veteri inſtituto nobiliſſimi popularium regebant. *Et denique quos Plutarchus*, Germanorum equitum eſſe præſtantiſſimos *dixit. Hæc, inquam, qui dicunt, & profitentur, an illi gentem negant nobiliſſimam ac ſingulari prærogativa atque excellentia celebratiſſimam? Et tu ipſe Cluvere antequam hunc ſermonem ingredereris, nonne ita præfatus fueras?* Primum omnium invidiam à nobiliſſimæ gentis clariſſima poſteritate deprecari cupio, ſi paulo liberius pro veritate decertavero, *attribuens nimirum genti, quod inſulæ Plinius. Adeo ut hac parte veritati ſua omnia integra fuiſſent, etiamſi Pliniano huic loco hanc interpretationem, aut calculum tuum nunquam adieciſſes.*

Batavis, præter *equitandi nandique artem*, etiam hoc militiæ inſigne fuiſſe, ut *cominus agerent*, & *rem ad mucrones & manus adducerent*, ex Tacito demonſtratum.

Ibidem. 45. *CLuverus poſtquam falſas & vanas, ut videri voluit, laudes à gente Batavorum avertit, ad veram eorundem gloriam ſtilum transfert. Primum militiam & operas eorum recenſet ſub Iulio, atque inde ordine quæcunque, imperium tenentibus reliquis Cæſaribus tam pro ſe, quam imperio geſſerint, verbis authorum commemorat. Sed nobis, quia hæc, cum ex Cluvero,*

vero, tum alijs, quia ea fuſe ſatis tractare exorſi ſunt, repetere, aut alia & omiſſa adjicere hoc loco conſilium non eſt, illud ſolum, quod de militia quæ Batavis propria & peculiaris fuit, aut additur aut præmittitur potius, introſpicere, & quid adjici debeat, indicare obiter animus eſt. Ait ergo Cluverus: Sed antequam authorum teſtimonia ſingullatim in mediū adducā, inſigne Batavorum, quo maxime apud rerum authores, ſub communi Germanorum nomine noſcitantur, proponendum puto. Id vero eſt ars equitandi traijciendique flumen quodvis, equo armiſque retentis. *Cui rei adducit primo loco hæc Plutarchi:* In gladiatores, qui peritia & animo ad aggrediendum habebantur inſignes invexit Varus Alphenus Batavos. Hi equitum Germanorum ſunt præſtantiſsimi. *Et Dionis iſta:* Accedūt alienigenæ quoque equites extraordinarij, qui Batavorum, à Batava, Rheni inſula (hi autem equites optimi) nomen habent. *Et tandem Taciti verba Hiſtor. 4.* Erat & domi eques præcipuo nandi ſtudio, arma equoſque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere. *Quibus addam & illa ex vita Agricolæ, Batavorum auxiliarium ope Iulium Agricolam tentatam antea, ſed infeliciter, Monā inſulam in deditionem accepiſſe. Sed ipſis porro Taciti verbis hoc dicam:* Sed ut in du-

In Oth. Lib. 55. Tacitus in vita Agri.

biis conſiliis, naves deerant, ratio & conſtantia ducis tranſvexit: depoſitis omnibus ſarcinis, lectiſsimos auxiliarium, quibus nota vada, & patrius nandi uſus, quo ſimul ſeque & arma & equos regunt, ita repente immiſit, ut obſtupefacti hoſtes qui claſſem, qui naves, qui mare exſpectabant, nihil arduum aut invictum crediderint ſic ad bellum venientibus. *Et iterum 2. Annal. cum iam claſſem Amiſia intuliſſet Germanicus* : Et eques quidem *inquit* ac legiones prima æſtuaria, nondum adcreſcente unda, intrepidi tranſiere · poſtremum auxiliorū agmen, Batavique in parte ea, dum inſultant aquis, artemque nandi oſtentant, turbati & quidem hauſti ſunt. *Quorum, præter cetera, Taciti teſtimonia utroque priori, Dionis, inquam, & Plutarchi, hoc amplius habent, quod addant etiam nandi ſtudium : quo maxime excelluiſſe non tantum ipſos per ſe Batavos, ſed, quod præcipue admirationem auget, arma equoſque retinentes. Cuius rei fidem iuſto laudis encomio tranſmittere ad poſteros non piguit Hadrianum Imperatorem carmine heroico, quo* Soranum Batavum, *ut eum nominat Svidas eumque ſecutus Iunius noſter, ità deſcribit ſuoque epicedio, virtutis in extero admi-*

rator

rator, concelebrat:

Ille ego Pannoniis olim notiſſimus oris,
Inter mille viros primus fortisque Batavos,
Hadriano potui qui judice vaſta profundi
AEquora Danubij cunctis tranare ſub armis,
Emiſſumque arcu, dum pendet in aere, telum,
Ac redit, ex alia fixi fregique ſagitta:
Quem neque Romanus potuit nec Barbarus unquã
Non iaculo miles, non arcu vincere Parthus:
Hic ſitus, hic memori ſaxo mea facta ſacravi.
Viderit an ne aliquis poſt me mea facta ſequatur.
Exemplo mihi ſum primus qui talia geſſi.

Quibus in verſibus duo dicit, primo quod Soranus ille panoplia integra tectus Danubium trãſnatarit; deinde, quod ſagittam arcu emiſſam, & adhuc in aere pendentem, aliâ ſagitta arcu ſuo excuſſâ fixerit impetumq́ eius fregerit. Quorũ prius Plutarchi aliorumque, & præſertim Taciti iam allatis teſtimonijs demonſtratum ſatis puto. Et illud ſeorſim de Hadriano, Dionis epitomiaſtes Xiphilinus, quamvis ſigillatim huius facti, quod proprie Sorano tribuit Svidas, non meminerit, hunc in modum narrat: Quum ità milites exercuiſſet (*Hadrianus*) EQVITATVS BATAVORVM Danubium armatus perrupit. Qua re animadverſa, Barbari ità Romanos obſtupeſcere cœperunt, ut in ſe invicem converſi, ad componendas controverſias, quas inter ſe habebant, Hadriano arbitro uterentur. *Hactenus Xiphilinus; equitatum ſcilicet Bata-*

vorum

vorum armatum perrupiſſe Danubij fluentum referens, nec addens quidquam de reliquo. adeo ut poſtremi verſus iſtius elogij, & quo dicitur, Exemplo mihi ſum primus, qui talia geſſi, *proprie Soranum ſpectent, quatenus nimirum, præter natatum; quo flumen armatus tranſierit, libratam ſimul in aere ſagittam aliâ ſagittâ figere erat ac frangere doctus aſſvetusq́;.*

Atque hæc utraque, nandi, inquam, atque equitandi ars induſtriaque, cum Batavis paſſim ab authoribus priſcis, veluti militiæ ipſorum inſigne, tribuatur: Et Iunius etiam, collectis veterum aliquot teſtimonijs, idem docte demonſtrarit, ac repetierit hoc loco Cluverus; tamen unum, quod etiam Tacitus notavit, omittendum haud fuit; Batavos nimirum maximè vel tum valuiſſe, ubi ad manus res deducta eſſent & cominus pugnaretur. Tunc enim mucronibus præcipuè & clypeorum umbonibus ora paſſim fædare ſolitos, eâque re ſæpenumero occaſionem victoriæ dediſſe; & hoc illis veluti vetuſtate militiæ exercitatum fuiſſe, ſæpe memoratus iam author refert. Ita enim habet in vita Agricolæ: Tum Agricola, ſuperante hoſtium multitudine, veritus ne ſimul in frontem, ſimul & latera ſuorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior acies futura erat, & arceſſendas plerique legiones monebant, promtior in ſpem & firmus adverſis, dimiſſo equo pedes ante vexilla

conſti-

conſtitit. Ac primo congreſſu eminus certabatur. ſimul conſtantia, ſimul arte Britanni, ingentibus gladiis & brevibus cetris, miſſilia noſtrorum vitare, vel excutere, atque ipſi magnam vim telorum perfundere: donec Agricola tres BATAVORVM cohortes ac Tungrorum duas cohortatus eſt, ut REM AD MVCRONES AC MANVS ADDVCERENT. quod & ipſis VETVSTATE MILITIÆ EXERCITATVM; & hoſtibus in habile parva ſcuta & enormes gladios gerentibus: nam Britannorum gladij ſine mucrone complexum armorum, & in aperto pugnam non tolerabant. Igitur BATAVI miſcere ictus, ferire umbonibus, ORA FÆDARE, &, nactis quæ in æquo obſtiterant, erigere in colles. &c. *Hactenus Tacitus.*

COLLATIO SVPRA DICTORVM *cum præſentibus gentis moribus.*

IAm ſingula recolligamus. Et quidam primum illud Batavorum militiæ inſigne, equitandi *nimirum* cura & ars, *ſi paucos præſertim Gelrici tractus excipiamus, Batavis, quatenus Hollandi & veluti paludum ac lacuum aquarumque undiquaque accolæ dicam an incolæ ſunt, nunc omnino non convenit. Vnde & Eraſmus huc reſpiciens, & Cannium ſuum eruditè ſimul ac iocosè ludens, utpote Amſtelodami apud Hollādos*

& in

& in mari quaſi natum, ideoq; rei equeſtris atq; equitandi omnino rudem, ita affatur.: Sed trãſmiſſo mari aliud te periculum excipiet, tibi fortaſſe gratius. Noſti Proverbium, βάταυος ἱππεύς. Cæterum θαῤῥα, equi ſunt prudentiſſimi, Norunt viam, nec egent calcaribus; Tantum illis permitte frænum, non deſinent currere, donec te quò conducti ſunt, vel ſarcinæ in morem pervexerint, *innuens ſcilicet & alludens eo adagio ironicè partim ad veteres Batavos equitandi peritiſſimos; ſed præcipuè ad familiare nobis, & in Hollandos hodieque iactari ſolitum vernaculo idiomate, dicterium;* **een Hollander te peert:** *quo uti nunc mos obtinuit cum ignarum & equitandi prorſus imperitum volumus intelligi. Quamquam olim & in univerſum de Batavis omnibus, ſed præſertim de ÿs, qui Rheni divortÿs quam proximi erant, intellectum exiſtimem equitandi ſtudium. Nam & Caninefates quoque, Kennemarÿ ſive* **Kennemers** *hodie, qui tanto interiores & oceano, ut ante monſtratum, accolæ erant, equitatus ſimiliter laude paſſim afficit iam toties nobis memoratus hiſtoriographus.*

Epiſt. ad Cannium.

Alterum autem quod natatum, *& tertium quod* itionem ad manus & mucrones *ſpectat: utrumque adhuc gentem commendat, ac veſtigia ſua habet: Licet poſterius commen-*

detne

deine an dehoneſtet magis incertum facit aurigarum lintrariorumque atque helciariorum ſimiliumque inter ſe, ubi potu præſertim & ira incaluerunt, paſſim ſævientium atque ora mucronibus fædantium furor. Hoc enim, **een ſnee geven/de beck opſnyden** / *gentilicia loquendi conſvetudine dicunt, aliaque formularia, ut* **breeck aff** / *cum extremam mucronum cultellorumque aciem detruncandam, & cæſim non punctim decertandum conſentiunt, uſurpantes. Vt facile pateat ab antiquo & primæva hoc gente manaſſe, cui illud, uti oſtendi ex Tacito, vetuſtate militiæ & in prælijs ſolenne fuerit; cum nunc, occaſione ſæpenumero leviſſima oblata, in ſuos & obvios, belluarum in morem ſociale bellum exercentes, vertant, militiæq́; ſuæ priſcum & laudabile inſigne hoc pacto prophanent ac contaminent.*

Habitus & ſpecies veterum Batavorum ex authorum deſcriptione & ſimulachro, quod Hagæ Comitis habetur, indicata.

Plinius colore cãdido & flavis capillis truceſque eſſe eas gentes, quæ Boreæ ac Septentrioni propius adhabitant, torreri verò & veluti aduſtos conſpici auſtraliores, his verbis ſignificat: Æthiopes vicini ſideris vapore torreri, aduſtiſque ſimiles gigni, barba & capillo vibrato, non eſt dubium: Et adverſa plaga mundi atque glaciali candida

CAP. XIX. 46.

candida cute eſſe gentes, flavis promiſſas crinibus, truces vero ex cæli rigore. *Vnde & omnes paſſim Germanici nominis cæſariem aluiſſe flavam, & in ijs Batavos* auricomos *Silio nominatos conſtat in quadam ad Cæſarem Germanicum apoſtropha, ubi hæc habentur:*

Lib. 3. Bel. Pun.

At tu tranſcendens Germanice facta tuorum,
Iam puer auricomo præformidate Batavo,

Quin & affectaſſe eiuſmodi capillitium, quibus beneficio naturæ minus id conſpicuum eſſet, inde liquet quod Epigrammatarius certum lixivij genus Batavam ſpumam, *&*, cauſticam ſpumam, *itemque* pilas Mattiacas *dicat, intelligens nimirum per pilas præſertim Mattiacas, ſmegma illud ſive ſaponem in trochiſcos & orbiculos conformatum, quo lotum identidem capillitium flaveſcebat. Huc ſpectant iſta epigrammatarij, quem dixi, Martialis;* Et mutat latias ſpuma Batava comas: *item,* Cauſtica Theutonicos accendit ſpuma capillos. *& denique hoc diſtichon, quod totum adſcribam:*

Lib. 14. Epigr.

Si mutare paras longævos cana capillos:
Accipe Mattiacas (quo tibi calva?) pilas.

Et ut flavus capillus barbitiumque inuſitatum & novum Italiæ erat, ita & oculi grandes & pupilla præſertim cærulea horrorem incutiebāt. Vnde Iuvenalis: Cærula quis ſtupuit Germani

mani

Digitized by Google

mani lumina? *Et Tacitus, ad Plinij verba propius accedens*, oculos *eſſe* truces & cæruleos & comas rutilas *Germaniæ populis in univerſum dicit. Fuiſſeq́ʒ inſuetum adeo ac terrificum hunc cultum vultumq́ʒ urbis indigenis, ut etiam perſonis & oribus in morem Batavorū Germanorumq́ʒ confictis prodirent, ſeq́ʒ oſtenderent, ſi quando alios inſolito inceſſu ludificare, & habitum exoticum imitari ac oſtentare animus eſſet, ex eo Martialis, cuius lemma eſt* perſona Germanica, *videtur haud obſcure intelligi: quod ita habet:* Lib. 14 Ep.

Sum figuli luſus, rufi perſona Batavi.
Quæ tu derides, hæc timet ora puer.

Dicit enim pueris & ignaris terrori eſſe eos vultus atque ora, quæ alijs, & rerum gnaris, deridiculo erant. Paulo aliter hoc epigrāma interpretatur Hadrianus Iunius, dum lectionem ſequitur non Aldi & manuſcriptorū codicum, ſed vulgo editorum, in quibus eſt non puer *ſed* pater.

Perſonæ vero atque imaginis eiuſcemodi ideam, ſeu exemplar potius proavorum noſtrorum, exhiberi nobis exiſtimo inter illa antiquitatum rudera circa maritimam Catvici oram atq́ʒ arcem Brittenburgicam olim ac Romæburgum reperta, quorum haud pauca ex ædibus Waſſenariorum, ubi hodieque, ni fallor, Hagæ Comitis nonnulla aſſervantur, artifici penicillo graphicè expreſſa in decimum Caput Bataviæ ſuæ coniecit

Iunius. Nam, præter cetera, ubi uno veluti complexu exhibetur navigiũ, *iteq;* Herculis clavigeri *ac* Victoriæ *ſimulacrũ, loco ibidẽ quarto viſitur etiã* humanũ caput, *ſive vultus, capillo & barba promiſſiori atque oculis diſtẽtis ac trucibus, Batauicã, ſeu, ut lẽmma Martialis habet* Germanicã perſonã *& ora, cuiuſmodi authores iã citati retulerũt, ad vivũ referẽs. quãuis Iunius de eo quod ſtatuat, nõ habere ſe fateatur. Sanè præterquã quod capillus promiſſus & viſus truculẽtia verbis illis veterũ de Germanis & Batauis ad amuſſim reſpõdeãt, accedit & barba, quã Romani nõ alebãt, utpote qui mentũ & ora genaſque perpetuo tonſi ac raſi cõſpiciebãtur, ut indicant hodieq; ſigilla eorũ ac ſtatuæ nũmique, qui ſunt in manibus: Quamquã poſtmodũ, ut ſolent paulatim etiã ipſi habitus & mores mutare, inter Imperatores primus, quantũ memini, Hadrianus barbitio, ad morẽ ferè Germanorũ hoſtiũque inſignis cõſpici voluit; itẽq; Septimius Seuerus alijque exinde, quos nummi indicãt. Refert quinetiã Herodianus Antoninum imperatorẽ capiti flavam cæſariem adaptare ſolitum, qua mẽtiretur Germanicæ tonſuræ modum; ſicuti & Domitianum aliosque captivis & adſcititijs comis capiti additis cultum eo pacto & decorem quæviſſe Martialis non ſemel memorat.*

Hollandiæ, quæ pro parte *Batavia* antiquitus fuit, appellationis occaſio.

47. C*Vm hodie haud minima Batavi agri portio*

Hollandia

Hollãdiæ *nomẽ ferat, eoq́; iam titulo, antiquato penitus* Bataviæ *vocabulo, pluſquam annos quingentos frequentetur, occaſionem eiuſce appellationis, quantum res longo ævo involuta permittit, ediſſerere, aut repetere potius hoc loco ex Commentario noſtro Rerum & Vrbis Amſtelodamenſium, ubi hæc propemodum leguntur, operæ pretium judico:* Lib. 1. Cap. 2

Hollandiæ *appellationẽ eſſe nuperã, nec ante Comitũ ævũ auditiõe celebratam, neminẽ in hiſtoriarum lectione vel leviter verſatum, poteſt fugere. Tunc enim Comitum, inquã ævo, Francorum regũ munificẽtia à reliquo Bataviæ corpore, quæ Gelriæ pars eſt, ſeparatam, & veluti portiunculam aliquam magnæ* Auſtraſiæ *Theodorico primo liberaliter donatam hac lege conſtat, ut hoſtium ac piratarum præſertim incurſionibus tutam undiquaq́; regionẽ præſtaret. Vnde præter generalẽ illã, ſub* Auſtraſiæ *tunc vocabulo, deliteſcentẽ nuncupationẽ, invenio Hermannũ Cõtractum, qui annis ab hinc quingẽtis & ſexaginta claruit, peculiari nomẽclatura ſolius* Fladertingæ *nomine Hollandiã complexum; Diedericũ enim quartum eius nominis Comitẽ,* Fladertingæ Marchionẽ *appellat. Et iterum ipſa* Fladertinga, *itemque* Rhineburgum, *eiuſdẽ ævi ſcriptoribus* Friſiæ *urbes intellectæ, nulla* Hollandiæ *vel leuiſſima mentione tunc addita. Nã & Adamus Bremẽſis, Eccleſiaſticæ hiſtoriæ Borealium populorum nobilis ſcriptor,* Nordvicũ

Friſiæ pagum; & ipſam Hollandiam, Friſiæ portionem exſtitiſſe, indicat diſertè Rhythmicum Chronicon, quamvis tamen non tantum ante ætatem Adami Bremenſis & authoris, qui Rhythmicum chronicon contexuit, plurimis iam annis receptum habebatur, ut Hollandici Comites titulum Hollandiæ *ſuis inſtrumentis ac diplomatibus præfigerent, quomodo & ſtatim patebit; ſed ante etiam Hermannum Contractum, ſtatimq; initio Comitatus, cum Friſijs utpote hoſtibus & qui imperium Comitum agnoſcere renuebant, bellis aſſiduè certatum eſt: ut ità ſcriptores iſti populariter ac dicendi quadam conſuetudine & quod Friſium adhuc nomen in ore famæ, utpote vulgò notius, tunc verſaretur, Friſiæ, quod Hollandiæ debebatur, tribuerint.*

De Hollādiæ etymo opiniones ad 2. capita reductæ atque examinatæ:

Quæ cum ità habeant, varij hinc exorti ingeniorum luſus ac coniecturæ de Hollandiæ *appellationis occaſione genuinoq; etymo, alijs hoc, alijs illud; alijs viciſſim aliud adſerentibus. Quorum opiniones ad duo præſertim capita videor poſſe reducere. Priores nudam vocis notationem urgere reperio: reliqui rem altius exordientes ab hiſtoria narrationis fidem mutuantur:*

I, Caput opinionum.

Qui vocis etymon ſpectant vel Hoylandiam; *vel,* Holtlandiam; *ab* **hoy**: *id eſt,* fæno: *&* **holt**/ *id eſt*, lignis, *appellatam autumant. Quorum illi hanc rationem adferunt, quod ſolum Hollandiæ bubus proprie armentiſq; paſcendis accommodum ſit, ob terræ cum depreſſiorem ſitum*

Digitized by Google

ſitum, tum fæni proventum uberrimum, quando altiora quæque arva ſationi dedicentur. Qui vero ab **holt** *nominatum malunt, omnia olim arbuſtis & roboribus inhorruiſſe deprædicāt. vel denique ab* **hol**/*id eſt*, à ſoli cavitate *deducūt.*

Sed priores illi, quamquam à veritate haud aliena videantur adducere, quod ad fæni ubertatem attinet, quomodo tamen iſtam etymi flexionem approbare politioribus poterint? Sic etiam illa ex lignis arbuſtisq́ notatio, nonne durior meritò aſperiorq́ videatur purgatis præſertim auribus? ut omittam dicere paucula in Hollandiæ ea parte, quæ Hollandia dicenda propriè, ſupereſſe loca, in quibus eiuſmodi ſaltus ac nemora exſtitiſſe antiquitus, certo poſſit aſſeri. Nam quæ bodieque exſtant prope Hagam atque alibi, in locis inſulæ editioribus, verſus arenarios præcipue oceano obiectos colles, nemuſcula, evertant potius, quam firment eiuſmodi opinionem, cum ea ita nemora & ſilvas appellare liceat, ut nanum, Atlanta. Magis arrideat eorum ſententia, qui à ſoli cavitate atque uligine etymon vocis advocant, cum omnibus conſtet tellurem regionis minime eſſe ſolidam, ſed paluſtrem, & ad pedum pulſum vacillantem nixuique facile cedentem. Vnde & proverbij locum obtinuit, **Hollandt hollandt**. *Idque & vetuſtiſſimi authoris, qui panegyrim Maximiano Herculeo, annos propemodum ante mille trecentos, dixit, egregio teſtimonio & illuſtrandum & roborandum*

Opiniorum earum Examen.

tabulis,quib. aſſuevere,fluvios,arces,opida,municipia vicos ornare.atq́ ita haud alia quoq́ cauſa motos olim Normannos volũt Nãnius Iuniuſq́ eos nimirum Olandiæ ac Zelandiæ nobiles in Codano ſinu inſulas,cõſtante in hunc uſq́ diẽ appellatione incytas,cum ſocia manu deſeruiſſe,ventisq́ vela faciẽtes,claſſe Batauorum Zelandorũq́ agros tenuiſſe, eoſdemque inſularum Olandiæ ac Zelandiæ, quas reliquerant, nominibus, utpote novas Colonias,donaſſe.

Quæ tamen opinio quid & quantum veritatis habeat,hinc apparebit.Nam primò,ſi etymõ videamus,& vocis utriuſque genium,lõge erit aliud Olãdia, *aliud,* Hollandia. Oelãdia *enim Danis dicitur ab* **Oe**, *quod inſulam illis ſignificat ; ſicuti & noſtris olim maioribus* **Eil** *eadem dicta ab* **ydel & oede** / *quibus loca deſerta notabantur. Non igitur reſpõdebit* Oelãdia Hollãdiæ, *etiamſi, quod conatur Iunius, adſpirationis notam adÿciamus. Nõ enim* olãdia, *ſed* Oelandia, *vel,ut ipſi hodieq́ Dani per O litteram, tranſmiſſa virgula,ſcribere & pronunciare ſolẽt,* Olãdia *nominatur. Deinde nõ ex iſta Oelandia exigua fere nec admodũ culta Svedici ſinus inſula, ſed è viciniori Norvegia ac Cimbrica Cherſoneſo prodÿſſe præcipue harpyas iſtas verius eſt. Vnde nec* Olãdi, *verũ* Normãni *vocitati ſunt. Cuius etiam nominis ſui luculẽtum veſtigiũ Galliæ maritimæ parti impreſſum perpetuũ reliquerunt. Et ſi quis res illas atq́ expeditiões marti-* Superiorum diſcuſsio.

mus Borealium gentium accuratius inſpiciat, tres præcipue earum ætates inveniet, ac tribus illis ætatibus, tria quoque diverſa eorundem nomina, ſed nuſquam Oelandiam aut Oelandos nominatos. Cum enim Engiſto ac Horſa ducibus in Britanniam, quaſi auxiliares à Vortigerno adverſus Scotos ac Pictos, annum circiter 449. vocarentur, Angilorum, Saxonum ac jutarũ *nominibus, Beda teſtante, cenſi fuerunt. Quorum* jutæ *hodieque appellationem ſuam in Cimbrica Cherſoneſo retinent. Poſt id annis pluſquã ſexaginta* Danorum *vocabulo iidem noti Gregorio Turonenſi, qui, ſi recta eſt lectio,* Chocliachum *ait Danorum Regem cum non invalida popularium ſuorum claſſe Gallorum littora infeſtaſſe, anno 516. Ac denique ab illo tempore longum de iiſdem ſilentium apud authores eſt, per tria propemodem ſecula. Nam ubi tertium ac poſtremum eorum audita ſunt arma, ſub extremum nimirum Caroli Magni ævum,* Normanni *appellati ſunt; ſicuti & annis continuo ſequentibus ſub Ludovico videlicet atque inde Carolo: Qua etiam tempeſtate* Danos & Danemarcham *in uſum appellationis denuo reſumptam reperio; ſed obiter tamen, & ità, ut Normannico ſemper nomini prærogativa fuerit. Unde ad annum 882. ita Sigebertus loquitur:* Normanni, adiunctis ſibi Danis, Frãciam & Lotharingiam pervagantes &c. *Itemque ad annum 884. Regino:* Eodem anno Nor-

Normanni, qui in Kinheim è Danamarcha venerant, adſentiente Godefredo, Rhenum navigio aſcendunt. *Quæ cum ità ſe habeant; qua obſecro ratione Hollandia accepiſſe nomen dicetur ab Oelandia, Borali aliqua regione, aut populo, cuius in temporum illorum hiſtoriis ne tralatitia quidem uſpiam, illis ætatibus, mentio? Nec minus argumenti levitatem prodit temporis (quo invaſa potiſſimum ab iiſdem Normannis Hollandiæ littora) diligentior ad calculum revocata ratio. Iunius enim incidiſſe id vult in annum ſalutis 837. quando ab illis Batavodurum ferro atque igne vaſtatum, Friſiisq́; tributum impoſitum eſt. At longe iam ante, id eſt, luſtris aliquot in antiquo quodam bonorum prædiorumq́; Eccleſiæ Traiectenſi donatorum tabulario, Hollandiæ ut pote [illegible], vocabulum diſerte reperias. Quapropter etiam VVilhelmus Heda Præpoſitus olim Arnhemienſis, vir, ut illud ferebat ſeculum, haud vulgariter eruditus, tabulam, cuius iam memeni, ſuis de rebus Traiectenſium Commentariis, qui iam nuper demum publici iuris facti ſunt, interſeruit; nec iſtã quoque Hollandiæ originationem, inter ceteras, referre, inſuper habuit, ubi ait pag. 240.* Fuit & vicus Hollant, à quo forſan nomen ceptum, ſicuti Gelria, Clivis, Iuliacum, Brabantia. *Quin & Marcellinus, qui S. Sviberti vitam, utpote peregrinationis eiuſdem Sviberti Comes, contexuit, aliquoties Hollandiæ*

meminit. Claruit autẽ Svibertus anno 696. cum ne nomen quidem Normannorum auditum adhuc eſſet uſpiam. Sed Marcellini iſtius fortaſſe fidem eleuare quis poſſit, at illam Tabularij ecquis audeat? Quocirca fruſtra fuerint, quicunque Hollandiæ appellationem, vel ab Olandia, Codani ſinus inſula; vel à Borealibus illis profectã, aut illarum demum incurſionum tempore natam cupiunt. Quod autem nobiliſsimus Douſa, quaſi de Iuniana ſententia (quam alias preſſe ſequitur) ſubdubitans non abnuere etiam videatur, ſiquis non tantum Normannicis, ſed Vendicis quoque populis, quos Boruſſos hodieque ac Prutenos vocitamus, Hollandici nominis auſpicium debere contenderit, quod intra eiuſdem populi ditionem, haud procul Elbinga oppidum Hollandiæ vocabulo, integra aſpirationis nota reperiatur: Ei reſpondendum id oppidi Hollandorum potius, quam Hollandiam eorum coloniam videri; quod & teſtari ipſorum incolarum ibidem relationes & mores ipſiq; iura comperio. Nec abs re quis dixerit tunc auſpicium Prutenicæ iſtius Hollandiæ ſumtum, cum Anſteliorum & Velſiorum familiæ, ob necem Florentio Comiti illatam, Hollandia extorres, ad novas ac diſsitas quærendas ſedes agerentur. Et firmet hanc ſane ſententiam, quod Dantiſci quoque, extra vrbis pomæria, ſimili occaſione, Scotis primum, atque alijs exinde catervatim ibi ſedem figentibus, Scotlandia enata fuerit. Quin & in ipſa Boruſsia,

Lib.6. Annal. Holl.

Boruſſia, cum iam Alberto Brandenburgico, Crucigerorum ultimo, Ducatus is omnes ceſſiſſet, exortum denique ob parem Brandenburgenſium aſſiduum affluxum oppidum eſt, Brandenburgi *vocabulo.*

Statuerim idcirco, ſalvo aliorum judicio, vicum illum **Hollandt**/*ex Heda iam modo recitatum, Hollandiæ appellandæ occaſionem atque originem dediſſe antiquitus; ipſumque vicum ex eventu & ſoli, quod dixi, paluſtris indole ita nominatū, obliterata iam Batavici nominis, verſus inſulæ ac Rheni præſertim oſtia, nuncupatione. Nam* **Broick/ Venne/ Hollandt/ Goir**/ *unum idemque eſſe, & loca paluſtria ſignificaſſe noſtratibus olim, teſtis eſt locuples Gerhardus à Schueren, Cancellarius quondam Ducis Clivenſis, in Dictionario Theutonico Latino, quod anno 1477. concinnatum, Theutoniſtam ipſemet appellat. Hodie quo loci inveniendum id vici, non habeam dicere. Coniectura interim aſſequi licet, Traiectum inter & Rhenum, qui Leidam ducit, exſtitiſſe. Nam & diploma Wilhelmi Sexti, in ſerie Comitum vigeſimi quarti, annos ante ducentos & quod excurrit, Reynerſcopijs ac Bylefeldijs indultū de rivis foſſiſq; in Amſtelam ducendis, diſerte ijs in locis* **der Hollander meent**/ *itemque* **der Hollāder wech**/*reponit. verba ut habent vernacula, in gratiam popularium ſubijciam.* **Wy hebben de**

Opinio noſtra eaque firmata.

Digitized by Google

de voornoomde goede luyden ver-
kocht ende ghegunt / ende overgeven ꝛc. tot haer beſten oorboor / ende profyt / van wt den Rhyn tot in den Amſtel/ ende den waterganck / die beginneu zall in den Rhyn/tuſchen Baeſterdam / ende Haemwicker Kai / ende voorts deu ouden Rhyn langhs / tot aen den Bruyndyck toe / ende voorts door den Bruyndyck der Hollander meent langhs/ tot Kockengen toe/ ende voort dor Kockengen achter aen Spengen / by der ruyger zuytweyde/ ende van daer voort die Hollander Wech/opſtreckēde door Wilnis/ ende voort van daer / door die waner in de oude Rhyn/ende alſo voort op tot Cocebiers toe/ in den Amſtel.

Quando vero Hollnndiæ Comites eum primitus titulum, ut Hollandiæ Comites dicerenttr, acceperint invenio factum anno 1083. & omnium primum fuiſſe Theodoricum, eius nominis quintum, qui repudiata antiqui moris ſimplicitate, titulum maioribus ſuis obſervatum, adiectâ regionis aut gentis, cui præerat, appellatione auxerit atque ampliarit; ut ita non quidem Hollandiæ, *ſed* Hollandenſium Comitem *ſe ſcripſerit, quemadmodum ex diplomate, ipſius principis Theodorici nomen ac ſignum præferēte, liquido patet. cuius archetypum in archivis*

Egmon-

Egmondenſis Abbatiæ coram olim oculis vſurpaſſe idem, cuius iam ſupra meminimus, VVilhelmus Heda evidentiſſimè teſtatur. Eius apographum ex eiuſdem Commentarijs manu exaratis cum cura & fide tranſcriptum ſuis Hollandiæ Annalibus inſeruit nobiliſſimus Douſa: demonſtratq́ in Hedæ exemplaribus ubi Theodorico quarto hoc tribuitur, non quarto, ſed quinto meritiſſimo deberi: factumq́ librariorum atque exſcriptorum incuria ut quartum pro quinto appinxerit. Sed argumenta ipſaſque eius rei rationes qui deſideret, ipſum, quem dixi, Douſam adeat, prolixe & evidenter hæc demonſtrantem Annalium ſuorum decimo. Diplomatis initium eiuſmodi eſt: In nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Ego Theodoricus Dei gratia HOLLANDENSIVM Comes *ſub finem habetur*: Actum eſt hoc publice in Flardinga coram populi multitudine, anno Dominicæ incarnatiõis MLXXXIII indictione VI. Regnante IV. Henrico, XX. anno imperij ſui. &c. Lib. X. Annal. Holl.

Hollandiæ facies ac diſtrictus ante annos trecentos, & qualis exinde & quouſque porrectus fuerit, ex veterum ac recentiorum monumentis demonſtratum.

POſt indicatam, antiquato Bataviæ vocabulo, Hollandici nominis occaſionem atque originem

Digitized by Google

nem, illud quoque addendum ſequitur: Quod ager Batavus, poſtquam in Comitum jus ac poteſtatem ceſſit, Hollandiæ *appellatione in uſum iam recepta, contractiſſimi minimique peculij ſit redditus. Nam præter Traiectum & Batavodurum, quæ Epiſcopi ſibi vindicabant, etiam Neomagum cum Bataviæ ſuperiori parte imperij territorium manſit, ſeperatum ſc. ab Hollandiæ Comitatu. Nam anno demum 1240. imperialem eam urbem, Neomagum inquam, Otho Naſſavius Gelriæ Comes octavus, ope & ſtudio Gulielmi Comitis Hollandiæ, Imperatoris Romani,* XXI. *millibus marcarum argenti puriſſimi redemiſſe ſuæque adieciſſe ditioni annales loquuntur.*

Quin & Rhythmicum Hollandiæ Chronicon, annos ante trecentos concinnatum bipartitam præcipue Hollandiam ſuo ævo ſtatuit, Borealem & Auſtralem. Borealem *haud ultra Harlemum producit, eiq;* Delphos, Leidam, Sciedamum *aliaque cis Moſam oppida includit. imo & ipſum* Haerlemum *non Hollandis proprie, ſed Kennemarijs vel, ut ſcribunt nonnulli, Kannemarijs (qui ut ante oſtenſum, Plinio & Tacito Caninefates) adſcribere videtur, cum inquit,* **Haerlem in Kenemerlandt**. Auſtraliori parti, *quam aquis abſorptam maxima ſui parte refert, anno 1287. attribuit præſertim Geertrudenbergenſes, Dordracenos ceteroſque trans Moſam ſitos. Amſtelodami quoque ad annum 1296. nominatim ſemel,*

mel, agri vero Amſteliani ſæpenumero memi-
nit: ſed ut territorij adhuc Dominorum ab Am-
ſtel: Quod exin, poſt cædem videlicet Florentij,
Comitibus Hollandiæ ceſſiſſe alibi et ſuo relatum
eſt loco. Mudenſem etiam arcem eiuſdem Flo-
rentij Comitis fuiſſe ait, ſed ut pretio eius em-
tam, eiuſque opera atque impenſis luculentius ex
ædificatam. Nam ait:

Hy voeren metten Grave/
Te huſe dat hy met zyne have
Hadde gekocht ende doen make ꝛc.

Et poſt pauca, propugnaculum atque arcem, non
ſimplex fuiſſe ædificium, plenius indicat
Atque hæc, teſtante, ut dixi, Rhythmici Chro-
nici authore Hollandiæ facies, ante nimirum, tre-
centos & quod excurrit, annos. Poſt, ad-
ſpirante victoria, ſubactiſque occiduis Friſijs ad
uſque Flevi, in oceanum Borealem, exitum, om-
nia Hollandici iuris ac nominis reddita. In In-
ſula tamen Batavorum, cuiuſmodi eam Va-
hali & Rheno medio determinatam indicavi-
mus ſupra, illud quod à Culenburgo inferius, o-
ceanum uſque iacet, Hollandiæ accenſum; cui
è Goyolandia cis Rheni medium Alveum
acceſſere Veſopum, Naerda & Muda
ijſque finitimi Amſtelandij. Vt ita quid-
quid eſt cis ultraq; Moſam & Rhenum
quoque medium ipſiq; Haerlemenſes ad Hollan-
diam Auſtraliorem nunc vulgo referantur;
quicquid

ſecundum mare porrigitur. Anniverſariæ fabrorum atque opificum operæ aſſidue illam communiunt, delectis ex optimatum numero viris induſtrijs pro magiſtratu illic quodammodo agentibus. Hi trabes convehi, ſaxa & marmorum pondera comportari, ubi res & uſus poſtulaverit, ſedulo imperant. Et quia porro univerſum interius Hollandiæ ſolum declive ac paluſtre eſt, paſſimque aquis tranſmeantibus udum, inventæ ſunt molæ aquariæ, quarum alæ vento circumactæ tympanis quibuſdam undas in altum evehunt, atque in euripos incileſque foſſas eiectant, ex quibus poſtea, ſublatis cataractis, quotieſcunque oceani reciprocantis æſtus refluit, in maris ſinum aut amnem & ſubinde, apertis cataractis, per aggerum moles, exuberans aquarum copia effunditur. Nam & agger nō tantum adverſus oceanum poſitus eſt, ſed interiora maria & lacus ſua ſimiliter cum ex terra tum alga munimina habent. Et abſque ſane illis eſſet, verè, ut ante ex panegyriſta citavimus, cum verbi periculo Hollandiam, terrā dicamus; cū aquis & lacubus, qui extra aggerum moles ſunt, ipſa terra, quæ interior eſt, depreſſior multo ſpectetur, adeò ut non terra, ſed aqua ſit, hos ſi tollas aggerum obijces. Qua incolarum cura induſtriaq́; Hollandicus ager eam bonitatem adeptus eſt, ut cum quovis ſolo certare poſſit. Paſcuorum ea gratia atque ubertas eſt, ut boum bucularumq́; infinita alat armenta. Hinc è caſeis & butyro, quæ exportantur

ad exteros, in ſingulos annos ultra ducenties ſextertium cogi putatur; quæ ſumma ad decies centena caroleorum millia extenditur, præter ea, quæ in quotidianum alimentum, quo præcipue tenuioris fortunæ homines utuntur, concedunt. Nec tenuioris tantum fortunæ hominum; aut, ut Plinius vult, barbararum gentium iſte cibus eſt, ſed optimatum quoque, imo & regum & principum menſas id edulij genus nequaquam hodie aſpernari in confeſſo ſit. Eſt enim Graveſandicus & Theſſalicus caſeus, ut de Leidenſi ac Edamenſi taceam, Parmenſi ac Placentino nihilo inferior. Nec minor hinc ubique lactis eſt copia; adeo ut Ioannes Benningus, Conſiliarius olim Curiæ Hollandicæ, certa obſervatione minimeq́ fallente calculo Guicciardino probaverit, tantum Aſſendelphi & aliquot proximis in vicis, unius anni ſpatio, lactis colligi, quantum è Germania ſuperiori Rhenenſis vini Dordracum quotannis devehatur. Segetes etiam habet, rariſſimas licet, præſtantiſſimas tamen: In collibus arenarijs cuniculorum magnam frequentiam, inq́ Hagienſi nemuſculo capreolorum damarumq́ greges, & paſſim avium capturam quæſtuoſam, imprimis anatum, anſerum, & autumnalibus menſibus ſcolopacum, quas Plinius ruſticulas, Martialis ruſticas perdices vocat, noſtri ſneppas. *Nemeſianus, ut poſui, ſcolopaces. Eſt & halecum, quos haringos nominamus, etiam in Auſtrino ſinu, præter alia genera piſciũ, captura*

capturæ

captura quæſtuoſiſſima. Ob lignorum vero inopiam, ceſpitem foſſitium ex intimis terræ viſceribus, ipſisq́ adeo ex aquis ac fundo lutoſo eductum ſoleq́ ac vento exſiccatum ad focos adhibent, ut vel inde pateat nihil eſſe inſicetius, quã à lignorum arborumq́ copia venari Hollãdiæ *etymon, de quo ſuperius indicatum eſt. Atque hic minime præter rem fuerit elegantiſſimum Ioſephi Scaligeri* de miraculis terræ Hollandicæ *Epigramma adijcere:*

Ignorata tuæ referam miracula terræ
 DOVSA, peregrinis non habitura fidem.
Omnia lanitium hic laſſat textrina Minervæ:
 Lanigeros tamen hinc ſcimus abeſſe greges:
Non capiunt operas fabriles oppida veſtra:
 Nulla fabris tamen hæc ligna miniſtrat humus,
Horrea triticeæ rumpunt hic frugis acervi:
 Paſcuus hic tamen eſt, non cerealis ager,
Hic numeroſa meri ſtipantur dolia cellis.
 Quæ vineta colat nulla putator habet.
Hic nulla, aut certe ſeges eſt rariſsima lini.
 Linfici tamen eſt copia maior ubi?
Hic mediis habitamus aquis: quis credere poſsit?
 Et tamen hic nullæ, DOVSA, bibuntur aquæ.

Quorum quintus verſiculus, ſi non ad eas tantum fabrorum operas, quæ ædes & utenſilia domeſtica è ligno conficiunt, ſed ad naupegos quoque, & eorum præſertim lignorum copiam, ex quibus navigia maiora minoraq́ fabricantur, referatur, paria rebus proponere intelligetur: Nam profecto, ſi exiguum illum

Hollan-

Digitized by Google

Hollandiæ diſtrictũ, & vim ac numerum maio-rum navium videamus, quæ ibi indies fabrefiũt, indeq́ue quotidie ſolventes utramq́ue Indiam, Guineam, Italiam, Hiſpaniam, Libyam, Aegyptum, Græciam, Galliam, Britanniam, Hiberniam, Norvegiam, Sveciam, Daniam, Poloniam, Boruſſiam, Sarmatiam, Moſcoviam & orbis propemodum univerſi regna adeunt commerciiſque ſuis frequentant, pæne cum ædibus urbium vela & naves computemus, præſertim ſi & minores illis accedant liburnicæ, quæ interiora maria ac flumina paſſim ſulcant. Nec his iam accenſeo prætorias claſſes in omnem eventum paratas, quæ flumina & portus, oceanumq́ue cum occiduum tum Borealem belli tempore frequentare, & tutam undiquaque regionem atque introitus præſtare ſolebant.

Quo cum animum verto, ſubit cogitare eas præcipue gentes & regna, quæcunque mari valuerunt, res quoque ſemper magnas effeciſſe, pomæriaque ſua aut faciliimè tutata, aut etiam auxiſſe feliciter, cum res & occaſio darent. Hinc olim, & apud antiquiſſimos, Tyriorum & Salomonis navigationes celebratæ, quibus ab ultimis Ophyranis aurum immenſaſque gazas Hieroſolyma transportatas accepimus. Hinc Græciæ opes. & Carthaginis vires, ſuperatis iam Hiſpaniis, a vicinis in mari Tyrrheno inſulis: dum tandem Romani maritimæ rei intentiores, invaſis aliquoties Libyæ portubus atque incenſis eorum na-

vibus

vibus, trecentarum, & quod excurrit, navium claſſem in Pœnos immittunt. Qui navium numerus licet pro magnitudine Romana haud tantus videatur, tamen huiuſmodi ea claſſis aſpectu ipſarum navium fuit, ut non tantum Græci & Macedones, ſed etiam potentia Perſica, quæ mare texit mille & ducentis velis, non potuerit, indicio Polybij, conſiſtere in comparatione. Et ut ad propiora eamus; Quid Dani & Normanni? non illi olim vicinis gentibus ac regnis hac maxima re terrori fuère? & tandem in Britanniam impetu facto eam ſibi aut vectigalem aut ſubditam reddidere; deque Francorum regno abrepta ingenti lacinia, de nomine ſuo Normanni Normanniam *condidere?* Polyb. lib. 1.

Vnde, ut ad noſtra revertam, haud temerarium habeam, quod apud Romanos quondam, & anterioribus multo ſeculis, honorata Batavis militia; tributa & collationes, quibus alij Belgarum tenebantur, remiſſæ fuerint. Videbant enim Romani gentem non terrâ tantum, ſed & mari validam, &, ut Tacitus de ipſa inſula Batava ſignatè loquitur, tranſmittendum ad bellum oportunam, *maxima commoda præſtare imperio poſſe, ſi obnoxia haberetur; & viciſſim damna inferre, ſi ſecus fuiſſet. Et nonne demonſtratum id à Caninefatibus (Kannemerlandij hodie ſunt) qui, cum Civilis metueret ne quarta decima Romanorum legio, adiuncta Britannica claſſe, afflictaret Batavos, quà oceano ambiuntur,* Lib. 2. Annal.

tur, eam claſſem ultro & aggreſſi ſunt & maiorem navium partem aut depreſſerunt aut ceperunt? Et Batavi ipſi, pulſis à Friſijs & Canineſatibus Romanorum præſidiarijs, qui caſtella circa Flevum Friſijs oppoſita tenuerant, quamquam apud Romanos mererent ſimulantes remigandi imperitiam, officia nautarum propugnatorumq; impediebant, donec tandem Germanicæ ripæ puppes obijcerent, & ad poſtremũ gubernatores ac centuriones, niſi, ut refert Tacitus, eadem volentes, trucidarent; atq; ità quatuor & viginti navium claſſis, quæ Romanis militaverat, ad Civilem transfugeret aut caperetur. Ipſa Taciti verba ità habent: Pars remigum è Batavis, tanquam imperitia, officia nautarum propugnatorumque impediebant; mox contra tendere, & puppes hoſtili ripæ obiicere, ad poſtremum gubernatores centurioneſque, niſi eadem volentes, trucidant. donec univerſa quatuor & viginti navium claſſis transfugeret aut caperetur.

Sed hæc antiquorum hominũ & cum Batavorum adhuc nomen vigeret. Poſtmodum Hollãdico vocabulo & ſub imperio Comitum agẽtibus quãtæ eorundem, portuum & rerũ maritimarũ opportunitate, vires fuerint cum Friſij tum Flandri aliæq; vicinæ gentes intellexerunt. Vandalicæ quoque urbes, ubi anno 1438. cum Venetis, Hiſpanis, Pruteniſque, qui tum in oceano Boreali

reali frequentiſſimi erant, mutuum fœdus iniiſſent firmiterq́ ſtatuiſſent Hollandos, ſociatis viribus, è mari exturbare, quid in adverſum tunc Hollandia potuit effecitq́ ſuo malo expertæ fuerunt. Cum enim Oſterlandis, petente Philippo Comite, Burgundiæ principe, cognoſcendæ cauſæ dies dictus eſſet, adeſſentque Vandalicarum urbium legati, & mox etiam Hollandi, damna ſibi, durante eorum cum Hiſpanis ceteriſque fœdere, illata demonſtrantes, eorumque reſtitutionem flagitantes, nec promittere ullatenus volentibus Vandelicis, apertum illis bellum indictum fuit. Confeſtimque prætoriis aliquot ab Hollando navibus properatis, quibus & ſuas addidēre Zelādi, ad arma & manus ventum eſt. Prima ſtatim expeditione viginti hoſtium naves captæ. Hiſpaniæ Luſitaniæq́ littus infeſtum ubiuis redditū. quidquid ex portubus ſolvebat in prædam venit. Venetis quoque (qui, ut dictum, Boreale hoc mare tunc etiam navigabat) pax nuſquā fuit. Et breviter, exiguo temporis ſpatio illata ſibi damna facillimè repararunt, paſſimque terroris tantum adverſariis intulere, ut pæne ſoli ea oceani parte regnarint. Cuius etiam nomine ex navigiorum ſummis in malo corbibus ſcopas in id ſigni extulerunt, quaſi ii eſſent, qui mare prædonum ac nebulonum fæce turbatum purgarent. Referunt Hollandiæ annales hāc cladem prædixiſſe Vandalicis Henricum Rapefilverū *Dantiſcanū, virū conſularē & equeſtris*

O 4 *ordinis*

ordinis, dixiſſeque (ubi de cauſa cognoſceretur, nec attendere melioribus conſilijs vellent) dormire ac quieſcere leonem, caverent vero ne irritatum ſuo malo excitarent.

Hoc triennij propemodum bellum fuit: Et licet exin prædatorijs navibus, ſub Carolo Burgundo, laceſſerent ſubinde Galli, tamen velitationes ea verius, quam bellum, fuêre. Donec tandem, elapſo propemodum integro ſeculo, poſt longa otia haud tralatitium bellum exortum eſt. Nam Carolo imperatore defuncto, ubi ad filium Philippum Hiſpaniarum regem Belgarum imperium devolutum eſt, difficillima ingruerunt tempora præſertim ob edicta in Lutheranos, ut tunc vocabant [redacted] *deditos. Promulgaverat ea edicta Cæſar pater, filiuſque ſerio & ſeveriter ſervata voluit. Quo denique factum, ut nobiles, cives, plebs omniſq́ue pæne multitudo Belgarum querimonias publice apud Gubernatricem Parmenſem deponeret; teſtareturque interitum imminere patriæ niſi clementia & lenitate &, quod ad religionis negotium, conniventia rem moderaretur. Et illa quidem, quantum officij ratio ſinebat, velificatione uti, & languidiuſculè agere, ſubinde & connivere: dum Albanus Regis iuſſu ſuccedit. Qui eam opinionem imbiberat, ut lenitatem, clementiam atque indulgentiam cauſam omnium tumultuum crederet: ideoque alias rationes adminiſtrandi rempublicam mente agitans, Mandatum, quod à*

Rege

Digitized by Google

Rege acceperat, Parmenſi ac Patriæ proceribus provinciarumq́ue Ordinibus exponit. In eo poteſtas ei dabatur regionum & urbium gubernatores conſtituendi & abdicandi, omneſque pro arbitrio urbes atque opida muniendi, novas arces & propugnacula excitandi, militares copias auctorandi & exauctorandi: Rationes conſilij, ſtatus, ſenatuſque ſanctioris & Financiarum inſpiciendi. Quod mandatum typis excuſum per omnes provincias divulgari iuſſerat.

Varius hinc animorum motus fuit: Hollandiſque iampridem ab omni certaminum genere feriatis ad novas vires veterum victoriarum memoria quaſi recolligendas Albanus tum occaſionem dediſſe dicendus. Et paſſim iam urbium defectiones aut nutationes nunciatæ: Principum quoque virorum, ut Egmondani & Hornani, ſubiecta ſecuri capita. Quorum exemplo Guilielmus Naſſavius, *Hollandiæ Zelandiæque Gubernator, ſibi quoque metuens, cum haud exigua procerum ac civium multitudine, qui Regi ſaniora conſilia ſuggeſta optaviſſent, quaſi extorris agens, manu tamen & mente conſilioque nunquã Patriæ deerat. Dum tandem exulum aliquot claſſis veluti* ἀπὸ μηχανῆς *laborãti cauſæ ſalutaris adfuit. Præerat huic* Guilielmus è Comitum Marchenſium *proſapia nobilis apud Eburones*, Dominus Lumæus. *Hi Kal. April. quadraginta navibus ex Angliæ portu Dovera ſolventes in omnem eventum Enchuſam dum*

 petunt

petunt; obviam habuerunt navigium Antwerpienſe ex Hiſpaniis veniens pretioſis mercibus oneratum. indeq́ in aliam navem Cantabricam incidentes utramque ſuperarunt & ſuæ poteſtatis fecerunt. Cumq́ ventus eſſet contrarius Enchuſam curſum tenere haud potuerũt. Quapropter ad inſulam Hollandiæ Voornenſem, ita ferente vento, & iam urgentibus fatis, navigarunt, iactis anchoris & ſuorum aliquot in terrã expoſitis, intempeſta nocte oppidum Brielenſe, quod unicum in ea inſula eſt, tentarunt: Excitatoque ad portã auſtralem incendio & ad illud reſtinguendum, accurrentibus civibus, Borealem portam occupant, oppidoque hunc in modum potiti ſunt.

Primarij huius facinoris duces erant, Guilielmus *quem dixi*, comes a Marck; Guilielmus à Bloys, Dominus Treslonius, *dynaſta Suetenſis:* Lancelotus Bredenrodius, Bartolomeus Entenſis, Iacobus Schoonvvallius, Antonius Vtẽhovius, Iacobus Cabeliau, Antonius Reynius, Nicolaus Ruychaverius, Robollius, Iacobus Hennebartius *& alij. Vrbe in poteſtatem ſuam redacta, extemplo Capitaneum* Reynium, Nicolaum Rufum, *ſeu* Rodeclaes *cognomine, unà cum alijs aliquot in Angliam ad novum præſidiariorum ſupplementum & commeatum aliaque ad belli uſum neceſſaria in tempore obtinenda remittunt. Quod etiam feſtinato curatum eſt.*

Briela

Digitized by Google

Briela capta, Zelādiæ Vliſſengenſes, apud quos Caſtellum iam moliebatur Albanus, & inter Hollādos Enchuſani confeſtim ſimiliter Albano nūcium remittunt. Atque ita tres celeberrimi illi portus, & veluti clauſtra Hollandiæ Zelādiæque, Enchuſa, Vliſſinga, *&* Briela, *ſe animosè exinde Hiſpano oppoſuêre. Quorum continuo exemplum cum imitata fuiſſent Borealis primum Hollandiæ, Enchuſanis vicina, oppida,* Horna, Alcmaria, Edanū & Medenblicū: *Auſtraliores ſe quoque deinde ſine mora aſſociarunt.*

Quam vero exinde varia fortuna, cum terrâtum mari, res ſepiſſimè geſtæ fuerunt, Patriæ annalibus memoratum habetur. Hoc interea, quod ad bellicam, præſertim mari, de quo dicere cæpimus, partam gentis gloriam pertinens omnibuſque ſeculis memorabile exiſtimo, hic præterire conſilium non eſt: Quod nimirum ut illâ navali circa Brielæ oppidum victoriâ occaſio data eſt ceteris, & veluti ſignum ſublatum, adverſus Albanum aliquid audendi, ingenteſque illas Hiſpanorum minas in ludibrium vertendi, ità quoque, cùm iam quadraginta circiter annos, multis invicem damnis illatis certatum eſſet, pacem quoque, aut ſaltem aliquod pacis auſpicium, armorum inquam finem ac pauſam dediſſe, præter cetera, navales ſimiliter expeditiones. Nam Hiſpanus cum iam plurimis annis ſumma vi maximiſque impendijs terra marique bellum adverſus Hollandos laceſ-

luceſſeret, appellere nihilominus ſuas ad oras eorum naves commerciorum gratia diſsimulanter aliquamdiu permiſerat; donec tandem perſuaſus, ſi hac illis frequẽtatione interdiceret, ſe exinde pacatioribus uſurum. Quod, inquam, facile perſuaſus ſeveriſsimis in eos mandatis, idque repetitis vicibus, detonuit, & aqua atque igni, quod dici ſolet, non modo iiſdem interdicens, ſed deprehenſos etiam male tractando, maximum accedendi Hiſpanorum Luſitaniæque littora portuſque terrorem univerſæ genti iniecit. Adeo ut in totum abiurata Hiſpanica navigatione commerciiſque, alio tandem animos appellere ceperint, ipſos nimirum Indos adeundi. Quod ut magno animorum ardore certoque conſilio tentatum, ita quoque feliciter adeò ceſsit, ut adverſarius, quem ad incitas redigere & in totum deprimere Hiſpaniis excludendo ſatagebat, multo eundem hoc pacto altius provexerit, Orientem nimirum & opes ea parte ſuas, non ſponte, ſed numine ſic faciente, recludendo. Nec ſatis hæc erant, ſed, ut invia virtuti nulla eſt via, maiora paulatim & ulteriora Hollandus ſpirare, & idem quoque in Occidentem & eas ab orbe novo gazas minari mox cæpit; Et eò propemodum novis claſsibus, certe iam animis ac voto ibatur, cum ecce olivæ ramum prætendens Hiſpania de componendo tam diuturno bello provincias ſollicitat. Nondum convenerant ad petitionem Archiducum Patriæ proceres, ut de pace aut induciis ageretur,

cum

Digitized by Google

quum emiſſa eſt paulo ante, ſtratego ac duce Iacobo Heemskerkio, triginta maiorum minorumque navium claſſis, quâ veluti nervos rerum agendarum, id eſt, theſauros ab Indis etiam occiduis, quantum poterat, intercipere aut præcidere Regi laborabant. Et licet multum pro ea aut retinenda aut revocanda, priuſquam adhuc ad pacis colloquium ventum eſſet, Pater Neius, sereniſſimorum ſ[illegible] principium nomine, ſatageret, tamen ità volentibus fatis, nec ſatis adhuc negotio intẽtis Ordinibus, deſtinata perfecit Heemſkerkius. Claſſemque Hiſpanicam viginti trium maximarum navium, præter alias negotiatorum, quæ prædæ acceſſerant, in anchoris ad Gibalterram Marteſſiaco in freto ſtantem, tormentis, militibus omnique apparatu ac munitione formidabilem aggreſſus peſſundedit penitus ac diſſipavit. Vt ità, ſecundum Deũ Opt. Max. iure dicamus, quemadmodum geſti feliciter adverſus Hiſpanos belli initium navalis victoria Hollandis fuit, ſic etiam finem & pacati eiuſdem occaſionem navales præcipue apparatus atq; expeditiones exſtitiſſe.

EXCVSATIO.

HÆc addere veteri Batavorum laudi ac navalibus præſertim eorum coronis, veluti in contentionẽ, placuit, ne ſimul, dũ vetera extollimus, recentium ac noſtrarummet rerum fuiſſe incurioſi videremur. Laudavimus ſcilicet, occa-

ſionẽ

ſione data , & magis hoſtium quam noſtr verbis , Batavos : Atque inde eundem or gine cum parte Gelrorum populum, verſo nu nomine Hollandos eſſe demonſtrandum quà proximum videbatur ; & Hollandos quide à maiorum virtute nequaquam degeneres , quis forte Mileſios obijceret , quondam ſtre nuos.

Quod ad alia attinet & univerſum , qu præcedit , Diſceptationum ſyſtema , in eo ſtilum temperaſſe nos exiſtimamus , ut nih præter rem , ſed ipſam dixiſſe , & authoru veterum veram mentem , quantum in nob fuit, expoſuiſſe ac reddidiſſe ſtudio habuerimu Sane ſecutos hoc verò ſerio aſſeverare poſſ mus ; an fuerimus aſſecuti aliorum iudicati ni permittimus. Ingenuitatem & candorem bique profeſſi ſumus , in laudem , & excuſ tionem , præſertim eorum , qui aliquid, bo publici ergo , vel conati ſunt , ſemper pronior quam vituperium. Nec alio in ipſum adve ſarium fuiſſe animo , ipſe , eodem candore uſu noſtraq; hæc legẽdo, agnoſcat ac fateatur adve ſarius. Errores & ignorantiam nuſquam exag tavimus, audaciam ſolummodo & temeritate deteſtati. Ecquis enim mortaliũ eſt, qui non in pingat alicubi aut errat? Hanc conditionem a labem , ſeu caliginem potius , ex ipſa natura mortalitate contraximus. Vt ita inſcitiam homine aut errorem cum inſectetur aut calun

niti

Digitized by Google

pietur homo, quid aliud quam ipſi naturæ, id eſt, ſibimet convitium facit? Quapropter & nobis ſi quid exciderit, quod accipi ſequius, & in partem deteriorem, poſſit, ignoſci poſtulamus, & veritatis, pro qua certamen hoc ſuſcepimus, impenſo ſtudio condonari.

(·:·)

OPE.

Digitized by Google

OPERARVM PAVCVLA ALIquot ac levia ERRATA ſic reſtituenda.

PAgina 1. verſu 5. *occalis* lege, *accolis*. Pag 19. v. 2. *introduxerit* leg. *introduxerint*. pag. 37. v. 25. *Avenacum* leg. *Avenacum*. Pag. 4. v. 30. *Friſiabones*, *Friſios*, leg. *Friſiab. Sturios*, *Friſ*. Pag. 44. v. 12. *eſſe* leg. *eſſet*. Pag 52. v. 1. in margine adde, CAP. IX. 16. Pag. 64 v. 6. *aegreſſus* leg. *aggreſſos*. Pag. 65. v. 22. *inſula* leg. *inſulam*. Pag. 75. v. 28. *noſtri* leg. *noſtris*. Pag. 94. v. 2 *Mela* leg. *Mela*. pag. 139. v. 16. ad marginem pro *25*. reſcribe 35. Pag. 140. v. 11. *deducturum* leg. *ducturus*. Pag. 143. ad marginem pro 26. reſcribito 36. Pag. 153 v. 1. *Antonio* leg. *Antonino*. Pag. 168. v. 21 *commeratur* leg. *commemoratur*. Pag. 178. *meritus* leg. *merens* Pag 185. *quis* leg. *qui*. Pag. 190 *ἰππεῦς* leg. *ἱππεῦς*. Pag. 205. v. 27 in margine adde Diſceptationis numerum 48. Pag. 208. *exceſſus aliaque opera* leg. *exceſſus cura aliaque opera*.

NVMERI QVARVNDAM PAGELlarum ità reſtituendi.

Poſt paginam *55*. pro *58*. repone *50*. pro *59*. repone *57*. Deinde poſt paginam *59*. pro *62*. repone *60*. pro *63*. repone *61*. pro *66*. repone *64*. Poſt paginam *207*. pro 108. repone *208*

Hæc obiter obſervata ſunt. ſi quæ alia & plura eius generis ſint, ea æquitati lectoris emendanda permittimus.

COR

Digitized by Google